

Yıl: 13 Sayı: 45 2003/1

TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi tarafından üç ayda bir yayınlanır. Mimarlar Odası İzmir Şubesi Üyelerine ücretsiz gönderilir.

Yayınlayan

Mimarlar Odası İzmir Şubesi adına
Yayın Komitesi

**Mimarlar Odası İzmir Şubesi Adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü**
Nilüfer Çınarlı

Yayın Sekreteri

İşik Yılmaz

Yayın Komitesi

Burak Altınışık
Tamer Başbuğ
Nilüfer Çınarlı
Şeniz Ergeçgil Çıkış
Ebru Türkdamar Diktaş
Erdal Onur Diktaş
Özgür Dinçer
Galip Ergeneci
Zehra Akdemir Ersoy
Özen Eyüce
Hikmet Sivri Gökmen
Eser Gültekin
Fatma Gündoğan
Güngör Kaftancı
Emel Kayın
Sevgi Molva
Dürriin Süer
Hasan Topal
Gürhan Tümer
İşik Yılmaz

Yayın Yeri

1456 Sokak No: 8/10 Alsancak -İZMİR
Tel: (232) 421 89 95 - 422 26 61 Fax: 463 52 12
e-posta: egemim@izmimod.org.tr
web : http://www.izmimod.org.tr

Akhisar Temsilciliği : (236) 414 86 50
Aydın Temsilciliği : (256) 213 45 33
Bodrum Temsilciliği : (252) 316 02 85
Datça Temsilciliği : (252) 712 29 99
Didim Temsilciliği : (256) 811 25 29
Fethiye Temsilciliği : (252) 612 23 71
Kuşadası Temsilciliği : (256) 612 00 91
Manisa Temsilciliği : (236) 232 68 07
Marmaris Temsilciliği : (252) 412 11 05
Milas Temsilciliği : (252) 512 22 87
Muğla Temsilciliği : (252) 214 03 08
Nazilli Temsilciliği : (256) 313 85 06
Ortaca Temsilciliği : (252) 282 65 11
Ödemiş Temsilciliği : (232) 545 73 73
Salihiye Temsilciliği : (236) 715 08 23
Söke Temsilciliği : (256) 512 16 17
Uşak Temsilciliği : (276) 212 29 57
Alaşehir Oda Temsilcisi : (236) 654 50 18
Aliğa Oda Temsilcisi : (232) 616 73 63
Bergama Oda Temsilcisi : (232) 631 38 60
Dikili Oda Temsilcisi : (232) 671 90 76
Menemen Oda Temsilcisi : (232) 832 69 67
Selçuk Oda Temsilcisi : (232) 892 67 17
Tire Oda Temsilcisi : (232) 511 17 66
Torbalı Oda Temsilcisi : (232) 856 22 83
Turgutlu Oda Temsilcisi : (236) 314 83 36
Urla Oda Temsilcisi : (232) 483 44 06

Yayın Koordinatörü

Sedat Acar

Reklam Yöneticisi

Zafer Gür

Teknik Hizmetler, Reklam Pazarlama ve Basım Dağıtım

Yapı-Endüstri Merkezi
Cumhuriyet Cad. 337-339/5
Harbiye 80230 İstanbul
Tel : (212) 230 93 14 - 230 29 19
Faks : (212) 248 48 14
e-mail : yayinpazarlama@yem.net
web : www.yem.net

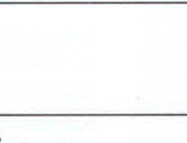
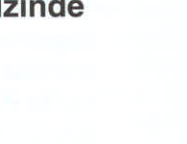

Baskı

Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. İstanbul

Yayın Koşulları

• Gönderilecek yazılar 6-7 daktilo sayfasından uzun olmamalıdır.
• Yazılarda 200 kelimeye kadar bir özet bulunmalıdır. Özetlerin İngilizce olması yeğlenir • Görsel malzeme, teknik işlemlere uygun fotoğraf, dia, aydınlatma çini mürekkebiyle çizilmiş olmalıdır. • Çizimler 1/2 oranında küçüldüklerinde okunabilir olmalı; görsel malzeme yazı ile birlikte gönderilmelidir • Yayın Kurulu, gönderilen yazıları basmaya ya da basmamaya karar verir, sonuç yazara mektupla iletilir. • Yazıdaki görüşler yazara aittir. Yayın komitesini bağlamaz. • Basılan çeviri yazılara alt her türlü sorumluluk yazara aittir. • Yazı ve fotoğraflar için kaynak gösterilmesi zorunludur.
• Yazılar iade edilmez.

İÇİNDEKİLER

Başyazı		2
Haberler		3
Dosya	Marjinal Mekânlar	
	Şeniz ERGEÇGİL ÇIKIŞ Zehra AKDEMİR ERSOY	Marjinal Mekânlar 5
	Gürhan TÜMER	Marjinallik Üzerine Notlar 6
	Necdet TEYMUR	Marjinalliğin Neresindeyiz? 8
	Uğur TANYELİ	Dünyanın Değişim Aracı Olarak Marjinal Mekân Üretimi 12
	Emel KAYIN	Marjinallik Mekânın Gerçekliği ve Görüntüsü 15
	Rengin ZENGEL İlkim S. KAYA	Marjinallik Kavramına Yaklaşımlar ve Marjinal Bir Yerleşim Örneği 17
	Şeniz ERGEÇGİL ÇIKIŞ	Güncel Mimarlık ve Marjinallik 22
	Seçkin KUTUCU	Sinemada Marjinallik ve Mekân 26
	Zehra AKDEMİR ERSOY	Marjinal Mekânlar, Marjinal Yapılar, Marjinal Fikirler Üzerine Görselleştirmeler 29
Sanat	Sevgi MOLVA	Mehmet Koştumoğlu ile Söyleşi 37
Deprem	Rahmi PINAR Zafer AKÇIĞ	Minik Bölgeleme 39
Geçmişin İzinde	Emin BAŞARANBİLEK	Ödemiş'te Yıldız Oteli, Keçeci(Zâde) Hanı ve Çevresi 43

Şube'den

Ulusal ve uluslararası kamuoyunun gündemini ABD emperyalizminin kendi çıkarları için Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine dönük uyguladığı baskı ve savaş kararı oluşturmaktadır. Özellikle Irak'ta yaşanacağı belirtilen savaş ortamına Türkiye'nin de katılmasına yönelik tarihin en ağır baskı döneminde, ülkenin her yanında düzenlenen geniş katılımlı miting ve toplantılarda hükümetten ve TBMM'den savaşa yol açacak kararların alınmaması talep edilmektedir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, İstanbul, İzmir, Adana, Maraş, Antep vb. birçok ilimiz işgal altında iken dahi, İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Anadolu, her türlü emperyalist baskıya karşı onurlu bir duruş ortaya koymuş; dünya uluslarına örnek bir bağımsızlık savaşını başarı ile sonuçlandırmıştır. Halkımızın, ülkemizin bağımsızlığı konusundaki tarihten gelen bu kararlılığı, son olarak yine TBMM tarafından savaş kararı sayılacak önerilerin kabul edilmemesi ile sonuçlanmıştır. Ancak savaş gündemdeki yerini korumaktadır. İnsan hayatının yanı sıra kültür ve mimarlık mirası ile, kentlerin ve insan yerleşmelerinin büyük ölçüde tahribine neden olacak savaşın, gerekçesi ne olursa olsun kabul edilmesi mümkün değildir. 1914-1923 yılları arasında yaklaşık bir milyon insanını kaybeden Anadolu bu yıkımı iyi bilmektedir. Atatürk: "Ulusal bağımsızlık söz konusu değilse savaş cinayettir." demiştir. Tüm dünya insanlığının savaşa karşı kararlı tutumu, savaş çığırtkanlarını susturacaktır. Umudumuz budur.

Diğer yandan seçimlerden sonra oluşan yeni hükümetin bir çok yasa ve mevzuatta değişiklikler yapmak üzere çalışmalarını sürdürdüğü bilinmektedir. Bunlardan biri de "Mahalli İdareler - Yerel Yönetimler Yasası" çalışmalarıdır. Bugüne kadar bu yasa ile ilgili sayısız taslak çalışması parlamentoda gündem olmuş ancak bir sonuç alınamamıştır. Mimarlar ve mimarlık ortamı açısından; yeni hazırlanacak yasada, belediye ve valiliklere nüfuslarına göre belirli sayılarda mimar istihdam etmeyi zorunlu kılan düzenlemeler ile kentleşme ve planlama süreçlerinde her türlü yetkinin yerel yönetimlerde olmasını sağlayacak içeriklere önemle ihtiyaç vardır.

Yerel yönetimlerin yukarıda tanımlanan kapsamda yetki ve sorumluluklarının tanımlanmasını sağlayacak düzenlemelerin yanı sıra merkezi idarenin de koordine eden yapısının ve Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı kapsamında denetleme işlevinin tanımlanması da gereklidir.

Katılımı güçlendiren, demokratik ve şeffaf bir anlayış ile bilimsel açılımlara olanak sağlayacak süreçlerde elde edilecek bir yerel yönetimler yasının kentlerimizin sorunlarının çözümünde en önemli araç olacağını düşünüyoruz.

YÖNETİM KURULU

EgeMimarlık'tan

Merhaba,

EgeMimarlık dergisi, 2003 yılının bu ilk sayısı ile 13. yayın yılına ulaştı. Dergimiz bu süre içinde yılda dört sayı yayınlanarak 45. sayıya ulaştı; kuşkusuz yerel bir mimarlık dergisi için önemli bir başarı. Okurlarımıza, bu süre içinde görev yapan tüm Şube Yayın Komitesi üyelerine, Şube yöneticilerine, yazarlarımıza bu süreçteki katkıları için teşekkür ediyoruz.

Bu sayının dosya konusu, "Marjinal Mekânlar" olarak belirlendi. Dosyanın editörlüğünü İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Şeniz Ergeçgil Çıkış ile Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Zehra Akdemir Ersoy birlikte yürüttüler. Kendilerine oldukça geniş kapsamlı bu konuda gerçekleştirdikleri titiz ve özverili çalışma için teşekkür ediyoruz.

"Marjinal Mekânlar"ın dosya konusu olarak gündeme geldiği ilk toplantımızda ve konunun ele alındığı diğer toplantılarda konunun çok boyutluluğu ve mimarlık alanında mekansal boyutuyla ele alınmasının kuramsal yönünün yanısıra mimarlık pratiği ile ilişkilendirmenin güçlüğüne rağmen oluşan fikir zenginliği bu dosyanın hazırlanmasında teşvik edici oldu. Editörlerin de belirttiği gibi;

"... mekânın fiziki, kültürel, sosyal, ekonomik anlamlarından, algısal, deneyimsel, işlevsel boyutlarından hangi birini ele alırsanız alın ona göre ve onun için bir marjinal tanımını yaratmanız ve onun üzerinde düşünmeniz analiz yapmanız mümkün."

Dosya kapsamında Gürhan Tümer, "Marjinalite Üzerine Notlar"; Necdet Teymur, "Marjinaliteğin Neresindeyiz?"; Uğur Tanyeli, "Dünyanın Değişim Aracı Olarak Marjinal Mekân Üretimi"; Emel Kayın, "Marjinalite Mekânın Gerçekliği ve Görüntüsü"; Rengin Zengel ve İlkin S. Kaya, "Marjinalite Kavramına Yaklaşımlar ve Marjinal Bir Yerleşim Örneği"; Şeniz Ergeçgil Çıkış, "Güncel Mimarlık ve Marjinalite"; Seçkin Kutucu, "Sinemada Marjinalite ve Mekân" ve Zehra Akdemir Ersoy, "Marjinal Mekânlar, Marjinal Yapılar, Marjinal Fikirler Üzerine Görselleştirmeler" başlıklı makaleleri ile fikirlerini bizlerle paylaştılar.

Sanat sayfalarımızın bu sayıdaki konuyu fotoğraf sanatçısı ve D.E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim üyesi Mehmet Koştumoğlu ile söyleşiyi Sevgi Molva gerçekleştirdi.

Geleneksel sivil mimarlık mirasımızın belgelenmesi ve korunmasına yönelik önerilere zemin oluşturması ve gündeme taşınması amacıyla bu sayımızda "Ödemiş'te Yıldız Oteli, Keçeci(Zâde) Hanı ve Çevresi"ni Emin Başarabilecek'in yazısı ile tanıtıyoruz.

Deprem konusunu gündemde tutmayı Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Jeofizik Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Rahmi Pınar ile Prof. Dr. Zafer Akçığ'ın "Minik Bölgeleme" konulu makaleleriyle sürdürüyoruz.

İyi okumalar...

YAYIN KOMİTESİ

Şube Meclisimizin III. Dönem 10. Toplantısında Oda Örgütlenmesi ve Yerel Yönetimler Yasa Tasarısı Görüşüldü

1998 yılından bugüne çalışmalarını sürdüren Şube Meclisimiz; III. çalışma dönemi 10. Toplantısını, 1 Mart 2003, cumartesi tarihinde Şube toplantı salonunda gerçekleştirdi.

Yönetim Kurulu'nun Şube çalışmalarını aktardığı bilgilendirmeden sonra gündem maddelerine geçildi.

Toplantının ilk gündem maddesi özellikle Avrupa Birliği uyum sürecinde yeniden gündemé gelen "Mimarlar Odası Örgütlenmesi" konusu idi. Bu konuda söz alan meclis üyeleri, mesleğin geleceğe yönelik olarak yeniden tanımlandığını, iş alanlarının çeşitlendiğini, uluslararası standartların gündeme geldiğini ancak sektörde de bir iş daralmasının yoğun olarak yaşandığını belirttiler. Bu kapsamda Mimarlar Odası'nın yalnızca bürokratik/kurumsal yapısının değil meslek örgütü olarak işlevinin yeniden tanımlanmasına ve yasal zeminin de oluşturularak bir yeniden yapılanma sürecine ihtiyaç duyduğunu belirttiler.

Gündemin ikinci maddesi olan "Yerel Yönetimler Yasa Tasarısı" konusunda Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi Nilüfer Çınarlı tasarıya ilişkin genel bilgi verdi ve Yönetim Kurulu'nun görüşlerini aktardı.

Öncelikle tasarının çok dar bir katılım ile tartışılarak görüş oluşturulmaya çalışılmasını eleştirilmiş, böyle bir yaklaşımla katılımcı ve şeffaf bir yasa hazırlanmasının mümkün olamayacağını dile getirilmiştir. Meslek alanımızdan hareketle tasarıda özellikle iki temel noktanın altını çizilmiştir:

Mimarlar Odası'nın her belediyede en az bir mimarın istihdam edilmesini ve yasada bu hükmün bulunmasını savunduğunu dile getirerek; mimarların istihdamı ve teknik konularda belediyelerin uzmanlık alanı mensuplarıyla çalışmasının sağlanması açısından konunun önemini vurgulamış, yasa tasarısında hem

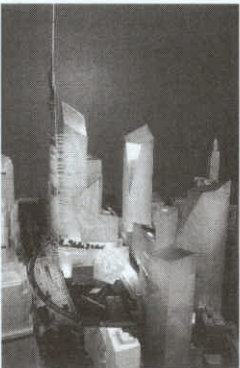
buna ilişkin herhengi bir hükmün yer almaması hem de sözleşmeli personel çalıştırılması esasının getirilmesinin sakıncalarına dikkat çekmiştir.

Nilüfer Çınarlı, ikinci temel nokta olarak da planlamaya ilişkin süreçler konusuna değinmiştir. Planlamaya ilişkin süreçlerde tanimsızlığın sözkonusu olduğunu, planlama süreçlerinin yerelleşmek bir yana daha da merkezileştirildiğini dile getirmiş; Mimarlar Odası'nın bu süreçlerde yer almasının olumlu bulunduğunu, ancak üniversitelerin şehir planlama bölümlerinin iki kişi ile temsil edilmesine karşın mimarlık bölümlerinden temsilci bulunmayışını eleştirerek hükümetin bu yasa ile kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi almasını da demokratik yasama sürecinin geliştirilmemesi açısından eleştirmiştir.

Bilgilenmenin ardından meclis üyelerinin katkıları ile Yasa Tasarısının görüşülmesine devam edilmiştir. Meclis üyeleri tasarının bu haliyle planlama yetkisinin Valilikler eliyle merkezi idareye verildiğini, tasarıda yer alan İl Gelişim Planlarının kimin tarafından yapılacağına belirsiz olduğunu, genel olarak Valiliklere geniş yetki devrinin sözkonusu olduğunu dile getirmişlerdir. Yasa tasarısında trafik, milli eğitim, sağlık, çevre, gençlik ve spor hizmetleri ile sosyal hizmetlerin yerel yönetimlere devredildiği, Karayolları Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün Bölge Müdürlükleri dışındaki Bakanlık ve diğer merkezi idare kuruluşlarına bağlı bölge müdürlüklerinin kaldırılması konularına da dikkat çekmişlerdir.

Odanın uzmanlık alanından kaynaklanan duyarlılıkla tasarının yasalaşması sürecinde etkin olarak yer almasının gerekli olduğu; tasarıya ilişkin oluşturulacak görüşlerin ilgililerine ve Oda Genel Merkezine iletilmesi toplantıya katılanların görüş birliği ile kararlaştırılmıştır.

Dünya Ticaret Merkezi'nin Yerine Daniel Libeskind'in "Dünya'nın Bahçeleri" Projesi İnşa Edilecek

11 Eylül 2001 tarihinde yıkılan Dünya Ticaret Merkezi'nin yerine Libeskind'in projesinin inşa edilmesine karar verildi. Yıkılan kulelerden daha yüksek olması planlanan Libeskind'in projesi tamamlandığında dünyanın en yüksek binası ünvanını elinde bulunduran Petronas Kuleleri'ni 541 metrelik yüksekliği ile geçmiş olacak. Libeskind projesini şöyle tanımlıyor: "Dünya Ticaret Merkezi'nin arsasını ziyaret eden, 4 Milyon'dan fazla kişi, duvarların etrafından dikkatlice bakarak olanların trajik boyutunu anlamaya çalışıyorduk. Bende bundan yola çıkarak, yükselen bir yürüyüş yoluyla, anma mekânının etrafını saran bir mekân oluşturdum. Bu sayede herkes sadece 'Sıfır Noktası'nı görmeyecek, hayatın yeniden başlamasına da tanık olacak."

Değerli Meslektaşımız, Hocamız Utarit İzgi'yi Kaybettik

Ülkemiz mimarlığına; eğitimci kimliği, nitelikli uygulamaları, mesleğe bakışı ile önemli katkılarda bulunan değerli meslektaşımız Utarit İzgi'yi 22 Şubat 2003 Cumartesi günü kaybettik.

1920'de İstanbul'da doğan İzgi, Galatasaray Lisesi'ni bitirdi ve Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nden 1946 yılında mezun oldu. Aynı yıl eğitimcilik hayatına başlayan Utarit İzgi, 1969 yılında profesör olduğu ve 1961-62 yılları arasında bölüm başkanlığı yaptığı Güzel Sanatlar Akademisi'nden 1975 yılında emekli oldu.

Utarit İzgi, eğitimciliğinin yanı sıra gerçekleştirdiği çoğunluğunu konut ve büro yapılarının oluşturduğu nitelikli uygulamalarla da başarılı bir mesleki yaşama imza attı.

Mimarlar Odası tarafından düzenlenen, 8. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri'nde Büyük Ödül'e (Sinan Ödülü) layık görülen Utarit İzgi'ye ödülün verilmiş gerekçeleri Jüri tarafından şöyle açıklanmıştı:

"56 yıllık mimarlık deneyimi süresince verdiği bütün ürünlerde gözlenen geleneksel değerlerden süzölmüş seçkin arayış, yenilikçilik ve titizlik, eğitim alanında teori ile tasarımın içiçeliğini yeni kuşaklara başarıyla kazandırmış olması; düşüncelerini yayın yolu ile kalıcılaştırması ve ülkemiz mimarlığı için geliştirdiği ayrıntıcı kimlik nedeniyle, Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nün yeniden yapılanma sürecindeki unutulmaz çalışmaları yanında etik ile estetiğin sürekliliğini en önemli ilke kabul edişiyile bilinen usta mimar."

Anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Marjinallik Üzerine Notlar

Gürhan TÜMER

Prof. Dr. - D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Sözcüğün Etimolojisi ve Tanımı

"Marjinal" sözcüğü, Türkçe'ye, Fransızca "marginal"den geçmiştir. Bu sözcüğün kökeninde, Latince "margo" vardır. "margo", Fransızca'da "marge" olmuştur ve ondan da, "marginal" türetilmiştir.

"Margo" sözcüğünün dilimizdeki karşılığı, "kenar", "kıyı" ya da "sınır"dır. Dolayısıyla, "marjinal olan", "kenarda duran", "kıyıda bulunan", "sınırdaki olan"dır.

Bunun tersi ise, "ortada olan" ya da daha iyisi ve daha doğrusu, "merkezde olan"dır.

Marjinalliğin Dereceleri

Herhangi bir şeyin konumunun marjinal mi yoksa merkezi mi olduğunu, bu tanımlara dayanarak kabaca belirleyebiliriz. Ancak, gerek merkeziliğin, gerekse marjinalliğin tek dereceli olmadığı; yani değişik düzeylerde, değişik yoğunluklarda merkeziliklerin ve marjinalliklerin bulunduğu; kimi şeylerin daha az ya da daha çok merkezi, kimi şeylerin ise daha az ya da daha çok marjinal olduğu unutulmamalıdır. Gerçekten de tanım gereği marjinallik dozu, merkezden uzaklaştıkça artar, en kenara, kıyı çizgisine, sınır noktasına varıldığında en üst düzeye ulaşır.

Örneğin, heteroseksüel ilişkilerin merkezde bulunduğu ya da en azından öyle kabul edildiği bir toplumda homoseksüeller, elbette ki marjinal bir topluluk oluştururlar. Ancak, çeşitli nedenlerden dolayı homoseksüellik, sanıldığından daha yaygın bir davranış olduğundan, genelde heteroseksüel olan toplumların birçoğunda cinsel tercihleri böyle olan insanlar, daha az rastlanan ve daha az onaylanan nekrofillere yani ölüsevicilere göre daha az marjinal olarak algılanırlar.

Değişen Marjinaller

Belli bir yerde ya da belli bir dönemde aşırı marjinal olan bir şeyin, başka bir yerde ya da başka bir dönemde, bu konumunu değiştirdiği, merkeze daha fazla yaklaştığı ya da düpedüz merkezin merkezine oturduğu görülebilir.

Hıristiyan dini ile Roma kenti arasındaki ilişkinin süreci, bu durumun en çarpıcı örneklerinden biridir. Bilindiği gibi, Roma İmparatorluğu'nda, Hıristiyanlar, aşağılanan, acımasızca cezalandırılan, marjinal bir toplum oluşturdular. Oysa, bugün bu kent, Katolik Hıristiyanlar'ın en kutsal merkezidir.

Olumlu Marjinallik, Olumsuz Marjinallik

Şimdi biraz da marjinallik kavramını, ona yüklenen değerler ve anlamlar açısından ele almak istiyorum ve bunu yapabilmek için daha önce de sözünü ettiğim merkez kavramını yeniden devreye sokmak gerektiğini düşünüyorum.

Birçokları için, merkez, gerçeğin, doğrunun kaynağıdır; asıl olan, önemli olan, kabul edilebilir olan, geçerli olan, kutsal olan, anlamlı olan, merkezde yer alanıdır. Böylelerine göre kıyıda, kenarda duran yani marjinal olan, geleneklerle, göreneklerle, sağduyuyla, benimsenmiş ölçütlerle ve kimi zaman da yasalarla, az ya da çok çatışır, çelişir ve merkezdekiler için belli bir tehdit oluşturur. Bu nedenle de genelde birçokları için marjinallik, olumsuz olarak algılanır, marjinal olanlara olumsuz birtakım değerler yüklenir.

Ne var ki; sokaktaki adam, gündelik yaşam ve yaygın toplum psikolojisi için geçerli olan bu durum, değerler yelpazesi açısından, her zaman nesnel gerçeği yansıtmaz. Kimi marjinaller, son hesapta merkezdekilerden daha olumlu birtakım değerlere sahip olabilirler. Örneğin, ünlü çan eğrisi uyarınca, her toplumda marjinal konumda olan dahiler bu türün bir örneğini oluştururlar.

Marjinalliği Mekânsallaştırmak

En genelde, Merleau - Ponty'nin dediği gibi; varoluş mekânsal olduğu için, insanın mekânı büsbütün dışlaması hiçbir zaman söz konusu olamaz. Bununla birlikte kimi kavramların, kimi boyutlarını, mekânla sıkı sıkıya ilişkilendirmeksizin de düşünebiliriz. Bu durum, marjinallik

İdeal Saray, Ferdinand Cheval, 1879-1922

kavramı için de geçerlidir. Örneğin, herhangi bir mekânsal referans vermeden, marjinal bir ideolojiden ya da merkezi bir ideolojinin marjinal yandaşlarından söz edebiliriz; ekonomik bir kuram olan ve bir tüketicinin, bir mal ya da hizmetin son biriminden elde ettiği yararı temel alan "marjinal yarar kuramı" üzerine konuşabiliriz.

Ancak, marjinallik kavramının mekânsal bir boyutu da vardır ve bu boyut, genelde mekânı konu alan bilimler özelde de mimarlık açısından çok önemlidir.

Bu bağlamda, ilk önce şunu vurgulamak istiyorum: Kimi kuramları mekânsallaştırmak zordur; oysa marjinallik kavramı böyle değildir, kolayca mekânsallaştırılabilir ve mekânsal imgelere dönüştürülünce daha kolay anlaşılabilir.

Örneğin, yukarıdaki satırlarda, marjinalliği tanımlarken ve tartışırken kullandığım "merkez", "kıyı", "kenar", "sınır" sözcükleri ve bunların belirttikleri kavramlar, bunlar arasındaki uzaklık - yakınlık ilişkileri, bence en ideal, en soyut, en yalın, en açık seçik, en anlaşılır biçimde, bir kağıt üzerine çizilmiş, merkezi ve çemberi belli olan bir daire ile simgelenir. Bu dairenin merkezine uzak, çemberine yakın olan noktalar, marjinal olan noktalar. Bu dairenin çemberi üzerindeki noktalar ise, en marjinal olanlardır.

Az önce de belirttiğim gibi, çember imgesi, soyut ve ideal bir imgedir. Gerçek yaşamın geometrik imgesi ise o kadar düzgün değildir. Çemberi ya da daireyi, ele aldığımız toplumun doğasına, yapısına uygun olarak, bunları yansıtmak için eğip büktüğümüzde, yani topolojik olarak değiştirdiğimizde elde edilen her biçimde, her toplumdaki çeşitli noktaların, merkezle, daha doğrusu, çeşitli merkezlerle ilişkileri, onlara olan uzaklıkları dolayısıyla da marjinallik dozları ya da katsayıları farklı olacaktır. Böyle bir yöntem, uygulamada çok büyük zorluklar çıkarabilir belki ama, kuramsal olarak olanaklıdır.

Marjinalite ve Kentler

Şimdi, sözü kentlere getirmek istiyorum, çünkü kentler özellikle de büyük kentler, marjinalite kavramının incelenmesi, irdelemesi açısından çok zengin, çok verimli mekânlardır.

Dünya coğrafyası ölçeğinde bakıldığında, kentlerin ekonomik, yönetsel, toplumsal, kültürel ve benzeri nitelikler, değerler bakımından birer merkez oluşturdıkları söylenebilir. Kentler, tanımları, doğaları gereği merkezdirler ve bunların çevrelerinde marjinal halkalar oluşur. Bu tanıma göre kentten uzakta olan bir insan, marjinal bir insandır. Eğer doğuştan köylüye taşralıysa, bu durum kişiyi fazla rahatsız etmeyebilir. Ama, kentinden şu ya da bu nedenle uzaklaşmış, uzaklaştırılmış bir kentli, gittiği kırsal alanda ya da daha küçük bir kentte kendini sürekli marjinal hisseder. Bu duygu, uzakta kalan kentlin bir metropol, yani daha büyük daha güçlü bir hiper merkez olması durumunda daha bir yoğunlaşır. Roma edebiyatı, imparatorluk döneminde bu “ezeli ve edebi” kentten çoğu kez politik nedenlerle sürülen ünlü kişilerin yakınmalarını içeren yapıtlarla doludur. Aynı durum, padişahların İstanbul dışına sürgüne gönderdikleri kişiler için de geçerlidir. Bu insanların bu duyguları, bir başka bağlamda “sıla hasreti”, “gurbet acısı” gibi deyimlerle anlatılabilir, ama bu yazının konusu bağlamında, “marjinalite sıkıntısı” sözkonusudur.

Marjinalite kavramının karşıtı olan, dolayısıyla da onu belirleyen merkez kavramının önemini daha önce belirtmişim. Bu önem, kimi zaman kentler bağlamında çok ilginç bir biçimde karşımıza çıkar.

Örneğin, 16. yüzyılın sonlarından, 1581 yılından kalma bir haritada Kudüs, Antik Dünya'nın üç kıtasının: Asya'nın, Avrupa'nın ve Afrika'nın merkezinde gösterilmiştir. Bunun anlamı, bütün öteki kentlerin, az ya da çok marjinal olarak görülmeledir.

Kentleri, yukarıda yaptığımız gibi, daha geniş bir coğrafya bağlamında değil de kendi içlerinde ele aldığımızda da marjinalite - merkezlik kavramlarının ilginç bir biçimde karşımıza çıktığını görüyoruz.

Örneğin, bir Roma kentinin kuruluş süreci, bu açıdan son derece anlamlıdır. Şöyle ki: Romalılar, bir yerde yeni bir kent kurmaya karar verdiklerinde, önce onun “umbilicus”unu yani göbeğini yani merkezini belirlerlerdi. Bunun arkasından sıra kentlin sınırının yani kenarının, kıyısının, “margo”sunun, yani marjinal çizgisinin saptanmasına gelirdi. Bu çiz-

gi, toprakta açılan ve “pomerium” denilen bir hendekle çizilirdi. Richard Sennett, “Flesh and Stone” (“Ten ve Taş”) adlı kitabında, bu süreci, “(Romalı) planlamacılar, merkezi bulduktan sonra, şehrin kenarlarını tanımlayabiliyordu” sözleriyle ortaya koyar.

Yalnızca Roma'da değil, bütün kentlerde merkez bölgenin ya da bölgelerin yanısıra, kentlin kenarlarında, varoşlarında yer alan dolayısıyla da mekânsal konumları açısından yazımın başında getirmiş olduğum tanım uyarınca, marjinal olan mahalleler, semtler de bulunur. Bu konumlanmayı, kentlin haritasını önümüze açıp baktığımızda kolayca görürüz ve algılarız.

Peki acaba, kentlin kıyılarında, kenarlarında yer alan, yani merkeze kıyasla marjinal konumda bulunan bu kentsel mekânları kullananlar, ekonomik, toplumsal, kültürel açılarından da marjinal midirler?

Bu sorunun genel olarak “evet” biçiminde yanıtlanabileceğini söyleyebiliriz. Gerçekten de birçok kentlin varoşları, gecekondu tarafından işgal edilmiş durumdadır. Oralarda oturanlar, kentlilerin gözünde marjinal olan kırsal bölgelerden gelmiş ve kentle entegre olamamış marjinal insanlardır.

Ancak; kimi kentler, özellikle de kimi büyük kentler sözkonusu olduğunda, şu noktaya dikkat etmek gerekir: Kentlin merkezine göre marjinal konumda bulunan gecekondu bölgelerinde yaşayanlar, ekonomik, toplumsal, kültürel açılarından düşük düzeyde yer alan marjinal insanlardır. Oysa, örneğin İstanbul kentinin çok geniş yayılma alanının kıyılarında, yani yine marjinal olan başka bölgelerinde kurulan kimi siteler, ekonomik, toplumsal, kültürel açılarından üst düzeyde yer alan marjinal insanların yaşadıkları mekânlardır.

Büyük kentlerin merkezleri de bu açıdan çeşitlilik gösterir. Oralar, adı üstünde mekânsal açıdan merkez olmalarına karşın, toplumsal açıdan yalnızca merkezde bulunanların değil kenarlarda, kıyılarda bulunanların da görüldükleri yerlerdir. Gerçekten de kent merkezlerinde toplum tarafından kabul gören ev kadınlarının, hanımefendilerin yanısıra, toplumun dışladığı, marjinal bir sınıf oluşturulan fahişelere ya da saygın bir kurumda saygın bir görev yapan erkeklerin, beyefendilerin yanısıra, hor görülen, toplum tarafından benimsenmeyen dilencilere, esrarkeşlere de rastlanır.

Marjinal Mimarlık, Marjinal Binalar

Bir binanın tasarım ilkeleri, mekânsal, strüktürel, biçimsel, estetik, teknik özellikleri, kısaca mimarisi açısından marjinal olarak nitelenip nitelenemeyeceği ise o binanın, referans alınan belli bir mekân ya da zaman dilimi içinde genel geçer olan, kabul görmüş olan yani merkezde duran mimari anlayış yelpazesinin neresinde bulunduğuna ve ne kadar kabul gördüğüne bağlıdır. Bu mekân ve zaman dilimi çok dar olabileceği gibi çok geniş de olabilir.

Örneğin; Ayasofya, aslında nefli bir bazilika olmasına karşın, orta nefli kocaman bir merkezi mekâna dönüştüren kocaman kubbesiyle yaklaşık 1000 yıllık bir döneme yayılan Bizans Mimarisi içinde marjinal hem de Bizanslılar tarafından bir benzeri ne daha önce ne de daha sonra hiç denenmediği için son derece marjinal bir binaadır.

Alp Dağları'nın tepelerindeki kayak merkezlerinde inşa edilen, çatısı eğimli bir şale, oralarda asla marjinal değilken kerpiç evlerden oluşan bir Orta Anadolu köyüne taşındığında, böyle bir niteliğe bürünecektir.

Gaudi'nin mimarisinin ise, Barselona'dan ve 19. yüzyılın ikinci yarısıyla, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden bağımsız olarak daha mutlak bir biçimde marjinal olduğu ileri sürülebilir.

Bu örnekleri çoğaltmak, bu sınıfa girenler arasında, Crystal Palace, Eiffel Kulesi gibi, Modernizm'in ünlü avangart yapılarını da saymak mümkündür.

Son olarak, marjinal mimarlığın, gerçekten çok ilginç bir türüne değineceğim. Bu gruba giren yapılar, hiç mimarlık eğitimi almamış olan ve ruh sağlığı açısından pek normal sayamayacağımız, naif, marjinal konumdaki birtakım insanlar tarafından oluşturulmuş, son derece tuhaf nesnelere.

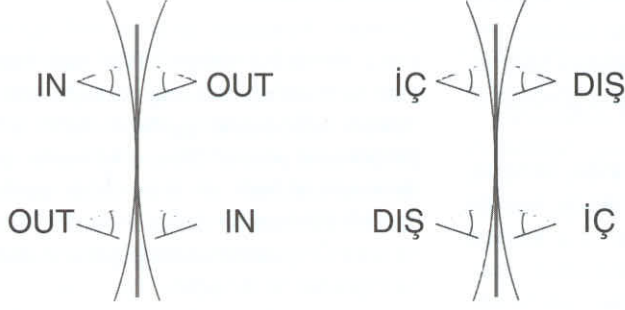
Simon Rodia adlı bir İtalyan göçmenin, eline geçen hemen her malzemeyi kullanarak yükselttiği “Watts Kuleleri” ve Ferdinand Cheval adlı bir postacının, el arabasıyla dolaşarak topladığı minik taşlarla, 32 yıl boyunca, tek başına çalışarak inşa ettiği ve cami, şato, şale, firavun mezarı gibi, çok çeşitli bina türlerini bir araya getiren “İdeal Saray”ı, marjinal mimarlığın bu biçimiyle ilgilenen hemen herkesin bildiği örneklerin başında gelir. ■

Marjinal Mekânın Gerçekliği ve Görüntüsü

Necdet TEYMUR

Prof. Dr. - ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü (Konuk profesör - Dandee Üniversitesi)

"Include me out", ya da, "beni haricen dahil et!" dedi bir mekân. Mekânın dışı ya da içi olur mu? 'İç', 'Dış'a göre bir 'Dış'; 'Dış' ise kendine göre 'İç'dir.

Mekân hep 'iç'tir; Yok'luk değil, 'Var'lıktır. Aksi durumda mimarlık, 'BOŞ' ile iştigal eden bir meslek olur! Zen'e göre ise, 'biçim' boşluktur.

Mimarlığın marjinali, mekân değil, insandır. Mekânın marjinalliği kendinden menkuldür; zira, her mekân, bir diğer mekâna göre 'marjinal'dir.

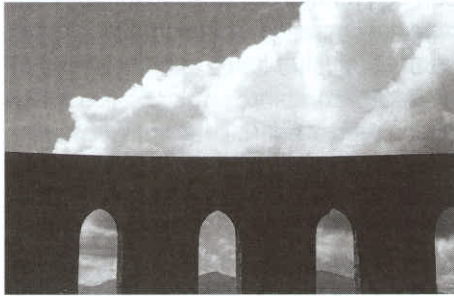
Mekân, salt mimarlığın bir nesnesi değildir. Mimarlığın dışında da mekan vardır. Bazen de, marjinal olan, mimarlığın kendisi olur - topluma yabancı, çevreyi görmezden gelen mimarlık gibi.

Gözün gördüğü, bedeninin ve nesnenin var olduğu her mekanda içi, dışı, marjinali görmek olası. Gören göz için, 'kenar'ın, ;'dış'ın ve 'marjinal'in ötesinde de mekân vardır.

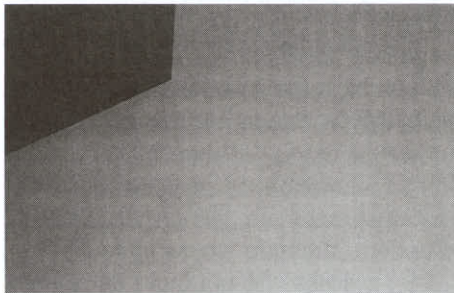
Mimari çizim, olması gerekeni, fotoğraf ise olanı kaydeder. Fotoğraf, küçük bir mercek ve 35 mm.lik kareye, tüm evreni kaydeder. Bazen de, evrenin küçük, gözden kaçan ayrıntılarını. Filmin marjisi ise, delikli, numaralı bir 'kenar'dir:

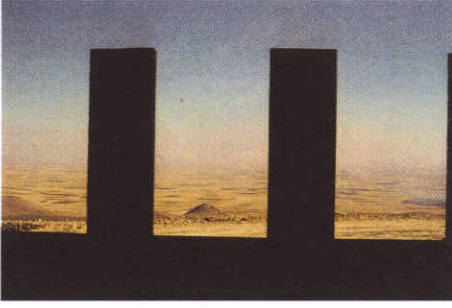
Mimarlığın İzmit ve Gölcük ayıbının başladığı yer ...- oralarda kimse var mı?
The shame of Architectural Tsunami - where is the line; is there anybody OUT THERE?

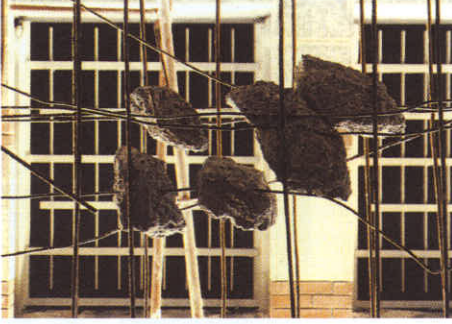
Cennet mekanın olsun ...
Spiritus sanctus

Köşesini kaybetmiş duvar
A wall that lost its corner

Bitmemiş Bina
Unfinished Building Spiritus sanctus

Beton-arme(siz) mekân
Space with(out) reinforced concrete

Güneş girmeyen eve gölge girermiş
Light falling over the shadow, or vv?

Hiç olmazsa bir çadırı var.
Tokyo could be cold without a tent

Marx & Engels'in elinin çektiği mekân
Place which once had Marx & Engels's hand

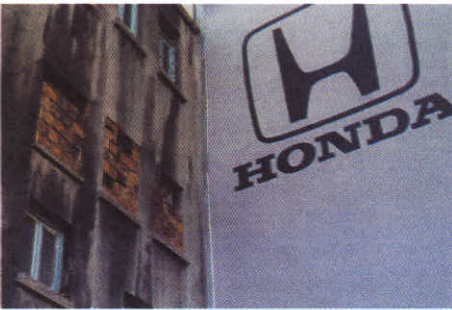
Dikkat! Klasik Mimarlık geçiyor!
Achtung! Classical Architecture!

Gezici gökdelen
Peripatetic skyscraper

Çıkılmaz!
Ceci n'est pas une porte

İçi beni, dışı başkasını yakar
Flashy, Latest, 2000 cc, Sports model ...

Yazısız
No comment

(Halk)Bank dışarı / DIŞ Ticaret Genel Müdürlüğü içeri
A Bank facing collapse!

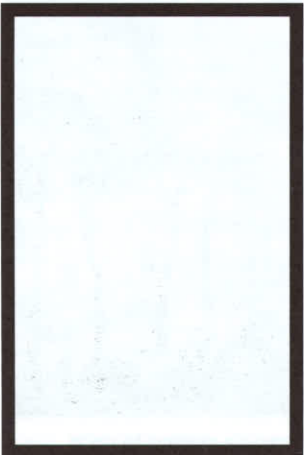
Dikkat! İçeriden birisi sizi gözlüyor
Achtung! You're being watched from inside.

Territorial Kabak Sokağı
Territorial Pumpkin Street

Çölde Necdet Teymur
Necdet Teymur in the middle of nowhere

Kameranın giremediği mekân
A space no camera is allowed in

Dünyanın Değişiminin Aracı Olarak Marjinal Mekân Üretimi

Uğur TANYELİ

Prof. Dr. - Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

19. yüzyılın sonlarında Hindistan'da, Himalayalar'ın eteklerinde konumlanan küçük Simla kentinde bir kroket partisinde çekilmiş bir fotoğraf ulu çam ağaçlarının altında eğlenen kadınlı erkekli geniş bir grubu gösteriyor¹. Bakımlı bir çimenliğe yayılan grup, fotoğraf çekiminin farkında olduğu için poz verir bir görünümde. Krinolinli eteklikler giymiş şapkalı kadınlar ve yazlık giysileri içinde erkekler, bir limonluğu bulunan iki katlı geniş bir malikanenin önündeler. Fotoğrafın İngiltere'de çekilmediğini kanıtlayan bir kaç figür de olmasa, burasının Hindistan olduğunu düşünmek bile zor. Mimarlık, bahçe düzeni, az sayıdaki mobilya, kişiler, giysiler, oynadıkları oyun, geride sahibini bekleyen birkaç at ve bir ata zamanın usulünce yan oturmuş kadın süvari, hepsi İngilizliklerini dışavuruyorlar. Hindistan'a ait olanlarsa taşıyıcılarıyla birlikte iki tahtirevan ve resmin iyice kıyısına sığınarak objektife bakmakta olan dört hizmetkardan ibaret.

1762-1783 arasında yapılmış bir grup resim bugünkü Endonezya'nın başkenti Cakarta ve yakın çevresini, henüz Batavia adını taşıdığı bir dönemde betimliyor. Bunlardan birinde Batavia Kalesi'nin Amsterdam Kapısı görüntülenmiş². Kapı üçer katlı iki simetrik bloğun arasında bulunuyor. Genel tasarımından bezemesine tipik bir Barok kompozisyona sahip.

Resimde "Yerli" ya da Asyalı olanlar ise sadece önde sağda bir fıçıyı çekmeye çalışan birkaç köle ile birkaç satıcı ve muhtemelen geride soldaki idam platformunda idam edilmekte olan zavallılar. Başka bir resim kentin belediye binasını merkeze alarak ana meydanını betimliyor. Resmin içerdiği tüm mimari, belediye, sağdaki kilise, soldaki kanal, merkezdeki çeşme tipik geç 18. yüzyıl Hollanda ürünleri. Burada Endonezyalı olanlarsa meydanı gölgeleyen "kanari" ağaçları ve birkaç yayayla sınırlı. Diğer birkaç resim kentin tipik bir geç 17. yüzyıl Batı Avrupa mühendislik yapıtı olan kalesini gösteriyor. Ama, onlardan da daha çarpıcı olanlar hemen yakın çevrede yer alan kimi malikaneler. Örneğin, ikisi Genel Vali van der Parra'nın, bu abartılı Barok tasarımlarla o dönemin Hollanda'sında bile inşa edilmesi zor iki ayrı mülküne ait.

Simla ve Batavia iki marjinal mekân örneği. İkisinde de içinde konumlandıkları coğrafyada geçerli olan "yerli" mekân biçimlendirme ve kullanma alışkanlıklarına uygun neredeyse hiçbir şey yok. Aksine, her ikisi de başka bir coğrafyada yeniden üretilmiş Avrupa kökenli mimarilerle varlık kazanmışlar. Onları vareden, o coğrafyayı kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda yeniden biçimlendirmeye koyulan "yabancı" gücün iradesi. Simla, Hindistan'daki İngiliz egemenliği-

nin, Batavia ise onu tüm Güneydoğu Asya için bir ticari üs haline getiren VOC'un (Vereingde Oostindische Compagnie: Hollanda Doğu Hint Kumpanyası) ürünü. Burada sorulması gereken soru şu: Çok daha ucuz ve hatta efektif olacağı halde, siyasal ve ekonomik bir egemen gücü kültürel ve coğrafi açıdan böylesine uzlaşmaz bir mekân kurgusunu gerçekleştirilmeye yönelten şey nedir? Yabancılar neden mimarlığı kullanarak yabancılıklarını bu denli çarpıcı bir biçimde ifade etmeye çalışmışlardır?

Öncelikle, uzaktan gelen güçlerin kendi kullanacakları mekânları, üzerinde egemenlik kurdukları kültür dünyasına yabancılaştırmaya yönelik bu tutumlarının çok eski olmadığı saptaması yapılmalıdır. Örneğin, ne Antik Yunanlılar, ne Romalılar, ne de Osmanlılar yayıldıkları geniş coğrafyalarda böyle keskin mekânsal/mimari karşıtlıklar kurmadılar. Onları karakterize eden, herbirinde farklı dışavurulan uzlaşmacılıklarıdır. Yabancı bir toprağa egemen olan ve yerleşmeye koyulan modern-öncesi güçler, istemeseler bile, yerleştikleri alanın verileriyle kendi tercihlerinin bileşimlerini yaparlar. Bu, Romalılar'da olduğu gibi, sadece yabancı bölgenin mimari alışkanlıklarıyla uzlaşmakla kalmaz, yerli tanrıları sisteme katmaya dek varır. Klasik Osmanlı'da da benzer bir biçimde mer-

Simla, Hindistan - Bir kriket partisinden fotoğraf, 19. Yüzyıl

Batavia (bugünkü Cakarta), Endonezya - 1762-83 arasında yapılmış bir resim

kezden çevreye, taşraya doğru uzaklaş-tıkça adım adım başkalaşan ve çoğullaşan bir mimariler bütünüyle karşılaşılır. Yerel mimari pratikler merkeze olan kül-türel ve coğrafi uzaklık ne kadar artarsa, orada üretilen mekânı o kadar fazla belirlirler. Egemen güç kendi mimarisini bir başka coğrafyaya aynen taşıyıp transplante etmez, edemez. Onun yeri-ne, yerli ve yabancı bileşenlerin değişen oranlarda katıldıkları kültürel çaprazla-malar oluşur.

Kapitalist dünyadaki kültürel karşılaş-maların koşulları ve sonuçları, prekapitalist ekonomilerin yol açtıkları çaprazla-malardan farklıdır. Kapitalist ekonomiler bu tür mimari transplantasyonları özel-likle yapmaya çalışmışlar, hatta yapmak zorunda kalmışlardır. Marjinal mekânlar yaratmak, ekonomik, kültürel ve siyasal olarak karşılaşan iki dünyanın arakesi-tinde neredeyse kaçınılmaz gibidir. Karşılaşma hem kapitalist ve prekapitalist ekonomik yapılar, hem de modern ve premodern kültürel yapılar arasındadır. Kapitalist bir ekonominin bu bağlamda karşı durulmaz bir üstünlüğü olduğu aş-kârdır. O, sermayeyi ve bilgiyi prekapita-list toplumların asla yapamayacağı biçimde biriktirebilir, bir noktada yoğunlaş-tırabilir, geliştirebilir ve dolaşımlarını hızlandırabilir. Sömürgecilik de bu olanak-ların kullanılmasının sonucudur.

Bir grup girişimci Avrupa'da daha 17. yüzyılda sermaye ortaya koyarak, Hol-landa ve İngiliz Doğu Hint Kumpanyası gibi şirketler kurar, gemiler donatır, ant-repolar inşa eder, uzak ticari seferlere girerler. İçine girip ticaret yaptıkları pre-kapitalist toplumlarda, karşılarındakile-rin sermayeleri ve tabii ki sermaye mer-kezli örgütlenmeleri bulunmadığı için, bu daha başlangıçta bile eşitlikli bir ilişki-dir. Çünkü, eşdeğer olarak mevcut bir mekânda yüzyüze gelen alıcı ile satıcı arasında vuku bulmaz. Söz konusu tica-retin gerçekleşmesi için tüm yatırımları, altyapıyı, hatta bazen üretimi Avrupalı gücün yapması gerekir. Çin'den porse-len almak için Çinli porselen üreticilerine bazen işletme sermayesi vermek, hatta Avrupa zevkine uygun üretebilmeleri için model temin etmek gerekir. VOC çeşitli yerlerde Avrupa'da çok tutulan Doğu kumaşları yapmak için fabrikalar çalıştırmaktadır. Sömürgeciliği yaratan ticaret basit, iki uçlu bir etkinlik de de-ğildir. Şayet böyle olsaydı, en azından başlangıçtaki iki yüzyılda, porselen, ku-maş ve baharat gibi Doğu mallarına tale-p yönelmenin Avrupa olması nedeniyle, tek yönlü bir para akışı olur ve sistem kolayca tikanırdı. Oysa, erken kapitalist uzak mesafe ticareti çoğul duraklıdır.

Bunun anlamı, büyük kumpanyaların sadece Avrupa'ya ihtiyaç duyduğu lüks malları taşımakla kalmadıkları, ama Do-ğu ülkeleri arasında da yoğun bir ticari etkinlik yürüttükleridir. Böyle olunca ger-çek bir antrepolar, limanlar ağı kurmak zorundadırlar. Daha kurmaya koyulduk-ları zamandan başlayarak bu geniş ağı askeri anlamda da koruma gereksinme-sini duyacaklardır. Hollanda VOC'unun ve İngiliz Doğu Hint Kumpanyası'nın ka-leleri, orduları, valileri vardır. Hintliler ikinciye bu nedenle "kompani bahadır" (yiğit şirket) adını vereceklerdir.

Demek ki, prekapitalist bir dünyada ka-pitalist bir gücün etkinliği sadece mevcut mekânsal yapılar kullanılarak gerçekle-şemez. Dünya ölçeğinden ülkesele, ye-rele, kentsel ve mimari ölçeğe dek tüm mekân yapılarını yeni baştan, Batılı ka-pitalist ekonomik sistemin işlerliğini sağ-layacak biçimde kurmak gerekir (ve en azından başlangıçta, bunu yaparken mevcut yerli prekapitalist mekân kurgu-larını yıkmak da gerekmez). Örne-ğin, İngilizler Hindistan'la ticaret yapmak için, altkıtanın o zamana dek hiç kent kurulmamış iki noktasında batıda Bom-bay'ı, doğuda Bengal'de Kalküta'yı daha 17. yüzyılda yoktan varedeceklerdir. Hollandalılar Doğu ticaretlerine bir mer-kez üssü olmak üzere Cava'da Bata-via'yı (bugünkü Cakarta) kuracaklardır. Çin'de Portekizliler eliyle Macao ve yine İngilizler tarafından Hong Kong böyle yaratılacaktır. Malezya'daki Singapur da varlığını bu büyük değişime borçludur. Bunlar ve daha pek çokları, Avrupalı güçlerin talepleriyle dünya ölçeğinde ye-niden biçimlenen ticaret ve ulaşım ağıla-rının düğüm noktaları olmak üzere inşa edilirler. Yüzlerce yıllık yerleşim örüntü-lerinin içine yabancı birer eleman olarak katılacaklardır. Sistemin eski bileşenleri-ne hiçbir anlamda benzemezler; çoğun-lukla kendilerini yaratan Avrupalı gücün taşıyıp getirdiği mimari/inşai pratikler kullanılarak, onun beklentilerine uygun olarak, yeni kapitalist pratiklere mekân oluşturmak üzere biçimlendirilirler. Ve kapitalist gücün hareketliliği öyle yük-sektir ki; 17. ve 18. yüzyıllarda Hollan-da'dan Doğu'ya boş gelen gemilerin sin-tinesine safra olarak tuğla yüklenmekte ve binalar onunla inşa edilmektedir.

Genelde kapitalist bir gücün gelip yer-leştiği yöredeki mevcut prekapitalist pra-tikler ve onların varedtiği mekânlar yeni gelenlerin ihtiyaçlarına yanıt veremez. Modernöncesi/kapitalizmöncesi dünya-da mekânı biçimlemenin gerekçeleri, araçları, rasyonelleri, ekonomik getirileri farklıdır. Kuşkusuz, bir uyarılma çabası-na girişilmesi ve yerel pratiklerin gelen-

lerin beklentilerine uygun hale getirilme-si mümkündür. Ancak, prekapitalist dün-yadaki siyasal ve kültürel karşılaşmalar-da kolayca gerçekleşiveren bu uzlaşma, hatta bütünleşme, kapitalist ve prekapitalist sistemlerin erken karşılaşmalarında hemen hiç gündeme gelmez. Yaban-cı toprağa yerleşen yeni kapitalist güç, yerel pratikleri kendi özgül amaçlarına uyarlamaktansa, kendi pratiklerini taşı-yıp getirmeyi yeğler. Çünkü, bunu kolay-ca başarabilir. Buysa, tıpkı sermaye gibi bilginin de modern dünyada hızlı bir do-laşım içinde sürekli yeniden üretilip bü-yümesi sayesinde. Kapitalist güçler sahip oldukları ve denetledikleri üretim ve iletişim araçlarıyla dolaşımı hızlı bir biçimde yapabilirler. Örneğin, herşey-den önce kendi dillerini taşıyıp getirir ve kurdukları sistemin ana aracı yaparlar. Urduca ve Bengalce tüm Hindistan'ın di-li olmayı başarabilecek araçlardan yok-sundur; bilgi iletiminin modern araçlarını kullanan İngilizce, kısa sürede Hintli'nin Hintli'yle anlaşmasını sağlayacaktır. Öte yandan, modern keşif ve haritacılık tek-nikleri ve onların geniş çaplı kullanımı dünyayı üzerinde eylemde bulunmak üzere bilinir kılar. Mekâna egemenlik coğrafyaya egemenlikle başlar. Buna sahip olan da kapitalist sömürgeci güç-tür. Harita üzerinde Malezya'daki bir noktaya parmak basıp, orasının dünya ticaretinin ana geçit noktalarından biri olacağını daha 19. yüzyılın başında söy-leyebilen Raffles bu bilgiyi kullanmakta-dır. Singapur'u yaratan bu bilgi olduğu içindir ki, bir yüzyıl boyunca kentte ora-ya özgü olan tek şey çekik gözlü surat-lardan ibaret kalır. Darjeeling'in iklimi, coğrafi konumu gereği hep sağlıklı ol-muştur; ama o sağlamlığın bilgisini üre-ten Hintliler değil, tropik Bengal'de bu-nalıp hastalanan İngilizler'dir. Darjeeling onların bir hastane-kent kurma gerek-sinmesinin sonucudur. O "yer" in otokton halkı o yere ilişkin modern bilgiyi üret-mediyi için, o mekânın kuruluş süreci içinde temsil edilmeyecektir.

Uzaktan gelenin kendi mekân kurguları-nı yabancı coğrafyalarda bu denli başa-rılı biçimde (ya da en azından kökenine sadakette) uygulayabilmesinin nedeni nedir?

Kapitalist modern toplumda mekân ve mimarlık bilgisi ve pratiklerinin taşıyıcıla-rı sadece kişiler ve onların bireysel bel-lekleri değildir. Bilgi, toplumsal ilişkilerle değil, teknik araçlarla iletilir. Bu sayede bir avuç Avrupalı, yanında getirdiği dev yazılı-çizili literatürden yararlanarak geniş "yerli" işgücü ordularını kendi me-kânlarını inşa ettirecek biçimde yönete-bilir. Batavia'nın yakın çevresi bir kanal-

lar ağıyla tropik bir Hollanda gibi düzenlenebilmiştir. Tamamı matbaa-öncesi, önemli kesimi de yazı-öncesi bir aşamada bulunan "boyun eğdirilmiş kültürler"de bilgi ve pratiklerin dolaşımı ve dolayısıyla da yeniden üretimi alabildiğine yavaştır. Ağırlıklı biçimde sözlü olarak, yani yüzyüze gerçekleşir. Öyle olduğu için, onlar kendi premodern yerelliklerini bir türlü aşamazken, uzaklardan gelen kendi bilgisini, pratiklerini ve dilini kolayca taşır ve her anlamda o ülkenin gerçek egemeni olur. Sözelimi, iki komşu Hint eyaletinde yaşayanlar birbirlerinin yerel mimarlıklarını tanımak için hiçbir araca sahip değilken, dünyanın öteki ucundan gelenler kendi mimarlıklarını, tüm aksi etmenlerin varlığına karşın, bu yabancı coğrafyada uygulamanın araçlarıyla donanmışlardır. Yerli Hintli yapı ustasının uyguladığı pratikler tüm premodern mekân üretim pratikleri gibi belirli bir coğrafyaya sıkıca bağlıdır; oysa, modern İngiliz'in mekân üretim bilgisi ve pratikleri coğrafyadan bağımsızdır. Onların eğer bir "yer"i varsa, bu yer olsa olsa yazının ve görselliğin yeniden ürettiği ve iletiği teknolojik araçlar evrenidir. Mekânın ve mimarlığın bilgisi onu taşıyanın zihninde değil, özgül metinlerde, topografik ölçüm, tasarım geometri ve perspektif tekniklerinde ve onlara coğrafyaları aşma devingenliğini veren basım ve görsel çoğaltım (daha sonra da fotoğraf, film ve nihayet dijital ortam) araçlarındadır. Hiçbir premodern/prekapitalist toplum bunlara sahip olmamıştır.

Simla, Batavia, Hint kentlerinin yanına eklenen İngiliz "cantonment"leri ve yabancı bir toprakta boy veren her tür modern marjinal mekân, varlığını bu olanağa borçludur. Böylesine keskin bir mimari/mekânsal yabancılaştırma yaratabilmek erken kapitalist Avrupalı güçlere gerçek bir psikolojik tatmin de vermiş olmalıdır. Dev bir "yerli" çoğunluğun ortasında kendi modern adalarını kurabilmişlerdir. Ancak, bundan daha önemlisi, bu tür yabancılaştırılmış (marjinal) mekânlar yaratabilmek hemen her yerde bir iktidar ilişkisine işaret eder. Ölçeği her zaman kentsel olmak zorunda değildir. Bazen daha küçük ölçekli marjinal mekân üretimleriyle de karşılaşılır. Burada ki ölçek ise kapitalist modern gücün diğeri karşısındaki iktidarının ne boyutta olduğuyla bağlantılı gibi gözüktür. Örneğin, geç 18. - erken 19. yüzyıl İstanbul'unda Avrupalıların Boğaziçi'ndeki yaşama alanı Büyükdere, Melling'in gravürlerine bakılırsa, bir marjinal mekândır. Ama, Avrupalıların oturduğu bir avuç Avrupa yapısından ibarettir. Öteki Boğaz yerleşmelerinde yapılar doğrudan kıyı çizgisine konumlanmaktayken,

Büyükdere'de bir sahil yolu vardır. Dolayısıyla, burada küçük ölçekli, ancak Osmanlı iskân pratikleriyle açıklanmaktan uzak bir yerleşim düzeni oluşturulmuştur. Aynı dönemden, hatta daha 17. yüzyıldan başlayarak İzmir de kısmen marjinal mekânlar içeren bir kente dönüşmüştür³. Ne var ki, hiçbir Avrupalı güç buraya kendi mimarisini yerleşim ölçeğinde transplante edemeyecektir. 19. yüzyılda İstanbul Pera'da olduğu gibi İzmir'de de, İngiliz, Fransız, İtalyan veya Osmanlı olmayan, ama o yere özgü bir mimari karışım ortaya çıkar. Ekonomik egemenliği ellerinde bulduranlar kentte gerçek bir siyasal egemenlik sahibi olmadıkları için, hem kendi aralarında, hem de Osmanlı ile uzlaşmalara yönelmişler, gerçek marjinal mekânlar oluşturamamışlardır.

Diğer yandan, kendisi giderek siyasal egemenliğini tartışmalı kılacak kapitalist saldırılar altındayken, Osmanlı dünyası bir ölçüde marjinal mekân üreten bir güç haline gelecektir. Örneğin, 19. yüzyılın ilk yarısında Mehmet Ali Paşa dönemi Mısır'ı Osmanlı Merkez geleneğinin transplantasyonu denemelerine sahne olur. Kahire'de Mehmet Ali Paşa Camisi, planimetrisinden, malzeme seçimine, kitle düzenine ve bezemesine dek tipik bir dört yarım kubbeli Osmanlı Barok yapısıdır. Paşa'nın yaptırdığı saraylar da, yine Mısır alışkanlıklarına değil, İstanbul'daki üst sınıf barınma kültürüne bağımlı mimari ürünlerdir. Mısır'ın o zamana kadar ki geleneksel iktidar yapılarına eklenemeyen, Osmanlı Rumelisi kökenli Kavalalılar Hanedanı, mimari açıdan da aynı yabancılığını dışavurmuştur. Belli ki, modernite olanakları sadece Avrupalı güçlerin tekelinde kalmamaktadır.

Hatta, Avrupa-dışı toplumlarda modernleşmeyle birlikte farklı bir marjinal mekân üretim etkinliğine girildiği bile söylenebilir. Bu gibi ülkelerde, modernleşmesinin erken döneminde kendi değişim sürecini projelendiren iktidarların kendi mekânlarını sistematik olarak marjinalleştirmeye giriştiği görülür. 18. yüzyılın başlarında Avrupalı modern güçler Asya'da marjinal mekânlar yaratırken, Rusya'da I. Petro St. Petersburg'u Neva deltasında bir Barok kent planlama yapıtı olarak yoktan varedecektir. Kısa sürede Rusya'nın geleneksel kentsel/mimari alışkanlıklarının kıyısında dev bir marjinal mekân yaratılır. Yeni başkent gücünü, etkililiğini ve işlevini ülkeye ve geleneksel kültürüne yabancılığına borçludur. Varlığından haberdar olunan, ama henüz o toplum bağlamında yeniden üretilemeyen modernleşmenin antrenmanı bu marjinal mekânda ya-

pılacaktır. Ancak, varlığını Ruslar'ın siyasal iradesine borçlu olsa da, oluşumunu sağlayan bilgi modern Batı dünyasından transfer edilmiştir. Dolayısıyla, marjinalitesi bağlamında Batavia ile St. Petersburg arasında fazla fark yoktur. Kuşkusuz, Batılı olmayan toplumlardaki bu tür marjinal mekân üretimi her zaman St. Petersburg örneğindeki çapta olmaz. Ama, çok daha mütevazı marjinal mekân yaratılarının bile modernleşmede aktif rol oynaması olasıdır. Örneğin, 1881-83 arasında Tokyo'da inşa edilen Rokumeikan adlı yapı, varlık nedeni çevresini kuşatan gerçek Japonya'ya tezat oluşturmak olan bir marjinal mekân örneğiydi. Devlet tarafından özellikle Batılılar'a ülkenin Batılılaştırıldığını kanıtlamak için yaptırılan bina, Pierre Loti'nin anlatımıyla bir Fransız sayfiyesinin kumarhanesine benziyor ve balolar gibi Batılı etkinlikler için, ağırlıklı biçimde Batılılar gibi davranmaya çabalayan Japonlar'ca kullanılıyordu. İşlevini o denli iyi yerine getirdi ki, Japon tarihinde aktif olduğu çağa "Rokumeikan Dönemi" adı veriliyor bugün⁴.

Özetle, marjinal mekân, aslında mevcut bir (prekapitalist) mekân kurgusunun içine yerleşen, görece olarak küçük bir yabancı (modern) mekân nüvesidir. Kapitalizmöncesi ekonomilerin yıkımıyla sonuçlanacak dünya ölçüsündeki mücadelelerin mekândaki erken görüntüsüdür. Bir tür mimari ur olarak nitelenmesi bile mümkündür. Uzun vadede içine girip yerleştiği premodern/prekapitalist mekân sistemini dönüştürme/değiştirme, hatta yıkma potansiyeli vardır. Gelenekselin içine -çoğunlukla onun kendi talepleriyle hiçbir ilgisi bulunmayan nedenlerle- gelir yerleşir ve onu adım adım çözer. Bu arada kendisi de başlangıçtaki marjinalliğini, yabancılığını yitirir ve o yerin yeni oluşan modernitesinin bir bileşeni haline gelir. Bugün ne Cakarta bir Hollanda kentini çağırıştırır, ne Simla bir İngiliz sayfiyesini. Japonlar'ın Avrupalılık oynadığı bir Rokumeikan'a da ihtiyaç duyulmuyor artık. ■

Notlar:

- 1- Fotoğrafi şuradan aldım: Raleigh Trevelyan, *The Golden Oriole*, Viking, New York, 1987, s. 328-9 arasında resim 54.
- 2- Johannes Rach 1720-1783: *Artist in Indonesia and Asia*, National Library of Indonesia Jakarta ve Rijksmuseum Amsterdam, Cakarta, 2001, s. 16-7, 28-9, 46-9.
- 3- Bu değişim için: Daniel Goffman, *Izmir and the Levantine World 1550-1650*, University of Washington Press, Seattle ve Londra, 1990, s. 138 vd.
- 4- Bu yapı ve kullanımı için: Edward Seidensticker, *Low City, High City: Tokyo from Edo to the Earthquake*, Alfred A. Knopf, New York, 1983, s. 68-70, 97-100.

Marjinal Mekânın Gerçekliği ve Görüntüsü

Emel KAYIN

Yard. Doç. Dr. - D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Çağımızın en önemli karakteristiklerinden biri de olagelen herşeyin olabilmesinin kabul edilebilirliğine umursamazca, hatta zaman zaman da utanmazca inanmışlığımızdır. Herşeyin normal, olağan ve sıradan olduğuna: Sömürünün, silah ticaretinin, doğa yağmasının, kanlı savaşların ya da gözü doymaz tüketimin. Böyle bir kanıksama veya sıradanlaştırma, kişileri kitleler halinde seyirci duruma sokarken, tepkilerin minimize edilmesine ve gerçek protest yaklaşımların birer birer ortadan kalkmasına neden olmaktadır. "Soru sorma, sadece izle ya da kalabalığa katıl". Çağın görkemli görüntüsünün içinde gizlenen en temel söylemlerden biri de budur.

"Gösteri toplumu" kavramı ortaya atıldığında henüz 1970'li yıllara bile gelinmemişti. Bu görüş, modern üretim koşullarının hakim olduğu toplumların tüm yaşamının bir gösteri birikimi olarak görüldüğü, dolayısıyla yaşanan herşeyin yerini bir temsile bırakarak uzaklaştığı düşüncesine dayanmaktadır. Böyle bir çerçevede "yaşamın görünür hale gelen yadsınması" da tüketim toplumunun eleştirilen olgularından biri olarak ortaya konmaktadır (Debord, 1996, s.10,13). Geçen dönem tüm bu olguların toplumsal yaşamdaki tartışmalı egemenliğine sahne olmuştur.

Öyleyse böyle bir dünyada gerçek bir marjinal mekân olabilir mi? Yaşantısı ve ideolojisi ile özdeşleşen gerçek bir mekân. Başka bir deyişle yaşantı, ideoloji ve mekânın marjinalite şemsiyesi altında bütünleştiği bir model. Acaba sınırlar her anlamda yokolunca gidilebilecek/kaçılabilecek uç bir nokta, erişilemeyen bir yer kalmış mıdır?

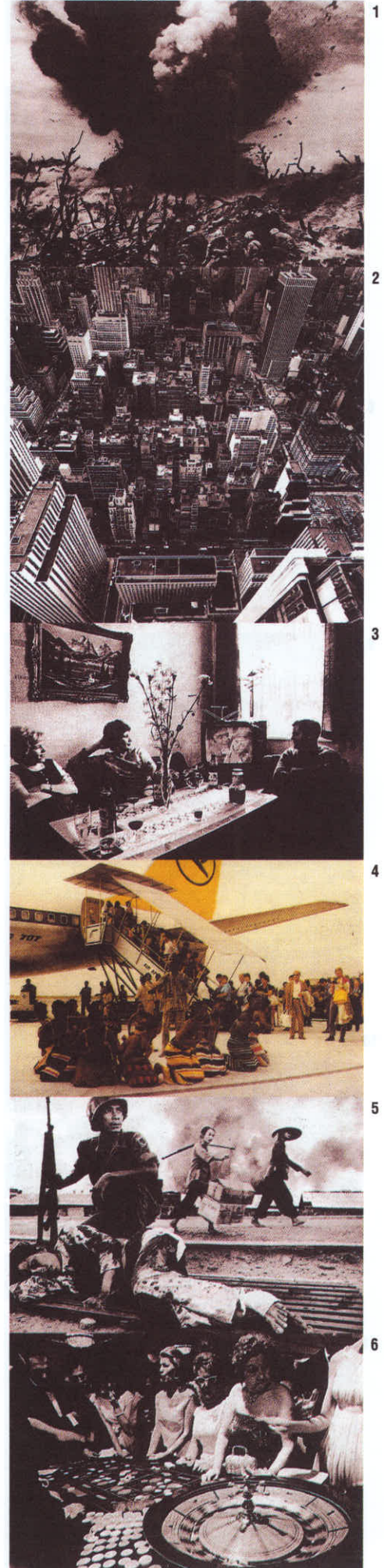
Hiç değilse şu soruları cevaplandırabilir miyiz? Hangi mekân sizi şaşırtabilir; çılgınca coşkulandırabilir; ama daha önemlisi farklı düşündürebilir, sorular sordurabilir? Uçan mekân mı, yüzen mekân mı, eşyasız mekân mı, eşyalarla tika basa dolu, insansız, gökyüzüne asılı duran, delik deşik, herkese açık, girile-

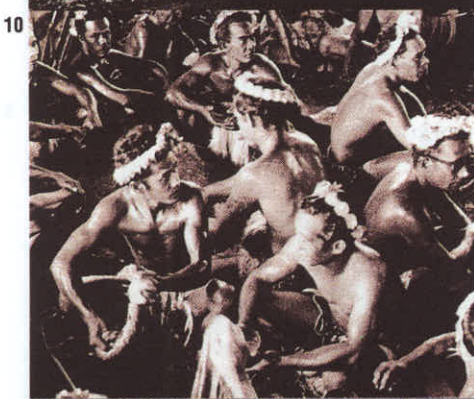
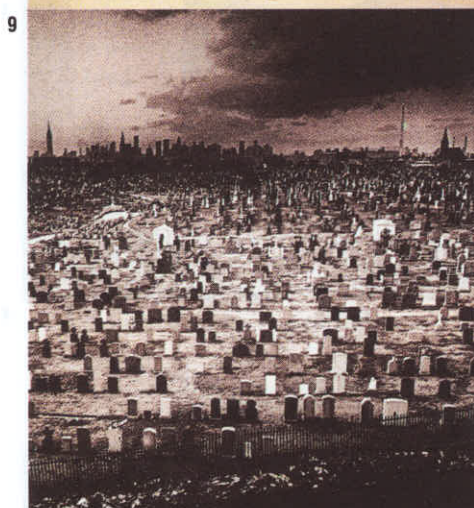
meyen, siyah-beyaz, gri; ne? Tümü de çağın teknolojisi ve zengin olanaklarıyla gerçekleştirilmiş gibi görünmektedir. Bize sonsuz çeşitlilik sunma iddiasında olan egemen sistem yaptıklarının yapacaklarının da teminatı olduğuna inanmamızı sağlamıştır.

Zaten yukarıda tüm sayılanlar, yani uçan, yüzen, eşyasız, delik deşik, gökyüzüne asılı duran ve ötekilerin gerçek marjinal mekânlar olup olmadıkları da tartışmalıdır. Mekânı yaşantısı ve ideolojisi ile bağlarını kurarak değerlendirmek, marjinal mekânı saptamakta daha çok yol gösterici olabilir. Böyle bir bakış açısı da 21. yüzyılda gerçek bir marjinal mekânın varolabileceğinden kuşku duymamıza yolaçacaktır.

Ancak egemen sistem tüm kuşularımıza rağmen bize marjinal mekânın var olduğunu söyleyecektir. Hatta bir süre sonra, artık gerçek bir marjinal mekân bulabilmenin imkansız olduğunu düşünenleri bile onun mevcudiyetine inandıracaktır. Çünkü sistemin kendi varlığını sürdürebilmesi, tüketilecek öğelerin çeşitliliğine, durmadan yenilenmesine, değişmesine, değişmese bile öyle görünmesine bağlıdır.

Modern endüstriye dayalı topluma yoneltilen en temel eleştirilerden biri onun rastlantısal ya da yüzeysel biçimde değil, temelde gösteri yanlısı olmasıdır. Bu görüşe göre egemen iktisadın toplumsal yaşam üzerindeki tahakkümü, ilk aşamada "var olmak"tan "sahip olma"ya; sonrasında da "sahip olmak"tan "gibi görünme"ye doğru genel bir kaymaya neden olmuştur. Bütün fiili "sahip olmak"lar, dolaysız itibarlarını ve nihai işlevlerini bu "gibi görünmek"ten almak zorundadırlar. Bu süreçte tüm bireysel gerçeklikler, toplumsal güce bağımlı olan ve onun tarafından biçimlenen toplumsal gerçeklikler haline geldiğinden, bireysel gerçek ancak kendisi değilse ortaya çıkmasına izin verilmektedir (Debord, 1996, s.16-17). Saptanan bu olgu belki de en çok egemen düzenin kıyısın-

da durma ya da ona muhalif olma iddiasını taşıyan marjinaliteyi ilgilendirmektedir. Marjinalite şimdi sisteme kendi ideolojisini duyurmanın ötesinde, onun tarafından yutulmamak ve sahteleştirilmemek için de çaba göstermek zorundadır.

Çağımızda simgesel hiyerarşilerin değiştiği, kültürel sınıflandırmaların bozulduğu, entelektüel, sanatçı, akademisyen vb. gruplarla ötekiler arasındaki iktidar dengelerinin ve karşılıklı bağımlılıkların yeniden oluştuğu saptanmaktadır. Gündelik hayatın giderek daha çok "kurmaca ve ilginç değerlerin fantastik bir karmaşası" olduğu ifade edilirken; günümüz insanının da "yenilik züppesi ve daha demokratik bir bohem" olduğu, "müze ve kitle kültürü arasındaki sınırı geçerek avangard sanatın önceden keşfettiği yolları keşfeden, ama oyunu sanat galerisinden sokağın iğreti modasına aktaran" yeni bir metropolitan simaya dönüştüğü öne sürülmektedir (Featherstone, 1996, s.167, 213). Mevcut toplumsal örüntülerdeki dağılma ya da çözülme, daha önce net olarak ayrıştırılabilen kimliklerin açıklıkla belirlenemez hale gelmesine yolaçmıştır. "Artık herkes genç olduğu için kimse genç değildir." diyen R.Elms'in söylemi (Featherstone, 1996, s.167-168), başka toplumsal gruplar için de genellenebilir. Çeşitli kültürel yapılanmaların ve elbetteki marjinallerin toplumdaki yeni konumlarını tartışmak gerektiğinde de egemen toplum düzeninin farklı olan için dönüştürme/kendisine uydurma/yoketme eylemlerinden birisi sözkonusu olduğunda, bunu dışlayarak değil genelin içine alarak gerçekleştirme eğiliminde olduğu gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.

Marjinalite varlığını sadece mekânda değil, edebiyat, müzik, giyim-kuşam gibi farklı alanlarda da dışa vurur. Hatta diğer alanlarda daha kolay, daha özgür, daha özne hareket edebilir. Egemen iktisadi anlayış içinde pahalı ve gösterişli bir yatırım anlamını taşıyan mekân ise, sistem tarafından kullanılmaya ve kimlik olarak dönüştürülmeye en yatkın unsurlardan biridir. Çünkü sistem, bütün ilginç, çarpıcı, farklı öğeleri bir gösteri aracı ya da tüketim nesnesi olarak bünyesine katmak amaçındadır. Şimdi kendisine karşı çıkan marjinalitenin gerçek mekânını da yutarak onun adını kullanmakta ve kendileştirdiği yeni formlarını piyasaya sürmektedir. Çağımızda "marjinal mekân" olarak takdim edilenlerin neredeyse tümü, Debord'un da toplumsal yaşama ilişkin olarak ifade ettiği gibi (Debord, 1996, s.17) artık kendisi olma-

dığı için ortaya çıkmasına izin verilen birer gerçekliktir. Öyleyse 21. yüzyılda marjinal mekâna dair var sandığımız, aslında onun gerçekliğinin tüketim mekanizması tarafından yansıtılan görüntüsünden ibarettir.

Çağımız, mekânla yaşamın uzun süredir ayrılma aşamasındaki özdeşliğini büsbütün yoketmiştir. Mekânı yaşamdan ve yaşamı belirleyen ideolojiden kopararak bağımsızlaştırmış, metalaştırmış ve gösteri dünyasının aracı haline getirmiştir. Bu kurgu içerisinde marjinalite ilginç bir seyirliktir. Yani 21. yüzyılın marjinalmiş gibi görünen mekânları, büyük oranda marjinal yaşantının ve ideolojinin biçimlendirdiği yerler değildir. İdeolojisinden ve onun anlamlandırdığı yaşamdan kopan mekân; içi boşaltılmış, tüketilmiş ve ait olmadığı bir boyutun görüntüsünü edinerek sanallaştırılmış bir nesne durumundadır.

Marjinalite ile örtüşen marjinal mekânlar belki vardır, ama geçmişte. Ya da günümüzdeki varlıklarını ancak geçmişin uzantılarında sürdürebilmekteydiler. Çünkü çağımızın egemen düzeni, marjinal söylemleri ehlileştirerek birer birer ortadan kaldırmaktadır. Herkesi olagelen herşeyin olmasının doğallığına inandırmaktadır. Bir taraftan da çok iyi bilinmektedir ki, 21. yüzyıl mimarlığında söylemi olmayan bir mekânın varlığı mümkün değildir. Söylemi olmayan ürün için ivedilikle bir söylem yaratılır; tanımlanamayan her olgu için bir kavram üretilir. Eğer gerçek marjinal söylemler ortadan kalkıyorsa, gerçek marjinal mekânların da varolabilmeleri mümkün değildir. Günümüzde marjinal sandığımız pek çok mekân, marjinal gerçekliğin gösteri/tüketim toplumunun yeniden yarattığı ve yücelttiği görüntüsünden ibarettir.

Bu nedenle, 21. yüzyılın ideoloji ve yaşamın mekânı birlikte tariflediği gerçek marjinal mekânları, görüntülenemeyenlerdir. Marjinalliklerini sürdürebilmelerini henüz görüntülenememiş olmalarına borçludurlar.□

Kaynaklar:

G. Debord, **Gösteri Toplumu ve Yorumlar** - çev. A.Ekmekçi, O.Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

M. Featherstone, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü** - çev. M.Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

Fotoğraflar:

1- W. Eugene Smith 2- Timm Rautert 3 -Thomas Höpker 4- Michael Fridel 5 -Philip Jones Griffith 6- Max Scheler 7- W. Eugene Smith 8- Michael Fridel 9- VA Wölfl 10- Michael Fridel 11- Thomas Höpker

(W. E. Smith, **Photofile**, Thames and Hudson Ltd, London, 1990.; 3. **Weltausstellung Der Photo Graphie**, Ed. K. Pewek, C. Bentelsmann Verlag, München, 1973.)

Marjinalite Kavramına Yaklaşımlar ve Marjinal Bir Yerleşim Örneği

Rengin ZENGEL

Yard. Doç. Dr. - D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

“ Yerleşik kimlikler ve farklılıklar da-
iresinde kaldığımız zaman kimliğimizi,
ötekinin değerini azaltmak suretiyle
koruma yoluna gideriz. Ötekinin
oluşturulduğu kimlikler alanını aştığımız
zaman ise bilgilendirmek istedik-
lerimizle aramızdaki iletişimi kaybe-
deriz. Aslında kimlikle farklılık birbiri-
ne bağlıdır. Birincisinin geçmişiyle
yüz yüze gelmeden ikincisiyle olan
ilişkiyi yeniden oluşturmamız müm-
kün değildir.”

(Connoly, 1989, s.329)

Marjinal Olma Durumunun Farklı Tanımları

Temelde sosyolojiye ait bir terim olan marjinalite kavramı ilk bakışta akla farklılık, farklı olma durumunu getirir de bugüne değin var olan toplumlarda onu temsil eden grupların ortak karakteristik özelliklerinin tekil ya da çoğul olarak yüklendiği anlamlarla daha da zenginleşmiştir. Kendi içinde ötekilik, dışlanmışlık ve kültürel kimlik terimleriyle dialektik ilişkiler kuran marjinalite kavramı kısaca baskın kültür veya güç mekanizmaları sebebiyle bulunduğu sosyal ortamdan dışlanan insanların durumunu ifade eder. Batı Avrupa’da ilk olarak Ortaçağ döneminde kiliseye aykırı düşüncede insanlar olarak, musevilere, homoseksüellere, fahişelere, cüzzamlılara ve cadılara karşı telaffüz edilen marjinalite kavramı bu dönemde hepsi için tek bir ortak özellik olan sosyal, politik ve ekonomik dışlanmayı içermekteydi. Yasal hiçbir hakları ve güvenceleri olmayan köksüzlük ve aidiyetsizlik ile suçlanan bu kesim, dünyada ötekilik kavramının en net olarak ortaya konulduğu bir dönemi temsil etmekte idi. Aslında Avrupa kültürü içinde “öteki” ya da “marjinal” olmanın inşası kendine özgü bir tarihe sahiptir. Atkinson’un dediği gibi Rönesans söyleminde ahlaki ve düşünsel çerçeve dini niteliktedir ve marjinaliteğin belli başlı özelliği cehalet ve boş inançlılıktır (Atkinson, 1992, s.46). Aydın-

İlkin S. KAYA

Yard. Doç. Dr. - D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

lanma döneminde ise marjinalite, oluşturulan tüm ideolojik düşüncelere ve varsayılan bu dünya görüşüne ters olarak kendine göre kaotik ve akıldışı yöntemleri bulunan bir grubu tanımlamaktadır. Bununla birlikte Aydınlanma çağının yarattığı bir diğer marjinal kimlik ise tarihin oluşum sürecinde kendini merkezde gören ve diğerlerini çevreye yerleştiren burjuva kesimi uzantısında gelişmiş bir kavrayıştır. Dolayısıyla 16. yüzyıldan dan beri Avrupalı kültürel kimliğin oluşumunda Avrupalı olmayan “öteki”nin, marjinalin varlığı kesin olarak bulunmaktadır ve kültürel kimliklerin biçimlenmesinde belirleyiciliğini korumaktadır. Kendi kimliğini tanımlama görevi de her zaman ötekilerin değerlerinden, özelliklerinden ve yaşam tarzlarından ayırd edilmeyi gerektirmiştir. 19. yüzyılda sanayi toplumuna geçiş ile birlikte kent mekânında oluşan toplumsal farklılıklar marjinalite kavramına farklı açılımlar getirmiştir. 1928’de Robert Park göçmenleri farklılıklarından dolayı marjinal olarak tanımlarken 1937’de Stonequist marjinal insanın iki veya daha fazla sosyal dünya arasında sürüklendiğini ve her iki dünyanın kendi içindeki harmonik ve çekici, tiksindirici ve çarpışık yönlerinin kişinin ruhunda farklı yansımalar yarattığını belirtmiştir. Kişinin ait olduğu dünyaya genellikle akrabalık, kanbağı gibi faktörlerle bağlı olması bir dünyadan bir diğerine geçişinde halihazır sistemin içindeki dayanışmacı grup ile karşı karşıya gelerek ikili ilişkilerini koparttığını; dolayısıyla kişiye bir gelgit süreci yaşattığını ifade etmiştir. Bu noktada marjinalite sadece dini, cinsel, sosyal farklılıktan değil etnik ve kültürel farklılıklarıyla var olan bir problemdir.

Öte yanda Billson (1988, s.183) ise marjinalite durumunu üç genel kategori çerçevesinde değerlendirmiştir;

1. Kültürel Açından Marjinalite: Bireyin içinde bulunduğu her iki kültürün de hiyerarşik olarak değer birimlerinin belir-

lendiği, karşılaştırıldığı dolayısıyla bunların arasında kabul veya red edilebilecek tanımların tartışıldığı kültürlerarası iletişim ve asimilasyon sürecidir.

2. Sosyal Açından Marjinalite: Halihazırda var olan bir sosyal statüye, konuma veya sınıfa dahil olamama başarısızlığından kaynaklanan bir dışlanma durumudur. Örneğin kadınların bazı önemli kariyer tercihlerindeki yalnızlıkları gibi; bu bir anlamda başarının getirdiği sosyal yalnızlıktır. Yine bir başka örnek de birtakım öğrencilerin eğitim sürecinde sosyal aktivitelere dahil olamamasıyla okul içi yaşanan dışlanmalardır.

3. Yapısal Açından Marjinalite: Toplum içinde yer alan politik, sosyal ve ekonomik olarak daha dezavantajlı ve güçsüz durumda bulunan bazı kesimlerin dışlanmışlık durumudur.

Yaşadığımız yüzyılda kentsel marjinalite gerek onun jenerik mekanizmaları ve gerekse onu tanımlayan özel durumlar dolayısıyla her toplumun içinde bulunduğu sınıf, bölge, yer karakteristikleri gibi tarihsel matrislere bağlı olarak farklılıklar içerebilmektedir. Fakat hepsinin ortak çakışma noktası kentsel mekânda belirli grupların güçsüzlüğünü sergileyen marjinal statü, kentteki baskın gücün hakimiyeti sonucu bu grupların haklarının çiğnenmesine bağlı olarak gelişmesidir. Dolayısıyla marjinaliteyi ve bunu yaratan oluşum sürecini belirleyebilmek için öncelikle bir grubun baskın güç mekanizmaları tarafından dışlanmış olma statüsünü hazırlayan faktörlerin nasıl oluşturulduğunu belirlemek gerekir. Toplumsal dışlanmışlık sadece yoksulluk ile ilişkili değildir. Bir kişinin topluma entegrasyonunu sağlayan sistemlerden tamamen veya kısmen kısıtlayan dinamik süreçleri de kapsamaktadır. Bu durum daha çok sanayi kentlerinin kendi içinde yarattığı formal ve enformel kesimler arasında gerçekleşmektedir. Genel olarak bireyselleşmiş, gelenekten

kopmuş ve modern eğitimden geçmiş bir hayat görüşüyle var olan formal kesim (yerleşik kesim) kendisi dışında gelişecek farklı dinamikleri kavramaktan uzak bir yapıya sahiptir. Hayat tarzlarındaki gözle görülür farklılıkları ve değişimleri kontrol altına alma amacıyla toplumda bir takım tekelleştirme stratejileri uygulamışlardır. Bu stratejiler kendi kültürel kimliklerini belirli bir sürekliliğe ve kapsayıcı birliğe yönelten yaklaşımlar içermektedir. Enformel kesimin (marjinal) kültürel kimliği ise var olan kurulu yaşam düzenine yönelik bir tehdit oluşturmuyorsa, formal kesim tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilmektedir. Fakat bu kabul edilmiş durumu, marjinal kesimi sosyal açıdan özümsemeyi reddeden sadece kültürel açıdan özümseme şeklinde gerçekleşmektedir.

"Ulus-devlet sisteminin hakim olduğu refah devleti boyunca, yapısal mekanizmaların işleyişindeki içsel çatışmaların asgariye indirilmesi, istikrarın sağlanıp refahın gerçekleştirilmesi, verimlilik ve meşruluk anlayışının yüceltilmesiyle formal yaşam alanı kendisini güçlü bir şekilde ifade edebilmiş, enformel de iyice marjinalleştirilmiştir." (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, s.74). Yerel halklar için yabancılardan kaçmak mümkün olmamasına rağmen onlarla birarada yaşamak da çok kolay kabul edilebilir bir durum değildir. Bu konuda Morley&Robins'ın Kimlik Mekânlar'ında Kristeva (1992, s.20) şöyle der: *"Aslında yabancılar sadece aramızda değil aynı zamanda bizim içimizdedir. Kimliğimizin öteki yüzüdür yabancı, gizli ya da bastırılmış olan, bizde varoluşsal bir rahatsızlık duygusu, kötü bir önsezi yaratır. Kimliğimizin oluşturulmasında bize yabancılaştırılmış olan, geri gelip hayallerimizi sarsar ve huzurumuzu kaçıtır."* Bir başka düşünür Ricoeur (1965, s.278) ise sosyal marjinaliteyi şöyle açıklar; *"Yalnızca bir değil birçok kültürün varolduğunu keşfettiğimizde ve bunun sonucu olarak, bu tür kültürel tekelin sona erdiğini kabullendiğimiz anda bu keşfimizin yıkıcılığının tehdidi altına gireriz. Birdenbire sadece ötekilerin var olması bizim de onlar arasında bir diğer öteki olmamızı sağlar."*

20. yüzyıl ortalarında kapitalizmin kentlerde hakimiyetinin artması ve sanayi kentlerinin oluşmasıyla birlikte enformel ya da öteki kesim, zamanla artan farklı nüfus yığılmalarına bağlı olarak kentsel mekânın farklı noktalarında farklı toplumsal grupları da kapsamaya başlamıştır. Bunlar evsizler, göçmenler, etnik gruplar, bekarlar, tek başına yaşayan

düşük gelirli kadınlar ve marjinal seçimlerde bulunan gruplardan oluşmaktadır. Yerleşik kesimlerin tekelleştirme stratejileri karşısında bu enformel kesimler kendi farklılıklarını gösterme ve kendi statülerine daha fazla bağlanmada ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre dışlanmışlık süreçlerinde farklı dışavurumlar sergilemişlerdir. Özellikle 1980 sonrası Post-Fordist döneme geçiş ile birlikte oluşan yeniden yapılanma süreci bu tür marjinal toplulukların konumunu, iç ilişkilerini ve aidiyet duygularını etkilemiştir. Bu konuda Sönmez (2002, s.50) gelişmekte olan ülkelerde kentlerin %60'ının yoksul kesimden oluşmasının dışlanmış insanları kendi içlerindeki cemaatleşme, dayanışma ve birliktelik ortamından yoksun tuttuğunu belirtmektedir. Öte yanda gelişmiş ülkelerde ise devletlerin küçültülme politikaları kentlerde yeni yoksul kitleleri yaratmıştır. Bu yeni dışlanmışlık, kentlerde mahalle ölçeğinde bir cemaatleşme oluşturmuştur. Burada ekonomik olarak daha iyi durumda olan bu enformel gruplar farklılıklarının getirdiği birtakım özelliklerle marjinalleşmeye başlayıp kendilerini bilinçli olarak diğerlerinden dışlayan kesimdir. Gelişmiş ülkelerdeki kentsel coğrafya üzerinde benzer cemaatleşme eğilimi içinde olan getto türü marjinal bölgeleri ise Sönmez (2002, s.57), MGA: Merkezi Geçiş Alanları şeklinde tanımlamaktadır. Global kentlerin merkezi geçiş alanlarında yer alan bu oluşumlar zamanla o kadar örgütlü hale gelir ki topluluk kentsel yaşam için gerekli hizmetlerin çoğunu cemaat içi örgütlenmeler yoluyla elde eder. Belli coğrafik sınırlarda yoğunlaşma gösteren ve kendi içinde var olan ekolojik birimler oluştururlar. Sönmez, kent merkezlerinin yakın çevrelerinde yer alan enformelin yeni odaklanma noktalarının, kentsel mekân kurgusunda yer alan toplumsal farklılaşmaların ana strüktürünü oluşturduğunu ifade etmektedir. Bir anlamda makro seviyede gerçekleşen dönüşümlerin mikro parçaları etkilediğini ve bu mikro parçaların da kentin diğer kesimlerinden farklılaştığını belirtmektedir.

Düşünsel Platformda Marjinalite Kavramına Yönelik Tartışmalar

Sanayi toplumunun oluşumu ile birlikte kentte yaşanan toplumsal sorunların sosyoloji ve felsefe gibi bilim dallarına konu olması düşünsel platformda da farklılıkların tartışılmasını başlatmıştır. Aydınlanma döneminden itibaren gelişen ve Darwinci gelişim çizgisine dayanan modernist felsefe, zaman ve mekân

ilişkileri kapsamında tek bir gerçeklik olduğuna inanır ki bu da evrensel gerçekliktir. Bu felsefeye göre toplumlar belirli bir evrim çizgisinde ilerler, sosyal bilimlerin amacı da ulus-devlet sınırları içinde bir toplum yapısı tariflemek ve toplumsal farklılıkları dışlayıp genel geçer kategorilere ulaştırmaktır (Işık,1996, s.10). Bu çerçevede sosyal bilimlerde modernist felsefeye uzun süre bağlı kalarak marjinalite kavramını dışlayıcı bir tavır içinde ilerlemiştir. Modernist felsefeye karşı geliştirilen söylemler ise ancak 19. yüzyıl sonlarında şekillenebilmiştir. Bu dönemde ortaya atılan "kentsel ekoloji" yaklaşımı toplumsal farklılık ve dışlanmışlıkların okunmasına, belirlenmesine büyük katkı getiren yaklaşımlar arasında gösterilebilir. Kentte yaşayan farklı toplumsal grupların arazi kullanım türlerini ve yer seçimlerini farklı yöntemlerle saptamaya çalışan ve yeni kent modelleri geliştiren ekolojik yaklaşım kuramları marjinalleşmenin kentsel mekân alternatiflerini sunmada önemli bir oluşumdur. 1960'larda yerel topluluk ilişkileri ve kentsel coğrafyada bunların sosyal marjinalleşmesine yönelik "davranışsal yaklaşım" ve "humanistik yaklaşım" gibi yeni kuramlar oluşturulmuştur. Bunların içinde yerel toplulukların günümüzdeki global-yerel iklemi arasındaki konumuna zemin hazırlayan humanistik yaklaşımlar özellikle yer seçimi, aile bağları, sınıf ve etnisite gibi konulara odaklanmıştır. Sosyal kuram ve coğrafya ilişkisi üzerinde durulmuştur (Hall,1998, s.22).

Farklı olma durumunu kavramaya yönelik sürdürülen en önemli kavramsal tartışmalar ise 1980 sonrası Post-Fordist süreç içinde geliştirilen Post-Modernizm ve Post-Yapısalcılık yaklaşımları ile şekillenmiştir. Bu dönemde birbirini besleyen her iki kuram da kentsel marjinaliteyi çeşitlilik içerisinde birlik ya da farklılıklara izin veren birlik gibi ulus devletin kültürel bütünleşmesini hiçe sayan bir kavramsal çerçeve içinde daha kabul edilebilir hale getirmiştir. Her ne kadar Post-Modernizm aklımıza yeni bir sanatsal ve mimari ifade biçimini getiriyorsa da toplumsal çözülmenin yeni felsefi ilkelerinin ötesine uzanan bir olgu olmaktadır. Bir dönem Modernizmin doğrusal gelişmeye, teknolojiye, pozitif bilimlere yaptığı vurguyu Post-Modernizm belirsizliğe, parçalılığa, heterojenliğe ve farklılığa ayrıcalıklar tanıyarak gerçekleştirmektedir. Öte yanda kuramsal olarak şimdiye kadar sorgusuz sualsiz kabul edilen ve uygulanan tüm doktrinlerin yeniden kritik edilerek, baş aşağı edilerek

uygulanmasını öngören Post-Yapısalcılık ise mimaride dekonstrüksiyon gibi akımlarla anlam kazanırken, sosyolojide ve kent planlamasında ise güç dengelerinin değişkenliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla her iki kuramın ortak paralellikleri kentsel mekânda siyasi düzenin tek boyutluluğunu tartışmaları ve evrensel düzlemde kavranan bir adalet anlayışı karşısında yerel düzeyi siyasi anlamda merkezileştirmeleridir. Bu konuda Post-Yapısalcılık akımının kurucuları olarak birbirleriyle benzer görüşleri paylaşan fakat bunu farklı metodolojik yaklaşımlarla anlatan Foucault ve Derrida, herşeyin piramidin tepesinden kontrol edilemediğini piramidin en alt noktalarında var olan noktasal güçlerin değişimi yaratabileceğini savunmaktadırlar. Bütünlük, altyapı ve üstyapı kategorilerine karşı çıkarak iktidar mekanizmalarını teşhir etmeye mikro ilişkilerini ve kılcal damarlarını çözümlenmeye çalışan Foucault (1990), bir yerleşimde var olan hakim gücün sadece baskın kültürün elinde olmadığını fakat kentte belirli dengeleri etkileyen birçok faktör olabileceğini; çünkü gücün akışkan ve değişken olduğunu belirtmektedir. Güç her yerdedir ve her yerden kenti etkileyebilmektedir. Dolayısıyla marjinal olarak adlandırılan dışlanmış, mikro cemaatlerin farklı ulusal kontekstlerde kolektif gelecekleri üzerine değerlendirmeler yapmak, sosyal konumları üzerine alternatif düşünceler üretmek gerekmektedir. Çünkü bu bölgeler kentlerin ana yerleşim, gelişim ve planlama mekanizmalarını doğrudan etkileyebilecek güç bölgeleridir. Görülüyor ki toplumsal yapılanmanın başlangıcından itibaren kentsel marjinalite farklı görüşler doğrultusunda karar mekanizmalarını etkileyebilecek bir özel bir kavram olarak daha kabul edilebilir hale gelmiştir.

Çin'den Marjinal Bir Yerleşim Örneği: Walled City

Çalışma kapsamında kentsel marjinaliteyi kavramsal tartışmalar çerçevesinde değerlendirdikten sonra, Çin'in Hong Kong bölgesinden bir marjinal yerleşim dokusunu irdelemek, farklı ülkelerin marjinal dokular yönündeki deneyimlerini örnekleme açısından gerekli görülmüştür. Genelde marjinalite durumu farklı ölçekler arasında değişkenlik gösterebildiği gibi, bu bağlamda bir karşılaştırma yapıldığında durumlar birbirlerine göre daha çok veya daha az marjinal olabilmektedirler. Örneğin toplum içinde bir insan veya bir çocuk farklı özelliklerle

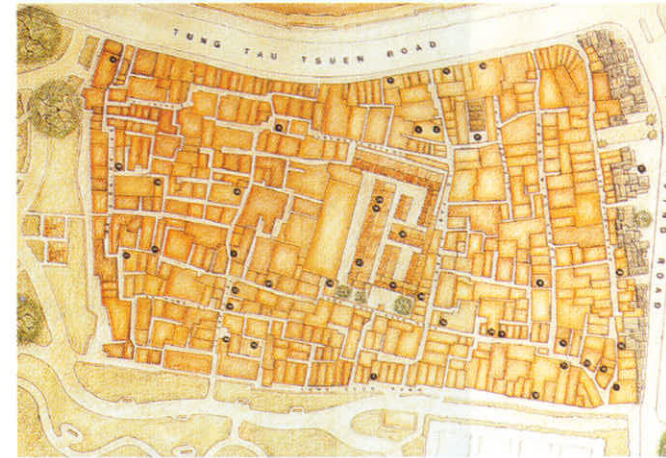
riyle marjinal sayılabilirlerken, kentsel mekânda özellikli bir sokak veya bir bölgede de o yerleşke içerisinde daha marjinal bir pozisyonda olabilmektedir. Bu örnekte de yaratılmış olan yerleşim bölgesinin bir getto kent şeklinde tamamının marjinal durumda olması ve adeta bir kent ölçeğine varan büyüklüğü ile dünyanın en büyük gettosu olması, seçilen örneği diğer birçok örnek arasında ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir.

Yaklaşık yüzyıl kadar önce Hong Kong kentine gelen Çinli sivil memurları barındıran; kentin çeperinde kente eklenmiş küçük bir kale olarak işlev gören; bugünkü adıyla Walled City, uzun bir süreç içinde kendi kendine yetebilen bir megastrüktür haline geliş hikayesi ile ilgi çekici bir kentsel marjinalite örneğidir. Hong Kong'un Kowloon yarımadasında yer alan Walled City ya da diğer adıyla City of Darkness gerçekte bölgede yer alan iki siyasi otoritenin arasında sıkışıp kalmış ve yıllarca çözümsüz olarak kendi haline terk edilmiş bir getto yerleşimidir. Walled City'nin bölgede popülaritesini kazanması ise 1898 yılında İngiliz hükümetinin Çin hükümetiyle yaptığı bir antlaşma sonucu Victoria adasıyla birlikte içinde bu küçük kaleyi de içeren Kowloon yarımadasının 30 millik bölümüne sahip olmasıyla başlamıştır. Bu tarihten itibaren kontrolü İngiliz hükümetine geçen bölge, ihtilafın sürekliliği nedeniyle bir süreliğine daha Çinlilerin kullanımında kalmış fakat bu durumun kısa bir süre içinde çözüleceği düşünülmüştür. Ne yazık ki durum bu şekilde gerçekleşmemiş ve zaman içinde Çin hükümeti bölgeyi boşaltmayarak topraklarında bulunan kolonyal güce karşı bir tehdit unsuru olarak kullanmaya başlamıştır. 1940'lı yıllara kadar bölge ile ilgili herhangi bir problem ile karşılaşmayan İngiliz hükümeti İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Çin'de yaşanan radikal değişimlerin yansımalarını bu bölge üzerinde hissetmeye başlamıştır. Bu süreçte Çin'deki komünist rejimden kaçan yerli halkın bir kısmı İngiliz topraklarında yeni sığınma bölgeleri oluşturmaya başlamışlardır. Bu arada hala Hong Kong'ta kalıp iş imkanı arayan ve kente yakın yerlere yerleşmeye çalışan birtakım Çinli göçmenler de bu bölgede bulunan konutları kullanmışlardır.

Savaş sonrası diplomatik bir "karadelik" haline dönüşen kent, süreç içinde suç oranının artarak inanılmaz boyutlara yükseldiği anarşist bir toplum modeli sergileyerek bölgeyi girilmez kılmıştır. İngilizlerin duruma hiçbir müdahalesi ol-

Walled City, Tung Tau Tsuen Caddesi'nden görünüm

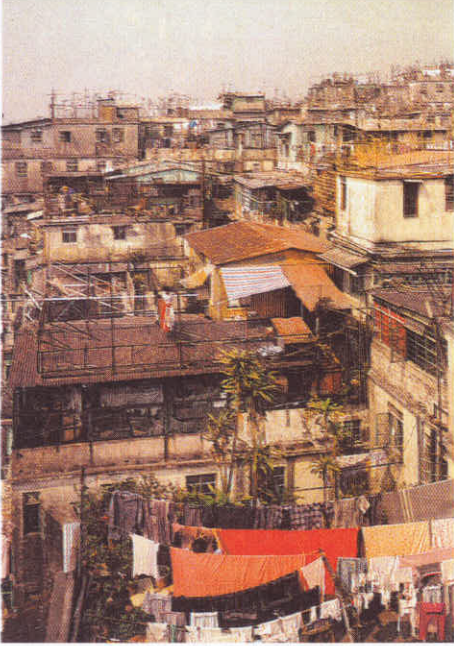
Walled City, yıkımdan öncesine ait vaziyet planı

Walled City, genel görünüm

Walled City, güney cephesi

Walled City, çatı kullanımı

Walled City, tipik bir iç sokak

madan geçen 20 yıllık bir süreçte hiçbir yasal sınırlayıcı ve kontrolü olmayan kentte nüfus hızla artmaya başlamış ve yaklaşık 200x100 m.'lik bir yerleşim alanında 35.000 kişilik bir nüfus barınmıştır. Eski bir yerleşim alanı olma özelliğini 2. Dünya savaşı sonuna kadar büyük ölçüde korumuş olan Walled City, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin inancına göre yeniden şekillenenek bölgenin ilgi odağı haline gelmiş bir mega strüktür örneğidir. Yin (suya ait) ve Yan (dağa ait) elemanlarının harmonisi ile şekillenen bu geleneksel konut bölgesinde inanışlara göre güneye yönelmek ve suya yukarıdan bakmak önemli kriterlerdir ayrıca kuzeyde dağlara, tepelere sırtını vermek de yine inanışlar doğrultusunda gerekli görülmüştür. Kentin şekillenmesinde bu prensiplere çok dikkat edilmiştir. Yerli halk tarafından Eski Kent (Old Cathay) olarak tanımlanan Walled City, uzun yıllar boyunca bu özelliklerini açık bir biçimde yansıttığından bölge halkının ilgi odağı olmuştur. Süreç içinde Japonların KaiTak hava alanını inşa etmek için kayalıkları yıkmaları sonucunda kentin koruduğu giz ortadan kalkmış ve yerli halk yapıları yıkarak, büyük ölçüde kenti terk etmeye başlamıştır. Dolayısıyla kentin fiziksel olarak bozulmasındaki ilk sinyaller bu dönemde başlamıştır.

Zaman içinde kontrol edilemeyen tehlikeli bir getto yerleşimine dönüşen Walled City, İngilizler için de çözülmesi gereken bir problem haline almıştır. 1984 yılında İngiliz ve Hong Kong hükümetlerinin ortaklaşa aldığı bir kararla bölgenin boşaltılmasına ve burada yaşayan halkın Hong Kong'a dönmelerine izin veren bir antlaşma imzalanmıştır. Yerleşimin boşaltılması işlemlerine ise ancak 1991 yılında başlanmış ve 1993 yılına kadar devam etmiştir. Günümüzde bölge tamamen temizlenmiş ve yeniden imara açılmış boş bir alan olarak bulunmaktadır. Bir dönem Asya kıtasının en yoğun ve en yüksek getto bölgesi olan Walled City gerek Çin Hükümeti gerekse koloni güç İngiliz hükümeti tarafından dışlanmış olup kentsel marjinaliteyi çift yönlü yaşamasıyla yüzyılın en ilgi çekici yerleşimlerinden birisi olmuştur.

Dünya üzerinde popülaritesini uzun bir zaman korumuş olan Walled City ilgi çekici hikayesinin yanında içinde barındırdığı yaşam ile daha fazla gündemde kalmış bir yerleşimdir. Dolayısıyla bu noktada bu yerleşimi fiziksel özellikleriyle bütünleşen cemaat yaşamıyla da birlikte irdelemek, konut tipolojisinin böylece özel yapılanmalarda ne kadar esnek

çözümlerle üretilebildiğini göstermek açısından önemlidir. Genel olarak 10-14 katlı dar cepheli ve bitişik nizamda yükselen bloklardan meydana gelen Walled City yaklaşık 33.000 kişiyi barındıran yapısı ile konut oluşumunda dünyadaki en büyük gecekondu modeli olarak değerlendirilmektedir. Bireysel çabalarla inşa edilmiş bu konutlar malzeme, kod, ve cephe özellikleri açısından bağımsız görünümüne ortaya çıkartmıştır. Bu oluşumda; çok küçük mekânlarda, "tıkabasa" sıkıştırılmış bir ortam içinde yaşamlarını sürdüren konut sakinleri, diğer insanlar gibi su, ışık, gıda ve barınma ihtiyaçlarını en ilkel biçimde karşılanmıştır ve konut mekânları ile ilişkileri yine ilkel yöntemler şeklinde olmuştur. Kentin temel gereksinimlerinden biri olan sağlıklı içme suyunun sağlandığı belediyeye ait beş ana su istasyonundan sadece bir tanesinin yerleşimin sınırlarında yer alması dolayısıyla bölgede yetmiş aşkın kuyu açılarak, ilkel koşullarda, çoğu kez dışarıdan geçen borularla konutlara su sağlanmıştır. Kuyulardan, çatılardaki depolara taşıma amacıyla da pompalar kullanılmıştır. Pompalar için gerekli elektrik enerjisi ise 1970'lerin başına kadar dağıtım şebekesinden illegal biçimde bireysel bağlantılar şeklinde elde edilmiştir. Yasal dağıtım için altyapı olanakları ise ancak 1970'lerden sonra geliştirilmiştir.

Altyapının şekillenmeye başlamasının sonra ise konut yapılarının arasına serpiştirilmiş biçimde bulunan pekçok okul, klinik, imalathane, restoran ve ibadet yerleri kentin sosyal yaşamının gelişmesinde pozitif değerler olarak kabul edilip süreklilik kazanmıştır. Bu megastrüktürel yerleşimin mekânsal düzeninde üretim alanlarının ve satış ünitelerinin zemin katlarda yer aldığı ve üst katlara çıkıldıkça kullanımların konut ve rekreasyon gibi işlevlerle özelleştiği bir dikey bölgeleme yaklaşımı hakim olmuştur. İç içe geçmiş bir ağ yapısında ortak mekânların koridorlar, ara geçişler, köprüler ile birbirine akmasıyla yatay eksen de ulaşımın desteklendiği bu dikey yaşam ile Walled City adeta yere adım atmadan tamamının gezilebildiği bir kent özelliğinde varolmuştur. Bu küçük yerleşimin şekillenmesinde ve mekânların uyum içinde yaşamasında Çin topluluğunun sistematik ve düzenli yaşam anlayışı çok etkili olmuştur. Bakımsız ve pis görünümlü fabrikalarda üretim disiplini hiç bozulmaz iken penceresi dahi olmayan kimi konutlardaki düzen ve itina ironik bir şekilde Hong Kong'un manzaralı lüks apartmanlarındaki düzeni arat-

mayacak kadar yeterlidir. Bu noktada belirtilmesi gereken şudur ki toplumsal yaşamda gelenekler hakimiyetini koruduğu müddetçe mekânın kalitesi de ona yüklenilen anlamlarla pekişmektedir.

Böylesi grift bir yerleşim düzeninde konutların yapısal özellikleri ve işlevsel olarak değerlendirilmeleri üzerinde ise büyük ölçüde olumsuzluklar gözlenmiştir. Konut blokları arasında kalan ve net olarak tanımlanmamış dar, kıvrılarak giden, dışarıya kapalı, gün ışığı alamayan, karanlık, nemli geçitler suç unsuru yüksek mekânlar şeklinde algılanmıştır. İsmi ve numarası dahi bulunmayan tanımsız geçitler ise nispeten öğleden sonraları canlanmaya başlayan sosyal ilişki mekânları haline dönüşebilmiştir. Yaşamın zemindeki bu geçitlerden yukarı doğru merdivenlerle yükselerek çatı katlarına kadar doğru artan ışık ve oksijen dolayısıyla içerideki yaşam da farklı boyut kazanmıştır. Çatı katları ise konutlarda kullanılmayan eski malzemelerin depolandığı hurdalıklar, su depoları, televizyon antenleri, çamaşır kurutma alanları ve tüm bu karmaşa arasında anneleri ile birlikte zaman geçiren çocukların oyun alanları olarak sosyal yaşamın kaos içinde sürdürüldüğü mekânlar şeklinde tanımlanmıştır. Kent, zaman içindeki değişimlerine karşın, su gereksiniminden ibadet olanaklarına kadar her boyutuyla konutlar ile bütünleşen organik bir megarstrüktürel yapıya sahip olmuştur.

Bitirirken

Dünya üzerinde sayıları gittikçe artan ve kentsel mekânda birer tehdit bölgeleri olmaya başlayan getto yerleşimleri büyüyerek ve etkinliklerini artırarak periferden tüm merkezi politikaları kontrol altına alan; bütüne zorunlu bir eklemlenme ile çözümsüzlüğün çözümünü bekleyen mekânlardır. Bu bölgelere yönelik geliştirilebilecek politikalara ilişkin kararlar ise değişkenlik göstermektedir. Bu anlamda öncelikle çoğulculuk kavramını hedefleyen bir sosyal bilinç oluşturulması için toplumun farklı katmanlarında etnik, sosyal, kültürel, cinsel ve fiziksel açıdan bir dışlanma ile marjinalite yaşayan grupların kimliksizleştirilmesinin önüne geçebilecek ve farklılıkların biraradalığını onaylayabilecek bir kentsel düzenin kabul edilmesi gereklidir. Bu bağlamda toplulukların kültürel farklılıklarını ve kimliklerini yeniden üretmelerini öngörececek bir çoğulculuk anlayışını Young (1990) şöyle ifade etmiştir. "Marjinal gruplar kentin belli bir nüfusunu oluştururlar ve birbirleriyle etkileşim ihtiyacından birbirlerinin yakınında yaşarlar. Bu-

rada yaratılması gereken şartlar yalnızca şehirde farklılıklar için alanlar bırakılması değil, fakat aynı zamanda şehir halkının farklılıklara saygı göstermesinin sağlanmasıdır. Böylelikle marjinal grupları diğerlerine dönüştürecek evrensel benzerlik iddiasının bozulması, grup kimliklerinin ifadesinde gruplar arasındaki ilişkileri dışlama yerine sadece değişiklik olarak algılanması olasılığını getirecektir." (Kimlik Mekânları, Justice and Politics of Difference, Princeton University Press.)

Ne yazık ki günümüzde mekânsal bütünleşmeyi hedefleyen şehircilik politikaları, tarafsız olmadıkları için sorunlu olmaktadır. Bununla birlikte şehircilik politikalarındaki bütünleşme amacı da marjinal azınlıkların mekânsal yoğunlaşmalarını dağıtmak yoluyla azaltma görüşünü savunmaktadır. Bu grupların mekânsal ayrımı ve sosyal dışlanışlığı gerçeği yadsınamaz bir olgudur. Dolayısıyla bu grupların şehir içinde hareket hakkının sağlanması ve iletişimin teşvik edilmesi olarak tanımlanan şehir hakkı, hareket serbestliği aslında bütünleşme ile aynı anlama gelmemektedir. Burada standartları tanımlanmış bir sosyal ilişkiler imajı yaratma mücadelesi yoktur. Bu ilke sadece insanların etnik yoğunlaşma ve dağılma şeklinde yaşayıp yaşamamaları sorusuna yanıt getirebilir ki zorlanan ve tercih edilen mekânsal yoğunluğu birbirinden kesinlikle ayırmak gerekmektedir. Sonuç olarak bütünleşme yerine eşit yaşam tedbirleri sınıflaması karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle dışlamadan, farklılık kavramıyla kentsel marjinaliteyi yaşayan grupların sosyal mücadeleleri için standart bir çerçeve oluşturulmalıdır. □

Görsel kaynakların sağlanmasındaki katkılarından dolayı Burak Altınışık'a teşekkürler.

Kaynaklar

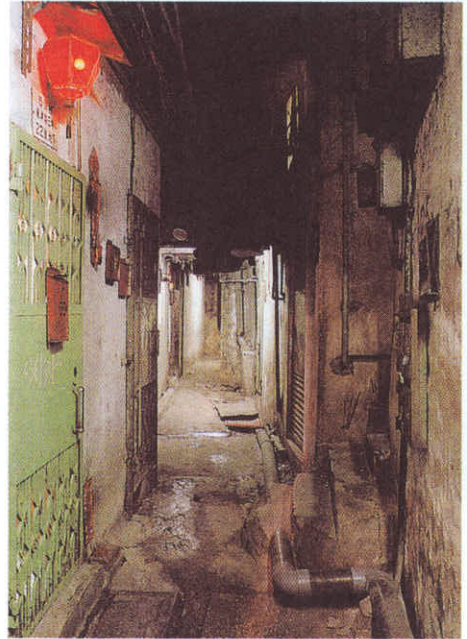
- 1- Atkinson P., (1992), *Understanding Ethnographic Texts*, London.
- 2- Sage Billson.J.M.(1998), *No Owner Soil: The concept of marginality revisited on its sixtieth birthday*, International Review of Modern Sociology, 18 (Autium), s.183-204
- 3- Connolly William.E (1991), *Kimlik ve Farklılık*, Cornell University Press, çev: Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, 1995, İstanbul.
- 4- Foucault M., (1990), *The History of Sexuality Volume I: An Introduction*, New York, Vintage Books, s. 90-93.
- 5- Hall T., (1998), *Urban Geography*, London, Routledge.
- 6- Işık O., (1994), *Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi: Politikanın Mekansallaşması*, Toplum ve Bilim, Güz/Kış 94 no: 64-65,7-38.
- 7- Işık O & Pınarcıoğlu M., (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk; Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- 8- Kristeva J., (1992), *Strangers to Ourselves: The Hope of the Singular*, R. Kearney (der.), Vision of Europe içinde Dublin, Wolfhound Press.

Walled City, iç sokaklardan birinde yer alan dükkan; (Dükkan aynı zamanda ailenin yaşam mekanı, arka kısımda ise küçük bir yatma mekanı mevcut)

Walled City, ortak su şebekesi

Walled City, tipik bir iç sokak (Kapının üzerindeki evde bir çocuğun dünyaya geldiğini belirten fener, geleneklerin canlılığını gösteriyor.)

- 9- Larrain. J.(1995), *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev: Neşe Nur Domaniç. Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- 10-Park R., (1928), *Human Migration and Marginal Man*, American Journal of Sociology, no:33, s.881-893
- 11-Popham P., (1993), *The City of Darkness*. AR Nov.1993, s.71-75
- 12-Ricoeur, (1965), *Civilization and National Cultures in History and Truth içinde Evanston III*, North Western University Press.
- 13-Schlesinger (1987), *On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Criticized*, Social Science Information, s. 219-264.
- 14-Sönmez İ.Ö., (2002), *Yapısal Dönüşümler Sürecinde Toplumsal Dışlanışlıkların Oluşumu :izmir Tarihi Kent Merkezi Geçiş Alanı Örneği*, D.E.Ü. F.B.E. Yayınları Ş.B.P.Doktora Tezi.
- 15-Stonequist E.V., (1937), *The Marginal Man: A Study in Personality and Culture*, Newyork. Scribners.
- 16-Popham P. & Combat I., (1993), *City of Darkness*, The Architecture Review, s. 80

Güncel Mimarlık ve Marjinallik

Şeniz ERGEÇGİL ÇIKIŞ

Yard. Doç. Dr. - İ.Y.T.E. Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

Sayısı çok da fazla olmayan ancak dünyanın hemen her yerinde yaygın olarak izlenen mimarlık dergileri sayesinde kimi yapılar popülerleşip güncelleşirler. Tüm dünyada meslek camiasının ilgi ile izlediği sık sık gündeme getirdiği bu yapılar gerçekte yapıyı çevreyi temsil etmezler¹. Aksine bu yapıları aktüel hale getiren en önemli özellik onların konvansiyonel binalardan farklı nitelikler taşımasıdır. Kimi zaman seçkin mimarlık olarak da adlandırılan bu mimarlığın repertuarı, genellikle toplumsal ideolojik, felsefi ya da kuramsal temellere oturtulmaksızın teknoloji, strüktür, malzeme, renk ya da mekân gibi kolaylıkla görselleşebilen nitelikleri ön planda tutularak oluşturulur. Bu ürünler yapıyı çevrenin niceliksel olarak küçük bir azınlığını oluştursa da, paradoksal bir biçimde mimarlık söylemlerinin merkezine oturur. Buna karşın güncel mimarlık ürünlerinin söylemlerinin marjinde bulunmadığı, salt görselliğe indirgenmiş bir sıradışılık taşıdığı da söylenebilir. Demek ki güncel mimarlık ürünleri, yapıyı çevrenin marjinal bir parçası olarak görsel bir illüzyon yaratırken bir tür kolektif bellek oluştururlar. Bu nedenle söz konusu yapıların her açıdan dikkatle incelenmesi, yapıyı çevreyi temsil etmesi ve ilişkilerinin iyi saptanması gerekir. İşte bu yazı, kimi zaman seçkin ya da popüler mimarlık olarak da adlandırılabilen, güncel mimarlık ürünlerini marjinal yapan özellikleri irdelemeyi, bunu örnekler üzerinden görselleştirmeyi amaçlamaktadır.

Miktar olarak az oldukları halde mimarlık gündemini oluşturan ve daha çok popüler ya da ticari mimarlık dergilerinin lanse ettikleri mimarlık ürünleri şu iki nedenden ötürü marjinal sıfatını taşıyabilir. Bunlardan birincisi, çoğu kez yüklendikleri "eleştirel" rol bir diğeri ise yapıyı çevrenin temsil etmesi açısından düşükleri "azınlık" konumudur. Oysa bu yazının ilerleyen bölümlerinde de ele alınacağı gibi sosyal bilimlerde ya da diğer pek çok kültürel alanda marjinal olarak tanımlanan şey yalnızca "eleştirelilik" ya da "azınlık" özel-

likleri ile tanımlanmaz. Buradan güncel mimarlığı marjinalleştiren mekanizmaların, toplumun diğer alanlarında karşımıza çıkan marjinalleştirme mekanizmalarından farklı olduğu çıkarımı yapılabilir. Bilindiği gibi toplumsal alanda marjinallik iktidar ilişkileri tarafından belirlenen bir çeşit hakimiyet ilişkisi çerçevesinde oluşur. Bu ilişkiler normları oluşturup normları tanımlarken aynı zamanda normların dışında kalanları yani marjinalleri de tanımlamış olur. Bu yüzden de marjinallik genellikle olumsuz çağrışımları beraberinde taşır². Oysa yapıyı çevrenin temsiliyeti açısından marjinal mimarlık ürünleri bu türden bir egemen güç ve dışlama ilişkisi sonucunda belirlenmez. Pek çok açıdan normların dışında da kalsalar olumsuz sayılabilecek herhangi bir çağrışımı taşımadığı gibi bir dışlama ilişkisi de söz konusu değildir. Bunun tam tersine seçkin mimarlık ürünleri örnek alınan prestijli yapılarıdır. Buraya kadar yazılanlardan şu sonuç çıkarılabilir; marjinalliğin güncel mimarlık alanındaki anlamı ve iz düşümü onun literal karşılıklarına denk düşmez. Onu marjinal yapan mekanizmalar toplumsal bir kurguya sahip değildir; görsellik ve farklılığın görselleştirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Örneğin neredeyse hiçbir popüler mimarlık dergisi olumsuz nitelik taşıyabilecek bir mimarlık ürününü eleştirmek amacı ile olsa dahi gündeme getirmez. Aynı şekilde ne kadar ilginç olursa olsun modern toplumun dışladığı gruplara ait mekânlar ve yapılar da bu tür yayın organlarında yer almazlar. Bu durumda tüm dünyada mesleğin görsel belleğini oluşturan popüler ya da ticari meslek dergileri olumlu olarak varsayılan, bir takım subjektif kriter doğrultusunda seçim yapar.

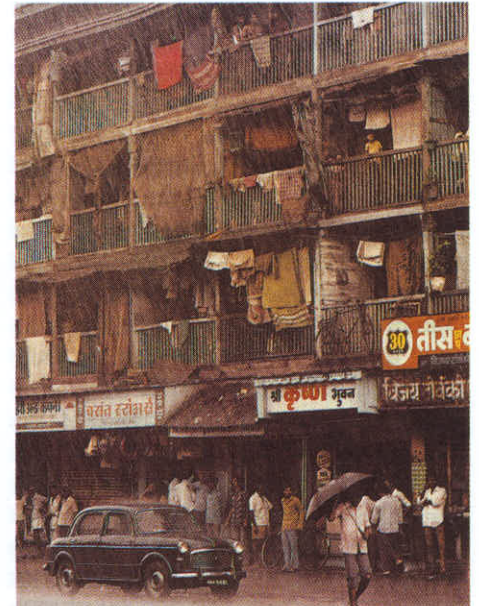
O halde seçkin mimarlık ürünleri hangi yollar ya da ilişkiler çerçevesinde belirlenir sorusuna açıklık kazandırmak gerekir. Bu sorunun akla gelen ilk cevabı söz konusu yayın organlarının yayın politikaları, yayın komisyonları veya editörlerinin kişisel seçim ya da karşılıklı etkileşimleri olabilir. Ancak unutmamak gerekir ki

Toplumun marjinallerine ait mekanlar güncel mimarlığın konusu ve ilgi alanına girmezler.

Genellikle gece hayatı marjinallik açısından uygun ortam ve mekanlar sunar.

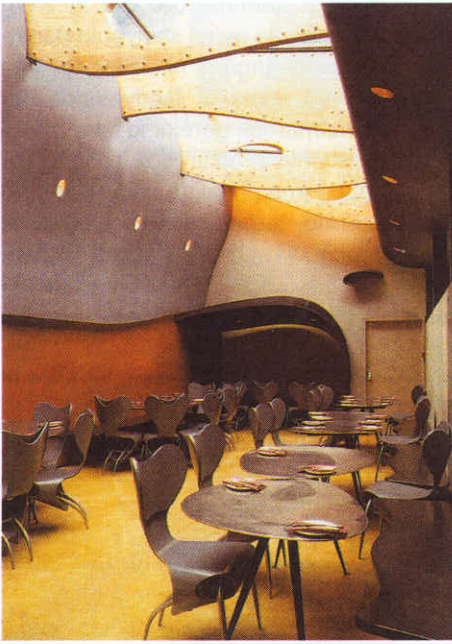
Yapılı çevrenin ötekine ait ancak olumsuz sıfatlar taşıyabilecek parçaları da güncel mimarlığı ilgi alanının dışında kalır.

Mies van der Rohe'nin Farnworth Evi, 1946

Philip Johnson'un cam evi, 1949 Bu iki yapı, birbirine son derece benzer özellikler göstermektedir ve mimarlık medyasında art arda gündeme getirilmişlerdir.

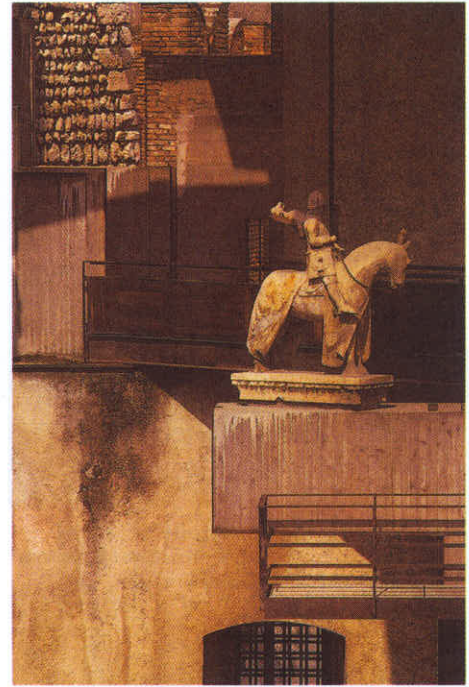
Londra'da Covent Garden'da, Mimar Ron Arad tarafından tasarlanan bir iç mekan düzenlemesi.

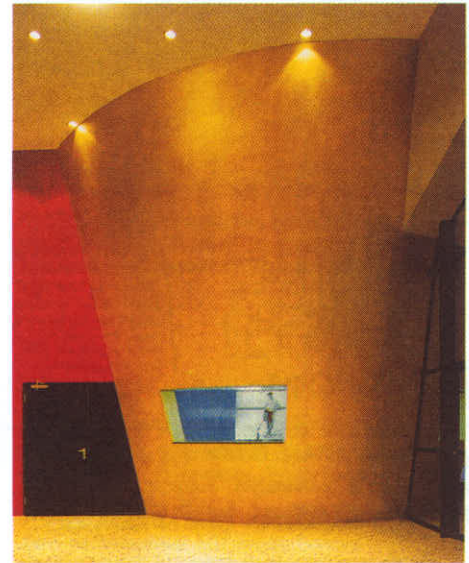
İstanbul, Taksim'de bir Restoran Bar düzenlemesi, Mimar Ron Brenson Coates.

dünyanın neresinde olursa olsun bu yapılar ya aynı ya da birbirine çok benzeyen yapılardır. Örneğin Mies Van der Rohe'nin cam evi ile Phillip Johnson'un cam evleri birbirine çok benzeyen ardarda güncelleşmiş yapılardır. Yani mimari dil ve içerik olarak çok da büyük bir farklılık içermezler. Bu tür yapılar dünyanın her yerinde mimarlık yapan kişilerin paylaştığı görsel bir bellek oluşturacak kadar fazla ortak nitelikler taşırlar. Bu durumda gündemde yer almalarının nedeni kişisel veya kurumsal tercih ya da politika farklılıkları değil ortak bir takım değerlere sahip olmalarındandır. Bu yapıların en önemli ortak özellikleri, diğer yapılara göre belirgin bir farka sahip olmalarıdır. Medyanın görevi buldukları coğrafyanın sıradan binalarından şu veya bu şekilde ayrılan bu binaların farklı yönlerini elinden geldiğince vurgulamaktır. Böylelikle dergi sayfaları arasında yer alan binalar çoğu zaman şaşırtıcı özellikleri ile ön plana çıkartılırlar. Şaşırtıcılık özellikle iç mekân uygulamalarında daha da çok belirgindir. Ancak bu özellik yalnızca iç mekân uygulamaları ile sınırlı değildir. Neredeyse tüm dergiler yapıldıkları döneme göre istisnai özellikler taşıyan yapılarla dolar taşar. Çoğu popüler mimarlık örneği kısa sürede güncelliğini yitirip sıradanlaşma eğilimi gösterir. Bu durumun nedenlerinden biri iletişim ortamının hızı ve içinde yaşadığımız çoğulcu ortam olsa da asıl nedeni eleştirelliği yalnızca görselliğe indirgeyip bir çeşit illüzyona yaratmış olmalarıdır.

Bu arada mimari fotoğrafçılığın hızla yetkinleşmesi ile birlikte üç boyutlu mimarlık nesnesi, iki boyutlu bir kompozisyon nesnesine dönüştürüp sunulur. Rengarenk dergi sayfalarında, gündelik algılamaların çok uzağında bambaşka bir mimarlık ortamı yaratılır. Oysa mimari fotoğraflarda gösteren ve gösterilen temel anlam düzleminde gerçeğin ikinci el durumudur. Fotoğraf, gösterdiği bina

Carlo Scarpa'nın Verona'daki Castelvecchio Manastırı için yaptığı restorasyon ve düzenleme çalışması. Bu ünlü fotoğrafla 3 boyutlu mimarlık nesnesinin, iki boyutlu kompozisyona dönüştürüldüğünü görüyoruz.

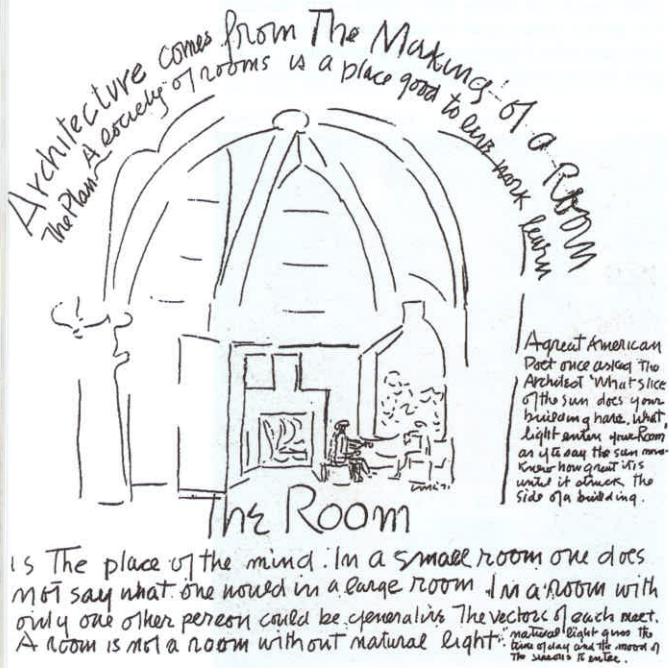
Rem Koolhaas'ın Hollanda Dans Tiyatrosu. Bu fotografik imaj adeta iki boyutlu algısı yaratıyor.

Zaha Hadid'in Moonsoon adlı bar için tasarladığı bu iç mekan çalışmasının fotoğrafı pekala da soyut bir resim olarak da algılanabilir.

Coop Himmelblau: Çatı katı düzenlemesi. Günlük yaşamda algılanması oldukça zor olan çatıyı, binanın temel imgesi haline dönüştürüyor.

Louis Khan'ın ünlü skeçlerinden biri. İçinde sloganlarında bulunduğu bu skeçler söylemi görselleştirirken dergi sayfalarında kendine yer bulmuşlardır.

ile benzerliğinden ötürü güvenilir bir iletişim aracıdır. Oysa gerçekliği sorgulanmalıdır. Çünkü mekânın gerçek algısı ile fotoğraftaki algısı farklılaşır. Burada tarihi farklı kodlamaları ve fotografik imgenin gerçekliğin yerini alması söz konusudur³.

Büyük ölçüde fotografik imgeleme üzerinden kurgulanan bu ortam, söylemi ya da mimarlık felsefelerini sloganlaştırma eğilimindedir. Bu nedenle söylemini ya da konseptlerini görselleştirebilen mimarlar popüler dergi sayfalarında yer alabilirler. Örneğin Louis Kahn ya da Leon Krier'in söylemlerinin, mimari yaklaşımlarının tüm dünyada bu denli yaygınlaşmış olmalarının nedeni bireysel yetkinlik ve mesleki başarının yanı sıra söylemlerini sloganlaştırıp, grafik sembollere indirgemiş olmalarından kaynaklanır. Mimarlık ortamının entelektüel tartışmaları ise daha çok kitapların ve kuram ağırlıklı süreli yayınların çevresinde gelişir. Bu arada söz konusu tartışmaların da daha çok seçkin mimarlık örnekleri üzerinden yapılmakta olduğunu da hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü mimarlığın kuramı tıpkı mimarlık tarihi tartışmalarında olduğu gibi şu veya bu kriterler doğrultusunda seçilmiş bir takım yapılar esas alınarak oluşturulur. Yani bir çeşit kurgudur. Yapılı çevrenin farklı parçaları esas alınarak aynı döneme ait birden fazla mimarlık tarihi yazılabilir ya da kuramsal tartışma ortamı oluşturulabilir. Bir başka deyişle pekala alternatif tarihler oluşturulabileceği gibi alternatif gündemler de oluşturulabilir⁴. Demek ki güncel mimarlık ürünleri bir yandan kuramsal tartışmaların repertuarını oluştururken diğer yandan onların ön taslaklarını ya da sloganlarını belirlemiş olur.

Dikkate değer ve görselleştirilebilecek farklılıklara sahip olmanın dışında sıkça konuşulan bu yapıları ön plana çıkararak bir diğer etken ise onların çoğu kez "eleştiri" temeli üzerine inşa edilmiş olmalarıdır. Bilindiği gibi eleştirellik sanatsal ürünün temel niteliğinden biri olarak kabul edilir. Mevcut toplumsal ilişkilerin yarattığı kültürel bir ürün olarak sanat yapıtı, kendi araçları ile varolan sisteme karşı koyma, değiştirme potansiyeline sahiptir. Adorno'nun da belirttiği gibi sanat eserinin değeri mevcut ilişkilerin yarattığı sanatsal form ve dile yönelttiği eleştirel yetkinliğe bağlı olarak belirlenir. Dolayısı ile sanat özgürleşme ve ilerlemenin en önemli anahtarlarından biridir⁵. Avangard sanatlar, mevcut sanatsal ürüne doğrudan eleştiri yöneltmenin yanı sıra yeni bir düzen önerisi de hazırlarlar. Bu nedenle de çoğu kez politik bir içerikle birlikte karşımıza çıkan avangard sa-

natların iktidarla çelişkilerle dolu bir ilişkisi olagelmıştır. Başlangıçta marjinal bir konumda olan avangard sanat eserleri, iktidara gelme potansiyeline sahipse yani yeterince yetkinse kabul görüp, yaygınlaşır. Bu da onun sıradanlaşması ve mevcut düzenin bir parçası olması anlamına gelir. Sanat eserinin eleştireliliğini yitirmesi onu eleştirilecek bir kültürel ürün konumuna getirir. Marjinalite ve sıradanlık bu tür sanat eserinin kaçınılmaz olarak, ardarda yaşadığı durumlarıdır.

Ayrıca bu tür ürünlerin yüksek sanatsal değere sahip olduklarını belirtmek gerekir. Kimi sıradan mimarlık ürünlerinin yanı sıra yüksek sanatsal değere sahip yapıtların da güncel mimarlık medyasında sıkça boy göstermesi dikkatle incelenmelidir. Demek ki genel seviyenin üstünde olsa da avangard nitelikler taşıyan yapılar sıkça mimarlık medyasında yer alırlar. Unutmamak gerekir ki ister bilinçli ister rastlantısal olsun söz konusu yapıların gündeme getirilme nedeni onların bünyelerinde barındırdıkları eleştirelilik özellikleridir. Avangard nitelikler taşıyan mimarlık ürünleri sıkça gündeme getirilseler de her avangard niteliğe sahip ürün dergi sayfaları arasında yer alamayacaktır. Onların gündeme gelmeleri temel özelliklerinin görselleşme bilmelerine bağlıdır. Bu nedenle kuramsal yönden kapasitesi fazla da olsa bir türlü dergi sayfalarında yer almayan pek çok proje olmuştur. Yıllar sonra bile olsa bu tür çalışmaların güncelleşmesi, güçlü bir ekip çalışması sayesinde, görselleştirilebildiği orandan mümkündür. Burada hemen şunu hatırlatmakta fayda var. Her ne kadar gündemdeki projeler eleştirel bir temele oturtulmuş da olsalar bunların içinde avangard olanları da vardır olmayanları da. Avangard olanlar toplumsal eleştiri ve yeni bir düzen oluşturmayı başarabilenlerdir. Bu iki yaklaşım türü kolaylıkla bir birine karıştırılabilir. Örneğin, yukarıda resmi bulunan Mies Vader Rohe'nin, cam evi mahremiyet, kavramına getirdiği eleştirel boyut açısından avangard nitelik taşıırken, Phillipe Jhonson'un cam evi yalnızca yeni bir uyarlamasıdır. Bu yüzden sanatsal ve eleştirel düzeyi yüksek olan yapılarla eleştirel olmayan kimi yapılar yanyana sanki aynı niteliklere sahipmiş gibi gösterebilirler. Çoğu zaman eleştirelilik görsellikle kısıtlı olduğu için de avangard olanları olmayanlardan ayırmak, kuramsal bir ortam sağlayan kitap, dergi ve toplantılara düşer. Şu halde bu yayınlar daha sonra oluşacak olan mesleki ve entelektüel tartışmalara konu olacak repertuarı belirleme görevini de üstlenmiş olurlar. Yani daha önce de belirtildiği gibi mesleğin entelektüel tartış-

Norman Foster'ın Reichstag için tasarladığı kubbe. Son yılları en çok konuşulan yapılarından olan bu kubbe hem mekansal olarak hem de yapı ve çevresi ile kurduğu ilişkiler açısından eleştirel bir nitelik taşımaktadır.

Jean Nouvel'in tasarladığı Alış Veriş ve İş Merkezinin mimarlık medyasında yer almasının temel nedenlerinden biride renk kullanımındaki farklılıktır.

Calatrava'nın sinema, planetoryum, sergi salonları, ofis, bar gibi işlevleri barındıran yapısı mimari form ve dil açısından marjinal sayılabilecek nitelikler taşımaktadır.

maları kısıtlı dönemler dışında yapı çevre üzerinden değil güncel ya da seçkin mimarlık ürünü dediğimiz bu yapılar üzerinden gerçekleştirilir.

Oysa yapı çevrenin tümünü temsil etmeseler de bu yazının başından itibaren belirtildiği gibi güncel ya da seçkin mimarlık ürünleri mimarlık tartışmalarının ve söylemlerinin merkezinde bulunurlar. Gerek miktar ve gerekse yaklaşım tarzı olarak marjinal bir konumda olmaları gerekirken, sanki yapı çevreyi oluşturmuşçasına mesleki tartışmaları yönlendirirler. Buradan basit bir akıl yürütme ile mimarlık alanında söylem ve praksisin birbirinden ayrıştığı, uzaklaştığı söylenebilir. Burada güncel mimarlık ürünlerini belirleyen sözünü ettiğimiz sanal temsiliyet ortamını yaratan popüler mimarlık medyasıdır. Onların bu süreçteki rolleri sıradışı olanı tanıtmak, bir tür yapma repertuar oluşturmaktır. Bunu da mimari değerleri mümkün olduğunca görselleştirerek gerçekleştirilmektedir. Bu noktada mesleki repertuarı oluştururken kısıtlı da olsa yapı çevreyi dönüştürme potansiyeline sahip olduklarını da hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Bunun en basit kanıtı hiçbir teknolojik, kuramsal ya da toplumsal temele oturtulmaksızın ortaya çıkan mimari form ya da yaklaşımları mevcudiyetidir. Çoğu zaman kısa soluklu ve yüzeysel nitelikler taşıyan kimi akımların hızla yaygınlaşması bu saptamayı doğrular. Bu açıdan moda akımlarına benzeşim gösterirler. Kimi dönemlerde belli bir cephe tarzının hızla yayılması, kimi malzeme ve renk kullanımının yaygınlaşması gibi durumlar güncel mimarlığın yapı stoğu üzerindeki fiziki etkilerinin tipik örnekleridir.

Özetle gerçek yapı stoğu içinde marjinal bir yer tutan popüler mimarlık ürünleri hem kendi fiziksel gerçekliği ile hem de yapı çevre ile farklı bir temsiliyet içindedir. Onları mimarlık ortamının en önemli ya da en yetkin temsilcileri olarak algılamak yerine mimarlık ortamını etkileyen önemli birer girdi olarak kabul etmek gerekir. Bu ortam üzerindeki etkilerinin ise daha çok söylem ve kuramsal düzeyin de etkili olduğunu da ayrıca belirtmekte fayda vardır. □

Notlar:

1. Tanyeli, U., (2000), **Mimarlık Dergisi Neyi Temsil Eder?**, Arredamento Mimarlık, Aralık, s. 97-102. (Tanyeli'nin bu yazısında, mimarlık dergileri ile ilgili detaylı bilgi bulunmaktadır.)
2. Foucault, M.(1992), **Ders Özetleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Jacques Herzog tarafından tasarlanan apartman bloğunun ilginç cephe kurgusu içmeken ve kullanımı da etkilerken aynı zamanda yapıyı farklı kılıyor.

Fransa'nın Bordeaux kentinde, François Marzelle tarafından tasarlanan Chartron Konutları aynı şekilde farklı cephe kurgusu sayesinde gündeme gelmiştir.

3. Erdoğan, Ö., Erkanlar, Ö., (1999), **Fotoğraflardaki Mimari Gerçeklik**, EgeMimarlık Dergisi, no:32, 99/4, s.41-43
4. Panayotis, T., (1999), **Historiography of Modern Architecture**, MIT press, London
5. Adorno için Jameson, F., (1994), **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Mantığı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Sinemada Marjinallik ve Mekân

Seçkin KUTUCU

Ar. Gör. İ.Y.T.E Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Sinema filmlerinde, yaşamdan kesitler ve parçalar, kısa zaman ve mekânlar içinde sıkıştırılıp izleyiciye sunulur. Böylece fiziksel mekân sosyal veriler ışığında kolayca okunur hale gelir. Bu bakımdan da tasarımcılar için filmler, kentin kendisi kadar mimarlık ve mekân oluşumunda modeldir.

Michel de Certeau Modern Mimarlık için “Önceki dönemleri ve tutumları dışladığı her anda kendi meşruiyetini yeniden bulur”¹. Bu tanım, meşrulaşma amacı içinde olan merkez düşünce veya ideolojinin kendi durumunu veya pozisyonunu, dışarıda bıraktıklarıyla tariflediğinin açılımını içermektedir. Bir bakıma da “Modernlik, kendisi dışında varolan herşeyi marjinal olarak tanımlamaya yatkındır” yargısını kapsar. Certeau’nun tanımını yaptığı ve modernin dışladığı ve kendi sınırlarını tariflediği dönem daha çok modern öncesidir ve endüstrinin gelenekleri dışında kalan üretim dönemlerini kapsar. Bu tanım bağlamında resmi ideolojisi “Modernlik” olan bir iktidarın, kendi meşruiyet sınırlarını ve periferisini çizmesi, bunların dışında kalanları da sıradışı veya marjinal olarak tanımlaması anlaşılır bir tutumdur.

Marjinalin epistemolojik kökeni Latince, “marginalis” sözcüğünden gelir ve sınır anlamında kullanılan margin-, margo, sözcüklerinden türetilmiştir. Sözlük anlamı ise; “orijinde olmayan”, “sıradışılık”, “çoğunluğun oluşturduğu sistemin sınırlarında yer alan” olarak geçmektedir. Sistemin sınırlarında yer alan marjinal insanların varlığından söz edebildiğimiz gibi marjinal kültür ürünlerinden de söz edebiliriz. Kültürel bir ürün olarak sinemada marjinallik; konusu sıradışı – geleneksel biçim ve türlerin dışında kalan filmler veya işlediği konuyla sözü edilen sıradışılığı ele alan filmler olarak akla gelmektedir. Sinema marjinalliği iki şekilde ele alır: İlki, yapılışı itibarıyla alışılmamış türlerin (tür sineması örneklerinin) dışında kalanlar (veya bir türün veya tür-

lerin sınırlarında dolaşanlar); Christopher Nolan’ın yönettiği “Memento” (“Akıl Defteri”) filmi bu grup içinde yer alabilir. Memento’da filmsel kurgu, sondan başa bir anlatı izleği üzerine oturur; sıradışı bir dizgiyle, “kara film”(film noir) türünde perdeye aktarılır. İkincisi ise marjinal insanları, ilişkileri ve olayları, konu alan ancak anlatımı itibarıyla mevcut sinema türleri içinde yer bulan örneklerdir. Özellikle bu gruba giren sinema eserleri marjinalliğin kullanılan mekânlar açısından ilgi çekici örneklerle doludur. Bu iki yaklaşımı birbirinden ayıran noktaların başında anlatımın inşası gelmektedir. Hikayenin işleniş şekli, aktarım ve kurgu, daha çok olası gerçekliğin yeniden üretimiyle ilgilidir. Anlatımda geçen zaman-mekân, oyunculuk tarzları, diyaloglar, olay örgüsü ve sinemanın diğer görsel anlatım teknikleri, içeriğin iletiği araçlardır. Böylece filmsel anlatının söylemi oluşturulur². Yukarıda belirtildiği gibi, marjinal mekânın görselleştirilmesi açısından ikinci gruba giren filmlerin bu bakımdan daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Sıradışı yaşantılar, olaylar, karakterler ve eylemler, filmsel anlatıya renk katan öğelerdir. Ancak yönetmenin filmsel anlatı içindeki katkısı düşünüldüğünde marjinallik, filmsel anlatı kurgusunda sıradışılığın çevre koşulları çerçevesinde işlenmesiyle sağlanır. Bu anlatının söylemidir. Yönetmen, anlatının söylemini oluşturan öğelerin herbirinde veya tümünde yapabileceği sıradışılık inşasıyla marjinal bir kurgu oluşturabilir. Bu bakımdan film içinde marjinal karakterlerin ve olayların geçtiği sahnelerin, söylemi oluşturan öğelerle (olay örgüsü, zaman-mekân, diyaloglar, sinemasal anlatım teknikleri ve oyunculuk tarzlarıyla) örtülmesi gerekir. Bu bağlamda mekân da marjinalliğin aktarımında anlatının önemli bir aracı olarak kullanılır. İşte bu yüzden sinema, marjinal mekân kurgusu açısından araştırılmaya değer modeller önerir ve verimli bir alandır.

Sıradışı (Alternatif) Mekân Üretimi

Lefebvre’e göre mimarlık mekânı oluşturan bir araçtır ve mekân oluşumunda insan ilişkileri ve kapitalist üretim süreçlerinin etkileri vardır. Kapitalist toplumlarda mekân, insan ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesini sağlayan bir araca dönüşür. Böylece “yer”, mekânın coğrafi ve fiziksel özelliklerinin ötesinde kapitalist sistemin bir ürünü olarak karşımıza çıkar³. Marjinalliği sistem dışı eylem ve ilişkiler olarak ele alacak olursak mekânların da marjinal eylem ve ilişkilerin etkileriyle yeniden tariflendiğini düşünebiliriz. Suç ve yeraltı dünyası, alternatif üretim süreçlerinin içinde yer almasından dolayı sinemaya malzeme sağlar. Yönetmen şiddeti ve sıradışılığın dozunu, izleyicinin kabul edebileceğinin hep bir üst sınırında verme çabasıdadır. Yapımcılar, izleyiciyi beyaz perdeye çekip, hasılat getiren bir film yapabilmek amacıyla abartı ve sıradışılığı işlemekten kaçınmaz. Böylece, konu itibarıyla sıradışılık ve marjinallik, sinema perdesinde yönetmenler tarafından çeşitli biçimlerde ele alınabilir. Aşağıda, sıradışı kişi

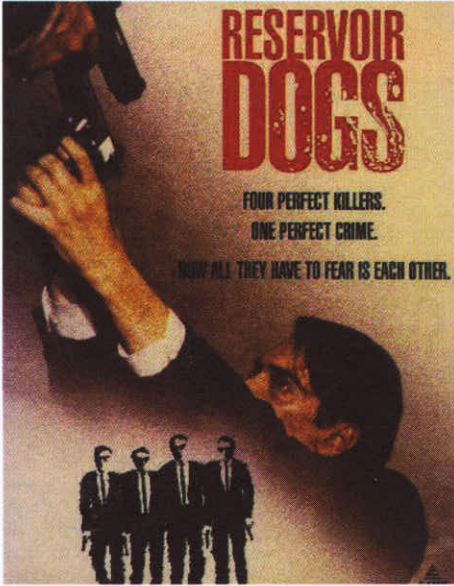
Memento (Akıl Oyunları) filminden sahneler

ve karakterlerin öne çıktığı son yıllarda beğeni kazanan film örnekleri marjinallik açısından irdelenmiştir.

“Pulp Fiction” ve 40 “Rezervuar Köpekleri”

Alışlageldik öyküleme ve anlatı söyleminin dışında yer alan yönetmenlerden Quentin Tarantino'nun “Rezervuar Köpekleri” ve “Pulp Fiction” filmleri, sıradışılığı ele alış biçimleriyle dikkat edilmesi gereken örneklerdir. Her iki filmde de sistem dışında kazanç ve yaşam tarzları olan, karanlık işlerle uğraşan karakterlerle hikayesini işleyen Tarantino, kendine özgü bir anlatı yapısı geliştirmiştir. Tür filmlerinden farklı olarak kamera, çekim açıları ve diğer sinemasal anlatım araçları, karakterleri, onlardan biri gibi bilinen klişelerden ve yargılardan uzak yansıtır. Şiddet, yaşamın doğasından gelir. Olaylar sıradışı bir çizgide, kontrol dışı ilerlerken, başroldekiler eylemlerinden herhangi bir suçluluk veya sorumluluk duymazlar.

Rezervuar Köpeklerinde, hikayenin düğümün çözüldüğü sahneleri kapsayan, karakterlerin birbirlerine üçlü çapraz ateş açtığı mekân; kapalı, boş bir depodur. Tarantino, herhangi bir müdahaleden ve denetimden uzak, yasadışı işleri örtülü olarak gerçekleştirilebildiği, bir bakıma yeraltı dünyasının yuvalandığı herhangi bir servis deposunu final sahnelerinin yer aldığı mekân olarak seçmiştir⁴. Benzer şekilde “Pulp Fiction” filminde, hikayenin düğüm bölümünü oluşturan,

Rezervuar Köpekleri filminin afişi ve filmde bir sahne

Butch (profesyonel boksör) ve Marsellus'un (Mafya babası) bir grup sapık serisi tarafından kaçırıldığı ve zorlandığı yer, yine bir dükkanın bodrum kat deposudur. Hikaye içinde düğümlenen ilişkiler, bodrum katta yer alan bu kuytu kiler mahalinde çözülür. Bir bakıma normal koşullar altında kilitlenmiş olan insan ilişkileri, burada gayrimeşru bir biçimde de olsa izleyiciyi de tatmin eden bir sonuca ulaşır. Mekânlar da insanlar ve olaylar gibi sıradışı ve unutulmuş, toplumdaki, meşruluktan ve gözden uzak yerlerdir. Şiddet ve suç, meşru olmayan ilişki ve olaylar yine gözden uzak, sistem dışı, kamusal sınırların dışında, kuytu mekânların içinde gerçekleşir.

Dövüş Kulübü

David Fincher'in yönetmenliğini yaptığı “Dövüş Kulübü” filminde mevcut sisteme ve iktidara anarşist bir karşı çıkış; alternatif bir toplum anlayışı; mevcut düzenin değiştirilmesi fikrinin insana oyun gibi gelen kargaşa ve şiddetle ele alınışı konu edilmektedir. Karakterler için dengeli ve mutlu bir psikolojik portre çizilmemiştir. Tyler (Brad Pitt), toplumsal sistemin içine dahil olmayı köleleştirilme ve körelme kabul eder ve içinde buldukları çevreyi yeniden şekillendirme düşüncesini çevresine yayar. Hava alanları, iş ve alışveriş merkezleri, çok katlı firma binaları ve diğer ticari yapılar sistemin içindeki hedef alınan yerlerdir. Sıradan bir hayat sürmek bir “zombi” olmakla eşdeğerdir, bunu bozmak, kargaşa çıkarmak ve şiddet ise bir tedavi gibi gösterilir ve böylece “Dövüş Kulübü” bir yer altı teşkilatı olarak kurulur. Kulüp üyeleri ve aktiviteleri sıradışı bir gizliliğe sahiptir. Kulüp aktiviteleri iki farklı kapalı alanda gerçekleştirilir. Bunlardan ilki Tyler ve Jack'in tanıştıkları, barın zemin altındaki, dövüş müsabakalarının gerçekleştiği arena olarak kullanılan depodur. Diğeri ise; Tyler'in Jack'i kent dışında davet ettiği zehirli atıkların ve çöplerin olduğu bir bölgede yer alan terk edilmiş köhne evdir. Tyler karargah gibi kullandıkları bu yerde özgürlük ve güçlü olma ve kaderini elinde tutma gibi konularda dersler verir ve eylem planları militarist bir düzende burada hazırlanır. Bir süre sonra başkaları da bu eşsiz terapi yöntemine katılır. Böylece bir yeraltı teşkilatı olarak dövüş kulübü doğar. Yapılan eylemlerin yasadışı ve sıradışı olmasından ötürü kullanılan mekânın yeraltında veya unutulmuş kuytu bir köşede olması bir bakıma simgeseldir. İki yerin de bir yeraltı teşkilatına uygun, toplumdaki ve sistemden uzak, kontrol dışı yerler olması karakterlerin kişilik yapılarıyla da örtüşür.

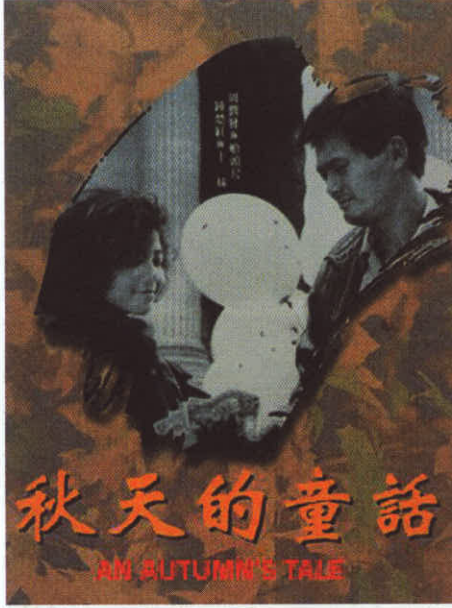
Dövüş Kulübü filminden sahneler

Gerek Jack ve Tyler gerekse diğer kulüp üyeleri kendilerine toplum içine artık sığışamayan, çizgisi davranış ve amaçları belirlerler. Marjinallik, onların eylemlerinde, sistemi bozma ve tüm dünyayı kaosa sürüklenme şekliyle yansır. Filmin son sahnesinde bombalanarak çöken iş merkezleri, Jack ile Marla'nın birlikteliğine arka plan oluştururken, sıradışı bir ilişkinin romantizmiyle de örtüştür⁵.

Tür Filmleri ve Marjinallik

Anlatının tüm özelliklerini bir anda film içinde okuyabilmek seyirci açısından mümkün değildir. Sinema tüm diğer kavramlarda olduğu gibi anlatımı kolaylaştırmak adına izleyicinin hikayenin içine hızlı bir şekilde girmesini sağlayabilmek için tür (genre) kavramı dahilinde bir takım sosyal ve toplumsal arketipleri kullanır. Tür, anlatı yapılarının üretici ile tüketici arasında paylaşılan değerler, bilgiler ve deneyimlere göre kümelendirme yöntemidir. Bu kümelendirme yöntemiyle anlatımdan tasarruf sağlanabilir ve birtakım sıradışılıklar önceden kabullerle kolayca seyirciye aktarılabilir². Bu kodlar yönetmen ve yapımcılar tarafından önceden yapılmış benzer türlerden alınabileceği gibi yönetmenin özgün kurgusu da olabilir.

Sinema için sıradışı bir atmosfer ve anlatım tekniğine başvurulması açısından kara film (film noir) örneklerinin tür filmleri dahilinde marjinal bir çizgiye yakın olduğunu söyleyebiliriz. Kara film, hiçbir türe girmeyen, eleştirmenler tarafından yaratılmış olan bir türdür. Tema olarak, suç ve yalanla dolu bir dünyayı, yozlaşmış kent yaşamını konu alan kara film (film noir) örneklerinin temasına uygun görsel sunuşu ve ikonları vardır: Karan-

An Autumn's Tale filminin afişi ve filmde bir sahne

lık bir atmosfer, gotik gölge oyunları, neon ışıkları, polisyelerde olduğu gibi durmadan çiseleyen yağmur, ıslanmış tenha sokaklar, sis, sigara dumanı, genellikle cinayetlerin işlendiği küçük kapalı belirsiz mekânlar (ardından günlük yaşamın devam ettiği kent görüntüleri gelir ve kentin insan için potansiyel bir tehlike oluşturduğu vurgulanır), abartılı yakın çekimler, kurbanın çaresizliğini vurgulayan alt ve üst açılı çekimler söz konusu filmlerin vazgeçilmez sahnelerini oluşturur ². Tür filmlerinde karakterlerinin ve ikonografisinin esas kaynağı kültürel arketiplerdir. Bu filmlerin popüler olmaları ve gişe başarıları, aslında yapıldıkları dönemin seyirci-toplum arzularının sentezini yapmakta gösterdikleri başarıya dayanmaktadır.

Çok kültürlülük – Marjinallik – Metropol

Marjinalikten söz edebilmek için çoğunluğun desteklediği ve temsil edildiği bir iktidardan bahsetmek gereklidir. Öyle ki, bu da sistemin kendisi, onu var edenler, kuranlar, devamını sağlayanlardır. Başka bir açıdan "marjinalliği" birbirlerini eritemeyen farklı kültürlerin etkileştikleri sınır eşiği olarak da düşünebiliriz. Ancak iktidarlar kendi meşruiyeti adına yine de sınırlara ve ötekine ihtiyaç duyar. Bu bakımdan marjinallik biraz da çok kültürlü bir ortamın içinde var olabilen, mevcut iktidar gruplarıyla dolaylı bir ilişki içinde

olan durumdur. Öteki, kendisini bu düzen içinde çeşitli alternatif eylem ve üretim alanlarıyla vareder. Ne de olsa kendisi de bu kültürel çeşitlilik ortamında bir alternatiftir.

Büyük metropoller farklı kültür gruplarını ve sosyal eşikleri birarada tutan yerler olarak karşımıza çıkar. Örneğin; Berlin, Londra, Paris, New York gibi kentlerin çoğu benzer kültürel çoğulluk içinde farklı etnik grupların sınırlarında dolaşanlara sahiplik eder. Bu bölgelerde yaşayan insanlar etnik yapılarıyla ve zaman içinde oluşturdukları yeni yaşam tarzlarıyla kültürel çeşitlilik yaratırlar. Göç veya ani kültürel değişim, bireylerin yaşadıkları yere kendilerini ait hissedememelerine, azınlık durumuna düşmelerine sebebiyet verir. Göç sonucu kendini ait hissetmediği bir ortamda yaşamak zorunda kalanlar, bir bakıma alıştıklarıyla bulduklarının marjinlerinde yaşar. Marjinallik açısından sinemanın sıkça ele aldığı konulardan biri de budur.

Kültürel çeşitlilik ortamının zenginliğine sahip kentler, aynı zamanda filmsel anlatılar için de konudurlar. Doğu ile Batının kesiştiği, kültürlerin içiçe geçtiği ve başkalaştığı bir yer olarak Hong Kong da farklılıkların ve sıradışlıkların işlendiği pek çok filme konu olmuştur. Hong Kong kentinin %90'lık etnik grubu Çinlilerden oluşmasına rağmen, Çinli halk kendini yönetim değişiklikleri ve belirsiz bir gelecekte ötürü ilk kurulduğu yıllardan bu yana yersiz, yurtsuz hissetmişlerdir. İki farklı kültürün yaşam tarzı doğulu bir halkla ve kentle vücut bulmaktadır.

"Love in a Foreign Land" ve "An Autumn's Tale"

Wing Leung, marjinal bireyi bağları olmayan, evsiz, yersiz, yurtsuz bir bakıma azınlık olarak tanımlar ⁶. Bu tanım bağlamında; metropol yaşamında yabancılaşma hissi ve aidiyet, Amerika'da yaşayan ve göçle gelen Çinlilerle yeni nesil gençlerin toplumda yaşadıkları çatışmalar, Çinli yönetmen Wang Wing'in çektiği "Love in a Foreign Land" ve Mabel Cheung'un "An Autumn's Tale" filmlerinde konu edilir. Her iki filmde de karakterlerin iki farklı kültürün (Doğu ve Batı) eşiklerinde kalmaları, kültürel farklılıklar, nesil farklılıkları, yurtsuzluk ve aidiyet hissi dramatik bir biçimde işlenir. New York kenti içinde bulunan Çin mahallesi simgesel bir yurt, aynı zamanda metropolün fiziksel çehresini oluşturan birçok alt kültür mahalinden biridir. Kültürlerin çatışması sonucu ortaya çıkan karakterler ve dramatik olaylar, kültürler arasında sıkı-

şık kalmış sorunlu bireyler, yönetmen tarafından marjinallik olarak ele alınır. Kent, kültürlerin bir kesişim yeri olmasının yanında alternatif yeni alt kimliklerin de bahçesidir. Leung, filmler içinde konu edilen yeni nesil Çinli gençlerle önceki nesillerin ilişkilerindeki açmazları ve içinde yaşadıkları kentsel parçayı, bu oluşumun kaçınılmaz psikolojik ve sosyal etkilerinin gözlemlendiği marjinal örnekler olarak değerlendirir ⁶.

Sonsöz

Marjinalliği, suç dolu bir dünya ya da kültürel eşiklerinin konu edildiği kent veya metropol yaşantısı olarak ele alırsak, sinema filmlerinin de bunu konu olarak işlemesi kaçınılmazdır. Bu anlamda, sinema filmleri sözü geçen alternatif yaşamlar, ilişkiler ve mekânlar hakkında izleyiciye fikir sunar. Sinemasal anlatım içinde karakterler, eylemler ve ilişkiler mekân kurgusuyla yakından ilgilidir. Bununla birlikte, yönetmenin kurgusunun film diline ve anlatı söylemine etkileri tartışmasıdır. Bu bağlamda, mekânın aurasının (atmosferinin) oluşturulmasında, anlatı söylemi ve filmin kurgusunun etkileri hikayenin işlenişine bağlıdır. Marjinalliğin işlendiği bir film içinde yer alan mekânlar da içeriğin iletildiği araçlardan biri, öykünün anlatımında yardımcı olan öğelerdendir. □

Kaynaklar:

- 1- M. Christine Boyer, 1994. "The City of Collective Memory", The MIT Press, Cambridge - Massachusetts, London.
- 2- Mike Savage, 1993. "Urban Sociology, Capitalism and Modernity", Mac Millan, England.
- 3- Kale Whorton, "Quentin Tarantino and His Films" [http://www.godamongdirectors.com/tarantino/index.shtml (essay).]
- 4- James Berardinelli, "Fight Club: A Film Review" [http://movie-reviews.colossus.net/movies/fight_club.html (essay).]
- 5- Gülseren Güçhan, 1999. "Tür Sineması, Görüntü ve İdeoloji", Anadolu Üniversitesi, İletişim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- 6- Wing Leung, "Survival of the Marginal Person from a City in Transition: Resolution of the Hong Kong Mentality in Films Set in America." [http://www.regent.edu/acad/schcom/rojc/leung.html (essay).]
- 7- Oğuz Adanır, 1987. "Sinemada Anlam ve Anlatım", İzmir
- 8- J. Dudley Andrew, 2000. "Sinema Kuramları", Çev. İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul.
- 9- Gül Kaçmaz, 1996. "Architecture and Cinema: A Relation of Representation Based on Space." Master of Architecture in the Department of Architecture, METU, June.

mARJİNAL MEKÂNLAR mARJİNAL YAPILAR mARJİNAL FİKİRLER ÜZERİNE gÖRSELLEŞTİRMELER

Zehra AKDEMİR ERSOY

Yard. Doç. Dr. - D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

mARJİNAL kenarda ya da sınırdaki varolan demek. Marjinal kavramını tanımlayabilmek için ilk yönelişte “marjinal olmayan” varlığına gereksinim var. Başka bir söyleyişle “marjinal” ancak karşıtı olan kavramın yani “merkez”in varlığıyla bir anlam kazanabiliyor. “Merkez”, ortadaki bir kesişme noktası, yönetsel bir yer ya da egemen güç, yaygın kabulleri temsil eden bir kavram olarak anlaşıldığında; “marjin”, “merkez”den kaçanı, ona aykırılışanı ya da dışlanan bir konumu ifade ediyor. Dolayısıyla, geniş bir çerçeveden bakıldığında “marjinalite” kavramı ya da “marjinalite”, fiziksel, sosyal, kültürel, politik, ekonomik, psikolojik gibi tüm boyutlarıyla bir “kenardalık” ya da “kenarda olma hali” olarak anlaşılmalı.

Fiziki anlamda “marjinalite” merkezden uzakta konumlanan, sınırlara/kenarlara yakın bir mekansal koordinatı tarifler. Buna göre, ülkelerin, devletlerin sınırları ya da sınır yerleşimleri marjinal noktalar. Ya da geçekondur bölgeleri çoğunlukla kentlerin çepçevrelerinde konumlanırlarken fiziksel anlamda “dış”tırlar.

Merkezi gücün sosyal, ekonomik ya da politik olarak dışladığı, egemen sistemin dışına itilmiş ve aynı zamanda da kendi sistemlerini üretmiş gruplar ya da topluluklar da baskın gücün durduğu noktadan tanımladıklarında “marjinal” konumdadırlar. Bu tür bir marjinalite ise sosyal anlamlar yüklü bir tanımdır.

Öte yandan, bilinçli bir biçimde merkeze karşı duran, sistemi, normları eleştiren ve sinayan bir kişi, düşünce ya da eylemde “marjinal”dir.

Albert Camus

Marjinalite psikolojik boyutta ele alındığında ise “norm”lardan sapan bir durumu ifade eder. “Borderline” terimi zihinsel anlamda “sınır çizgisi”ni zorlayanlar için kullanılır. Bu arada “normal”in ve sınırlarının kimler tarafından ve hangi duruş noktasından tanımlandığının ayrı bir tartışma konusu olduğunu belirtmek gerek.

Dali What Makes You Tick?

Bu geniş açıdan bakarak marjinalite farklı boyutlarda okumaya, “kenardalık” fikri ile bağdaştırarak tüm anlamlarıyla deşifre etmeye kalkıştığımızda, kavramın doğasını ve derinliğini anlamaya yaklaşabiliyoruz. Bu noktada öncelikle geniş bir şemsiye altında ele aldığımız marjinalite kavramına ait bazı temel özellikleri saptamak gerekiyor.

Marjinal bir konum, durum, düşünce ya da eylem ancak bağlamına göre değerlendirilerek anlaşılabilir ve “marjinal” olarak nitelendirilebilir. Zamansal, mekânsal, kültürel ve benzeri bağ şartları değişkenlik gösterdiği sürece, konumların, değerlerin ya da eylemlerin marjinalliği de değişkenlik gösterecektir. Bu sebeptendir ki “marjinal” nitelemesi, merkezin tanımına, içinde bulunan koşullara bağlıdır ya da başka söyleyişle marjinallik bağlama bağlı bir kavramdır. Hayatın pek çok alanından pek çok kavram, düşünce veya dışavurum, ortaya çıktığı zaman ve koşullar içinde “marjinal” sayılabilmekte, ancak daha sonraları yaygınlaşıp ve hatta sıradanlaşıncı da “marjinal” olmaktan çıkabilmektedir.

Örneğin, sanat alanındaki en devrimci ve etkileyici akımlardan biri olan Kübizm, gerçeklikleri bambaşka bir bakış açısıyla anlatıyordu. 1900’lerin başında Picasso ve Braque, Kübist resmin ilk ürünlerini verirken, artık birebir algılanan gerçeklikler değil, tasavvur edilen ve düşlenen gerçekliklerin varlığını deklare ediyorlar ve hiç şüphesiz bu alanda en uçlarda biryerlerde duruyorlardı. Sonrasında ise resim alanında bu tür dışavurumlar ve soyut anlatımlar kabul gördü ve yaygınlaştı. Devrinin bu marjinal akımı, sanatın ve dolayısıyla hayatın kendisini derinden etkiledi ve çoğuna göre de “kübizm’den sonra dünya hiçbir zaman eskisi gibi görünmedi”.

Le Jour, Georges Braque

mARJİNALLİK ve mEKÂN

Marjinal mekân nedir sorusunun birden fazla yanıtı var. “Marjinal mekân” bir üst başlık olarak; “marjinallerin yaşadığı mekân”, “marjinal yapı - bina” ya da “marjinal mimarlık - mekânsal tasarımı” aynı anda kastedebiliyor. O yüzden, herşeyden önce, “marjinallik ve mekân” ilişkisinin birden fazla yüzü olduğunu saptamak gerek.

“Marjinallerin mekânı” kavramını ele alarak başlayalım: Egemen toplumsal sistemin ve işleyişin dışında kalmış gruplar veya topluluklar –ki sosyolojik terminolojide geçen sıfatlarıyla “ötekiler” ya da “diğerleri”- kendi özelliklerinden izler bıraktıkları mekânlar üretirler. Onların ürettiği mekânlar gerek aidiyet ve gerekse de nitelik açısından “marjinal”dir. Marjinallerin mekânlarına yönelik olarak belirtilmesi gereken önemli bir nokta ise; bu grupların yaşadığı yerlerin mutlak suretle fiziki izlerle tanımlanan bir aykırılık ya da sıradışılık gösteremeyebildikleridir. Zaten mekân kavramını salt fiziksel boyutunun ötesinde, sosyal, kültürel, ekonomik, deneyimsel vb. boyutlarıyla -geniş ve gerçek tanımıyla- anlayıp algıladığımız anda bu tür mekânların niteliklerini salt fiziksel izler üzerinden sürmenin zorunlu olmadığını farkediyoruz.

Öte yandan -biraz da tersinden gidildiğinde- marjinal mekânın “fiziksel” anlamda kanıtı olan “marjinal yapılar”, “marjinal mekânsal tasarımlar ya da tasarımlar” var. Bunlar mevcut ve egemen mekânsal normların veya alışkanlıkların dışında durdukları; alışlagelenin çok dışında öneriler olduklarından dolayı uçlarda dururlar ve “marjinal”dirler. Bu tür mekânları, yapıları veya tasarımları üreten kişilerin “marjinal” olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur; fakat buna rağmen bu tür yapıların ya da tasarımların, çoğunluk tarafından paylaşılan ve fiziksel göstergelerle kanıtlanmış sıradışılıkları vardır. Döneminin “avant-garde” mimarlık düşünceleri, mimarlık “ütopya”ları ya da mekânsal “fantezi”lerin çoğu sınırları zorlayan “marjinal mekânlar”dır.

mARJİNALLERİN ya da “ÖTEKİLERİN” mEKÂN LARI

Mekânla ilişkisi en uçlarda olan evsizler... Onların mekânlarını çok vurgulu fiziki göstergelerle kanıtlayamıyoruz. Ancak kesin olan şey onlar da dünya üzerinde her canlının yaptığı gibi kendi mekânlarını üretiyor ve kendi izlerini bırakıyorlar. Hernekadar “evsiz” olarak nitelendirilseler de, onların kendileriyle taşıdıkları ve normların çok dışında olan “ev” diye adlandırdıkları yerleri var.

8

Ekonomik, sosyal - ahlaki anlamda dışlanmış marjinal gruplar, egemen sistem dışına itildikçe kendi içlerine kapanıp kendi işleyişlerini oluşturuyorlar. Özerk bölgelerini, egemenlik alanlarını tanımlayıp kendi mekânlarını da kimi zaman fiziksel kimi zamansa sosyal yahut davranışsal sınırlarla belirliyorlar.

9

10

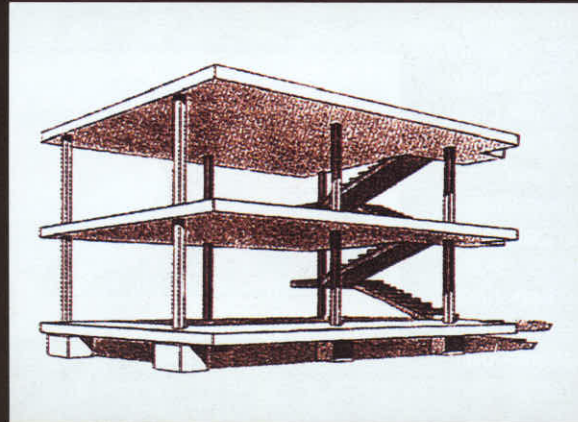
Genel bakışta gecekondular yerleşmeleri kentsel mekânın marjinal bölgeleri olarak nitelendirilebilirler. Gecekondular hernekadar mevcut sistemin bir ürünü olsalar da aynı sistem içindeki baskın güçler tarafından marjinal olarak tanımlanıp değerlendiriliyorlar. Planlama temelli gelecek kestirimlerinde yoksayılmış olmaları ve varlıkları kaçınılmazlık içerdiği andan itibaren de "normalleştirilme"ye çalışılan birer "alan" kategorisinde değerlendirilmeleri bunun en belirgin kanıtı.

Kültürel, sosyo- ekonomik ve politik dışlanmışlığın ürettiği içine kapalı bir alt-sistemin fiziki mekândaki yansımasına en belirgin ve uç örneklerden biri ise Hong Kong kent sınırlarındaki Walled City.

AVANT-GARDE ve mARJİNALLİK

"Avant-garde"lar ya da öncüler... Pek çoğu eleştirel, başkaldıran fakat aynı anda içinde yaşadıkları toplumun eğilimlerine de en duyarlı olanlardı. Geleceği tanımlayabilmek ve şekillendirmek için karşı koyamadıkları heyecanları ve eylemleri, onları ortalarda bir yerlere değil, kesinlikle ön saflara yahut sınırlara yakın bir yerlere sürüklüyor. Pek çoğu yaşamları boyunca bu "kenar"daki konumları sebebiyle, "merkez"le, toplumla ve standartlarla çelişmişlerdi. Mimarlığa gelince, "avant-garde" tasarımlar, genel ve yaygın mekânsal anlayışa bir önerme teşkil ettiklerinden dolayı sonraları yaygınlaşıp, sıradanlaşsalar dahi var oldukları dönemler içinde marjinaldiler.

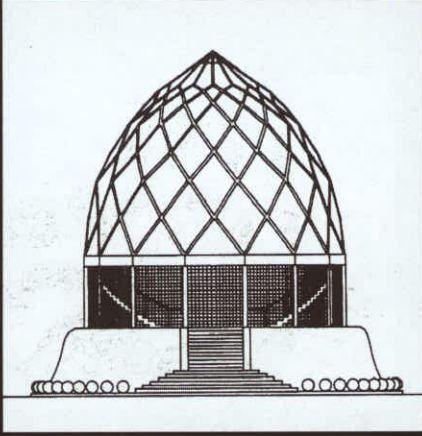
11

Le Corbusier, modern avant-garde'ların en bilineni. Önerdiği mekânlar, kendi dönemi içinde kesinlikle marjinal bir yerdedi. Öyle ki bu marjinal mekânsal anlayış modern hareketin diğer öncülerinin de katkılarıyla adeta barınma modeline yönelik bir devrime dönüştü.

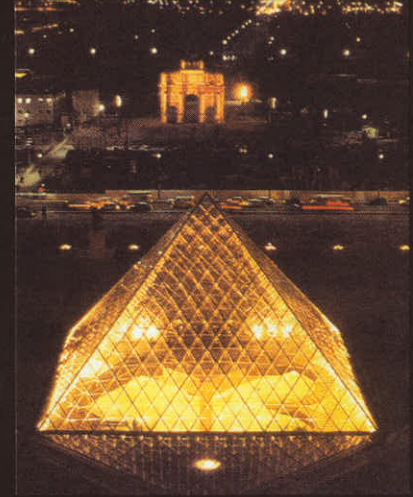
"Domino house", "Citrohan house" kavramsal modellerinde ya da Pessac Konutları'ndaki uygulamalarda, genel geçer modellere ve mekânsal konvansiyonlarına meydan okunuyordu. Mekân kurgusuna yönelik olarak önerilen "yepyeni" iç/dış, özel/kamusal ilişkileri; işlevsellik, tüketilebilirlik gibi "yeni" mekânsal anlamlar, ya da seri-üretim, prefabrikasyon gibi "yeni" üretim biçimleri döneminde radikal birer değişim ve "marjinal" birer mekânsal öneriydi.

12

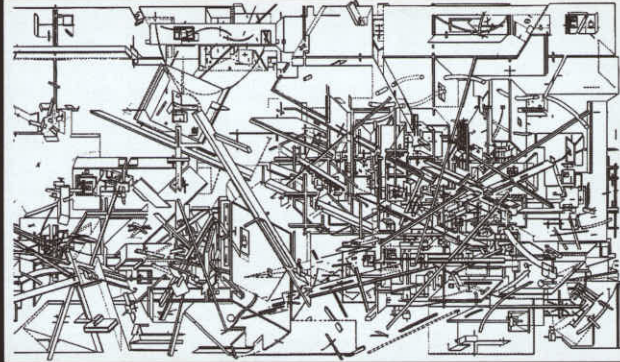
Mimarlık kuramları ve söylemleri üzerine devrimci fikirler geliştiren Gläserne Kette -ya da Glass Chain-, bir mimari arketip olan "duvar"ın tanımladığı koyu sınırlayıcı bir mekânsal anlayış yerine "cam"dan saydam ve şeffaf mimarlık öneriyordu. Grubun öncülerinden Bruno Taut'un Werkbund segisindeki Glass Pavillion'u, "avant-garde" bir mekân önerisiydi.

Bu şeffaf mimarlığın bir güncel örneği ise I.M. Pei'nin Louvre önündeki Piramidi. Pei'nin Piramidi aynen Taut'un Glass Pavillion'u gibi "avant-garde" ve "marjinal" söylemi olan bir yapı.

13

14

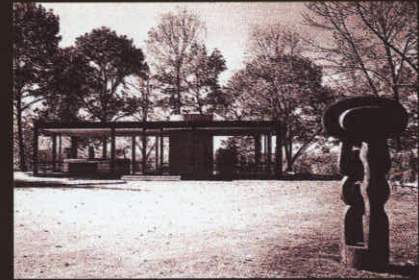

Dekonstrüktivistler... Yapıyı bileşenlerine ayırıp sonrasında da o parçaları yepyeni, hiç de tanıdık olmayan biçimde tekrar bir araya getirdiler. Daniel Libeskind'in Micromegas'ı (1979) dönemi ve hatta bugün için bile hayli avant-garde ve marjinal.

marjinal evler

Bazı kavramlara ilişkin normlar çok daha yerleşik ve belirgindir. Ev bu kavramlardan biri. Ortak olarak paylaşılan ve uzlaşılan birtakım nitelikleri vardır ev kavramının.

"Cam ev" fikri, ev kavramına marjinal duran bir yaklaşım. Çünkü, özel yaşam alanı olarak evin en genel geçer özelliği, kullanıcıya kontrollü bir "iç"- "dış" ilişkisi ile mahremiyet denetimi sağlamasıdır. Bu açıdan bakıldığında cam evler bu öz kurala aykırı önermeler.

15

16

Stone House. Günter Domenig

Ev kavramının evrensel anlamlarının varlığını kabul ettiğimizde bazı "avant-garde" konut denemelerini de marjinal olarak nitelendirmek mümkün. Bu kategoriye bir örnek Günter Domenig'e ait "Stone House". Tamamen tasarımcının bireysel dışavurumu, evin ötesinde heykelsi bir yapı olan bu bina, genel ve geleneksel bir ev fikrinin sınırlarını zorluyor. Modernizmin önerdiği işlevselliğe ve Öklitçi geometriye karşı duruş olan Herman Finsterlin'in ev tasarımları da aynı şekilde genel geçer bir ev imgesinin bir hayli uzağına düşüğünden dolayı marjinal.

The Red House. Hermann Finsterlin

17

ÜTOPYALAR ve mARJİNALLİK

Ütopya, Yunanca (eu) "iyi"-ve (ou) "hiç" sözcüklerinden türemiş ve "topos" (yer) sözü ile birleşmiş bir terim. Dolayısıyla ütopya ironik bir biçimde hem "iyi bir yer" hem de "hiçbir yer" anlamına geliyor. "İyi bir yer" çünkü sosyal, politik, ekonomik ya da ahlaki anlamda idealize edilmiş bir toplumun; bu ölçüde iyi ve mükemmelleştirilmiş bir ortamın; "hiçbir yer" çünkü gerçekleşmeyecek ve hiçbir zaman ulaşılamayacak bir mekânın tanımını yaptığı için.

Ütopyalar geleceğe dair olumlu vizyonlardır. Bu vizyonların dışavurumu olan ütopyik mekânlar ise çoğunlukla marjinal öneriler olageldiler.

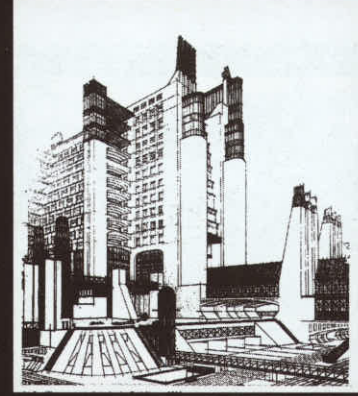
18

Cenotaph for Newton, Etienne-Louis Boullée

Etienne-Louis Boullée'nin tasarımlarındaki ütopyik mekânların, biçimsel, işlevsel ve inşai anlamdaki sıradışı özelliklerinin yanısıra eleştirel ve güçlü mesajları da vardı. Örneğin; Sir Isaac Newton'un Anıt Mezarı bilime ve evrenselliğe saygının, sonsuzluğun ve ölümsüzlüğün simgesi idi.

Benzer biçimde, 1914'lerde tasarladığı Citta Nuova ile Sant'Elia, geleceğe ancak bilim ve teknolojinin ürettiği mekânların ve estetik anlayışının hakimiyet kuracağı mesajını ütopyik tasarımları üzerinden veriyordu.

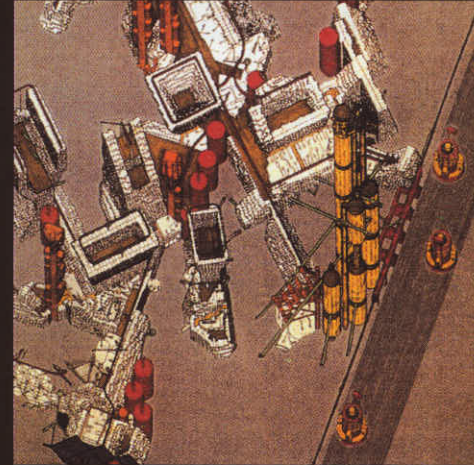

Citta Nuova, Sant'Elia

19

1960'larda yerleşik fikirlere ve tutuculuğa karşı koyuşun, iyimser ve barışçıl bir dönem ruhunun, teknolojiye karşı yeni yeni filizlenen bir aşkın ve bağlılığın ilk izlerini, mimarlık alanında Archigram projelerinde görürüz. Geleceği tasarlamak için yola koyulan bu grup, "kafeslerden, tüplerden, kapsüllerden, hücrelerden, balonlardan, robotlardan, uzay giysilerinden, denizaltılardan, plastik ve Coca Cola şişelerinden, ütopyik vizyonlar yarattı" ¹. "Living Pod", "Instant City", "Mazak", "Walking City" ve özellikle de "Plug-in City" bunlardan en bilinenleri.

Plug-in City'de kent kullanıcısı, kentin formunu kendi belirliyordu. Buna göre bir konut ünitesi tasarlayan Peter Cook, yaşama birimlerini bu müthiş büyük ızgara strükture fişledi. Vinçlerle çıkartılan yaşama birimleri, kullanıcının isteğine göre sürekli olarak yeniden inşa edebilecek ve yeniden konumlandırılabilirkti.

Plug-in City, Peter Cook-Archigram

20

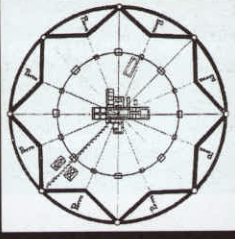
Fransız mimar Jean-Philippe'in tasarladığı "Yüzer Ada" ise 400 metre uzunluğunda, 300 metre genişliğinde ve 10.000 kişiye ev sahipliği yapacak bu yüzer adada, bir demiryolu hattı ile liman bulunuyor. Bu dev yapay adanın ortasında dev bir havuz ile mini bir ada bile var. "Yüzer Ada", bugüne ait bir ütopyik tasarım.

Yüzer Ada, Jean Philippe

21

22

Ideal City of Sforzinda, Filarette

Ve bazı marjinal kentler... Rönesans ideal kentleri, Ortaçağ dünya görüşüne ve kültürüne göre marjinal önerilerdi. Duvarlarla kuşatılmış kaotik ortaçağ kentlerine göre, rasyonel, militer ve estetik kriterlere göre tasarlanmış Rönesans ideal kentleri önceleri kent merkezinde yer alan kiliseyi daha çeperlere doğru konumlandırmakla ya da marjine almakla bambaşka bir düzen ve dünya görüşü tanımlıyorlardı.

23

Bazı kentler, ülkeler ise ancak zihinsel deneylerde gidilebilen bireysel ütopyalardır. Xanadu böyle bir ülke. İngiliz şair Samuel Coleridge'in afyon halüsinasyonlarında gittiği düşsel, egzotik ve mistik bir yer, bir cennet bahçesi. Kubilay Han'ın yaşadığı topraklardaki bu rüya kent, ancak düşlerde varolan, marjinal deneylerle ulaşılabilen simgesel bir mekân.

Calvino'nun "Görünmez Kentler"indeki bazı mekânlar da okuyucunun zihninde ziyaret ettiği çoğu gizli anlamlar ve simgelerle dolu marjinal yerler.

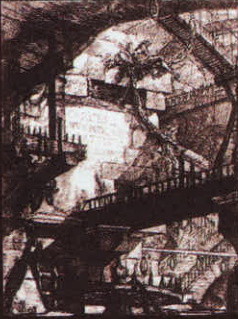
"Ben de Zirma'dan dönüyorum: anılarımın arasında heryöne uçan zeplinler, denizcilerin derilerine dövme yapan dükkanların dizildiği yollar, sıcak ve rutubetten bunalmış şişman kadınlarla tıklım tıklım yeraltı trenleri var... Bellek denen şey çok zengin: sürekli yineler göstergeler, yineler ki kentler varolmaya başlasın."

Calvino, Görünmez Kentler

mARJİNAL MİMARLIK FANTEZİELERİ ya da FANTASTİK mİMARLIK ÜRÜNLERİ

Fantasmalar zihnin sınırlarının sürekli olarak sınındığı alanlar. Esasen bu konumlarda "gerçek" ile "düş"ün arasında pek de belirgin bir ayırım kalmıyor. Yaşanan deneyimin kuvveti, düşü gerçeğe, gerçeği düşe benzetiyor. Mimari fanteziler ya da mekânsal fantasmalar ise büyük ölçüde bu düşselliğin ve hayalgücünün somutlaşmaları.

24

Le Carceri, Piranesi

Piranesi'nin gravürlerindeki mekânlar, döneminin kabul görmüş, resmi mimarlık anlayışının çok uzağında, ideal geometrilere, kurallara ve düzene adeta bir başkaldırı biçiminde işlenmişti. "Le Carceri" serisi ya da "Antichita Romane" daki mekânlar olağandışı, heyecanlı ve şaşıaalıydı. Perspektiflerdeki çarpıklıklarla, ölçek ve oranlardaki abartılar gerçeküstü bir yeri yaşıatıyordu.

Çağdaş Piranesi olarak anılan Lebbeus Woods da benzer biçimde grafik hayallerinde geleceğin mekânların kurgusunu tasarlıyor. Algılayıcı mistik, zaman ve mekân hissinin tanıdık olmadığı uzaklarda bir dünyaya sürüklüyor.

25

Zagreb Free Zone, Lebbeus Woods

mekânsallaşan düşler

26

Sagrada Familia, Antoni Gaudi

Gaudi'nin zihninin doğadan beslendiği ve ilham aldığı söylenir. Öyle ki, küçükken bıkmadan saatlerce taşlar ve bitkilerle oynayan Gaudi için hasta, güçsüz ve yoksul bir çocukluk döneminden kalan en kalıcı alışkanlık "hayal kurmak" olmuş. Kendi de belki bir marjinal olan Gaudi'nin mimarlığı, işlek ve zengin bir zihnin, büyük bir hayalgücünün mekânsallaşmış hali.

27

Palais Ideal, Ferdinand Cheval

Güney Fransa'da bir postacı olan Ferdinand Cheval'in dağıtım yaptığı güzergah üzerinde gördüğü taşlar, kayalar, onun bilinçaltındakileri gerçekleştirmesi için somut birer araç oldular. Cheval obsesif bir biçimde inşa etmeyi, düşlerini somutlaştırmayı, şekillendirmeyi isteyenlerdendi. Çevredeki bu taş toprakla ve kendi elleriyle kırk yıl boyunca düşlerini gerçekledi ve sonunda Palais Ideal ortaya çıktı.

Peter Weiss bu yapıyı salt bir sanat eseri değil, ruhun dışavurumu, bir zihnin labirenti, duyguların ve düşlerin yeraltındaki zulası olarak tanımlıyor. Weiss'a göre bu yapıya giren kişi aynı zamanda Cheval'in hayal dünyasına girmiş oluyor ².

grotesk mimarlık - marjinal deneyler

28

Garden of Bomarzo

Bazı binalar marjinal deneylerin ürünü ya da marjinal işlevleri var. "Grotesk ya da tuhaf mimarlık" genel beğeniye ve tarza karşı daha bireysel alternatifler öneriyor. Bu türün en bilinen örneği 1525'den kalan Parco dei Mostri ya da Parc of Monsters'daki Bomarzo bahçesi. Bu korku salan gizemli ortam, içindeki tuhaf yapılar, acayip ve ürkütücü heykellerle marjinal mekânsal deneyimler yaşıyor. Bahçenin ve içindeki binaların ne amaçla ve hangi düşüncelerle inşa edildiği bugün bile tam bilinmiyor. Micahil Bachtin burayı "gaddar ve yamyam bir erotizm alanı" olarak betimliyor ³. Simgesel göndermeler ve çağrışımlar yaratan objeler, vahşi ve karanlık bitki örtüsü, algılayıcı düşselliğe ve mekânsal fantezilere sürüklüyor.

29

Garden of Bomarzo

30

Glass Elephant, Horst Rottlecke

"Rönesanstan bu yana grotesk mimarlık değişik ve güzel örnekler verdi. İçinde bulunduğumuz yüzyılda grotesk daha da yaygınlaştı, çünkü rasyonalite, çünkü bilim ve çünkü normatif eğilimler hayatın her alanında özgür hayal gücünü kısıtladı ve daha çok insan isyan etmeye, başkaldırmaya başladı." ⁴

Christian W. Thomsen

Grotesk tasarımlar arasında ağaç ev tasarımlarından tutun da, el yapımı feribotlara, boş kola şişelerinden inşa edilmiş evlere, seramik kaplı konutlara değin çok çeşitli dışavurumlar var.

SANATSAL DİŞAVURUMLARDA MARJİNAL MEKÂNLAR

Sanat ürünlerinde tasvir edilen mekânların deneyimi, birebir yaşanan mekân deneyimi kadar gerçek. Bilimsel olarak da saptanan bu duruma göre romanların, filmlerin ya da resimlerin mekânlarını algılamak ya da deneyimlerken fiziksel değilse bile zihinsel olarak o mekânlarda yaşamaktayız. Bilinçaltının ve düşlerin mekânları, kimi zaman bir tuval üzerinde, kimi zaman bir film dekorunda kimi zaman da bir romanın satırlarında açığa çıkıyorlar. Zengin hayalgücünün beslediği bazı mekânlar ise görsel alışkinliklarımızın çok uzağında kalıyor.

resimlerde marjinal mekânlar

M. C. Escher

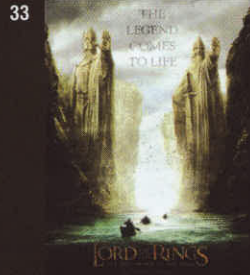
Escher resimlerinin tipik özellikleri mekânsal illüzyonlar, imkansız binalar, tekrar eden geometrik kalıplar. Onun ürettiği mekânlar ya da mekânsal bilmeceler matematikçilerin de ilgi alanı. Escher'in resimlerine bir kez bakmak yeterli değil. Her bakışta ayrı bir noktadan farklı şeyler algılanıyor.

Polonyalı ressam Sahn Hans-Werner'in resimlerindeki mekânlar ise algılayana marjinal bir zamanı ve mekânı deneyimletiyor.

Arche, Sahn Hans-Werner

film mekânları

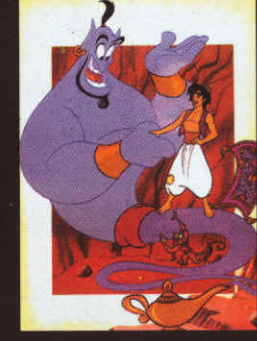
Filmler, gerçek ile sanallığın ayrımının güçlüğüyle ayırdedildiği ortamlar. Bu konuda bilgisayar teknolojisine minnettarız. Hayalgücünün ulaşabileceği ne kadar yer varsa aktarmaya araç oluyor.

ve masallar ...

Çocukluk, zihinlere henüz katı sınırların çizilmediği ve kalıpların yerleşmediği ilk devir. Bu yüzden, çocuk dünyasında kurulan mekânlar da dolu dolu özgür. Büyüklerin gerçek(!) dünyasından bakıldığında ise olağanın dışında ve marjinaler.

Dipnotlar:

1- Thomsen, C. W., **Visionary Architecture**, 1994, Prestel-Verlag, N.Y., s.128 2- a.g., s.76 3- a.g., s.107 4- a.g., s.109

Görseller:

1- Le Prince du desert - Matteo (www.postershop.com/Matteo/Matteo-Le-Prince-du-desert-6900364.html) 2- www.csystem.org/turkiye.jpg 3- www.urbanimage.tv/browse.htm?loc1=punk& 4- Albert Camus, (www.genordell.com/stores/maison/Camus.htm) 5- Dali What Makes You Tick?, Halsman Philippe, (www.postershop.com/Halsman-Philippe/Halsman-Philippe-Dali-What-Makes-You-Tick-7200029.html) 6- Le jour, 1929 - Georges Braque (www.postershop.com/Braque-Georges/Braque-Georges-Le-jour-1929-2600205.html) 7- www.geocities.com/bigpicturestudio/DownAndOut/images/DownS.jpg 8- www.danheller.com/images/NewYork/Streets/Slideshow/img8.html 9- www.hipplanet.com/galleries/showphoto.php?photo=421 10- City of Darkness, Life in Kowloon Walled City, ed. Ian Lambot 11- Maison Domino, Le Corbusier (Modern Architecture, Kenneth Frampton, s.153) 12- Glass Pavillion, B. Taut, (Modern Architecture, Kenneth Frampton, s.117) 13- Pyramid entrance of Louvre, I. M. Pei (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.89) 14- MicroMegas, D. Libeskind (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.150) 15 Glass House, Philip Johnson (Dictionary of 20Th. Century Architecture, s.182, Ed. W. M. Lampugnani, Thames and Hudson, Singapore,1996) 16- Stone House, G. Domenig (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.149) 17- The Red House, H. Finsterlin (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.87) 18- Cenotaph for Sir Isaac Newton, Etienne-Louis Boullée (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.56) 19- Citta Nuova, Sant'Elia (Modern Architecture, Kenneth Frampton, s.68) 20- Plug-in City, Peter Cook-Archigram (Peter Cook, Ed. T.Nakamura, a-u Publishing Co.,Tokyo,1989) 21- Yüzer Ada, Jean Philippe 22- Plan for the Ideal City of Storzinda, Filarette (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.24) 23- Palm House on the Pfaueninsel, Carl Blechen (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.69) 24- Le Carceri - 1st Plate, G. B. Piranesi (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.46) 25- Zagreb Free Zone, L. Woods (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.124) 26- Sagrada Familia, Antoni Gaudi (Gaudi Complete Works, H. Klickowski, s.56) 27- Palais Ideal, F. Cheval (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.74) 28- Monster at the entrance the Garden of Bomarzo (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.108) 29- The crooked house in the Garden of Bomarzo (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.107) 30- Glass Elephant, H. Rellecke (Visionary Architecture, C. W. Thomsen, s.113) 31- Andere Welt 5, M.C. Escher (www.postershop.com/Escher-MC/Escher-MC-Andere-Welt-5-2600852.html) 32- Arche, Sahn Hans-Werner (www.postershop.com/Sahn-Hans-Werner/Sahn-Hans-Werner-Arche-2300924.html) 33- Yüzüklerin Efendisi film afişi (www.postershop.com/Lord-of-the-Rings/Lord-of-the-Rings-Teaser-4900212.html) 34- Yıldız Savaşları film afişi (www.postershop.com/Star-Wars/Star-Wars-Flying-Around-The-Death-Star-4001548.html) 35- Alice Harikalar Diyarında (<http://www.postershop.com/Alice-In-Wonderland/Alice-In-Wonderland-Were-all-mad-here-By-Peter-Pracownik-4003586.html>) 36- Alaaddin'in Sihirli Lambası (Çev. Hümevra Eröncel, Ya-Pa, İstanbul,1994)

Mehmet Koştumoğlu ile Söyleşi

Sevgi MOLVA
Mimar

1960, Akhisar doğumlu. İlk-Orta ve Lise eğitimini Akhisar'da tamamladı. Yüksek eğitimini Anadolu Üniversitesi'nde yaptı. Anadolu Üniversitesi U.G.S.Y.O.'nda, 1985 yılında göreve başladı. 1991 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ne Öğretim Görevlisi olarak atandı. Yüksek Lisansını "Türk Fotoğrafında İzlenimci Etkiler", doktorasını "Sayısal Fotoğraf ve Sanatsal Yaratıcılık" konularında verdi. 1994 yılında polaroid malzemenen oluşan "PolaNü" adlı deneysel sergisini açtı. 1995 yılından itibaren Türk sinemasının sanatçı ve çalışanlarını görüntülemeye başladı; 20.000 karelik arşiv oluşturdu, sergiler açtı.

1999 yılında Kosova mültecilerinin bulunduğu Kırklareli Göçmen Kampı'nda çektiği fotoğraflarla yakın tarihin insanlık dramına belgeselci anlayışla yaklaşarak 12 Temmuz 1999 tarihinde "Vatanım Kosova" sergisini açtı. "KOSOVA 1999" adını verdiği 4x5 inch'lik siyah-beyaz polaroid, orijinal fotoğraf kağıtlarından oluşan bir portfolyosunu 18. Kişisel fotoğraf sergisi olarak izleyiciye sunmaktadır. "GRİ" adlı siyah-beyaz fotoğraf sergisinde çevre kirliliğine gaz maskeleriyle ironik olarak dikkat çekmeyi hedeflemiştir.

Fotoğraf Dergisi ve Digital Photo dergilerinde yazıları yayınlanmaktadır. Fotoğraf teknolojisinin tüm alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde; fotoğraf eğitimi vermektedir. Anadolu Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ile İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde fotoğraf laboratuvarları kurdu ve eğitim verdi. Halen D.E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Temel Eğitim Bölüm Başkanı'dır.

Sevgi Molva: Siz anlatın dili olarak fotoğrafı seçmişsiniz, nasıl başladı ve gelişti?

Mehmet Koştumoğlu: Fotoğrafa çocukluğumda ilgi duydum ve Akhisar Lisesi'ndeki fizik öğretmenimizin bizlere aşıladığı fotoğraf sevgisi ile bugünlere geldim. Hoş bir sürpriz oldu ve son sergime Hüseyin Hocamızın kızı da geldi ve kendini tanıttı.

Önceleri çevremdeki herkesin ve ailemin, akrabalarımın fotoğraflarını çılgınca çektim. Sanırım çevremdeki insanların çoğunun albümlerinde benim siyah-beyaz fotoğraflarım bulunmaktadır. Üniversite yıllarında, o günlerde yaygınlaşmaya başlayan renkli fotoğraflarla uğraşmaya başladım; daha sonra slayt çektim. Tabii ki önceleri tekniği öğrenmekle başladık fotoğrafa. 1980 öncesi fotoğrafla ilgili yayınlar yok denecek kadar az, malzemeler kit ve pahalı. Fotoğraf dernekleri yok. Usta - çırak ilişkisi gibi kim bu işle ilgileniyorsa onun yanında olduk ve birşeyler kapmaya yani çantasını taşımaya başladık. Anadolu Üniver-

sitesi'nin eski rektörü Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen'in katkısını unutamam. Kendisi benim çektiğim citir fotoğrafları serisini gördükten sonra haber gönderip o zaman yeni kurulan Uygulamalı Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda işe başlattı. Daha sonra İzmir'e geldim. Evlilik ve Ege sevgisi yüzünden.

Anları saptıyorsunuz tabii ki, daha çok belgesel ağırlıklı çalışıyorsunuz değil mi?

Aslında belgesel çalışmalarım sadece üç seride oldu. "Türk Sinemasından Portreler" isimli çalışmamda yaklaşık 230 sinema emekçisinin 20.000 kare fotoğrafını çektim. Büyük bir arşiv var elimde. Belki önümüzdeki yıllarda bir albüm olarak bastırabilirim. "Vatanım Kosova" ise bir insanlık dramıdır. Kırklareli Mülteci Kampı'nda Kosova'dan kaçan insanların dramını yansıttım. KYIV yani "Bir Türk gözüyle Ukrayna" adlı çalışmamda ise 16 yıl önce infilak eden Çernobil Nükleer Santrali Bölgesi'ni ve Kiev şehrini fotoğrafladım.

Tek bir karede bir hikaye anlatılıyor. Mesaj çok önemli ne diyorsunuz?

Aslında çok az fotoğrafla gerçekleşiyor bu anlatım. Örneğin Robert Cappa'nın ölüm anı fotoğrafı gibi. Çok zor bir duygu ve yakalanması da mucize gibi. Genellikle basın fotoğrafçılığında bunu görmekteyiz. Bir de fotoğrafa bakan insanların o anki ruh halleri söz konusu tabii ki.

Teknik, eğitim, sanat, estetik, kültür birikimi. Hangisi önde fotoğraf sanatı açısından?

Çok zor bir seçim hangisini ilk olacağı; ancak şu ar ki hepsi içiçe geçmiş durumda ve zaman bunları birbirine kaynaştırıp bir model çıkartıyor. Biraz da çevre ve istekler - imkanlar bunu gerektiriyor. Maalesef fotoğrafın pahalı bir uğraş olması birçok kişiyi ve grubu olumsuz etkiliyor.

Kolaj - montaj vb. teknikler hakkında ne söylemek istersiniz?

Deneyisel fotoğraf ve karanlık oda çalışmaları, zevkli ve uğraş gerektiren bir süreçtir. Eskiden bunun için bir takım ek malzeme ve sistemlere ihtiyaç duyulmakta idi. Ancak şimdi bilgisayar ve photoshop programı var. Tüm çalışmalar aydınlıkta ve masrafsız oluyor. Eskiden pahalı ve sağlıksız koşullarda saatler ve günler süren bu işlemler için büyük bir sabır ve profesyonellik gerekiyordu. Gerçi şimdi de bu programı kullanmak o kadar kolay değil ama eskisine göre herşey daha farklı ve teknoloji çok ilerledi. Bu tür deneyisel çalışmalar sanatçının iç dünyasının dışa vurum anlamında çok önemli ifade tarzıdır.

Başka sergiler, paneller, gösterilerden söz edelim biraz da... Önümüzdeki günlerde planlarınız var mı?

Şubat başında İstanbul, Koç-Alianz Fotoğraf Evi'nde KYIV sergimi açtım. Ayrıca Odessa şehrine gidip fotoğraf çekeceğim. Yalnız bir şeyi unutmamak gerekli; sergi açmak veya fotoğraf çekmek-

le farklı açılımları da getiriyor. Serginin açıldığı ortamlarda veya çekimlerin olduğu mekânlarda aslında bir kültürel buluşma söz konusu. Yeni mekânlar, tanışılan insanlar ve buluşmalar; bunların hepsi bir bütünlük sağlıyor bize. Ve getirileri sadece fotoğraf olarak değil tabii ki. Daha fazlası var ve bunlar da bir kültürel zenginlik sağlıyor kanımca.

Fotoğrafla ilgilenmek isteyenlere neler önerirsiniz?

Günümüzün ekonomik koşullarında fotoğraf gerçekten çok pahalı bir uğraş. Ancak buna rağmen fotoğraf çekmek, sonuçları paylaşmak, yayınlamak ve sergi açmak bir amatör ruhu gerektiriyor. Fotoğrafla ilgilenen kişilerin bence öncelikle bir görüntü zenginliği kazanması gerekli. Bunun için sergileri gezmeli, albümlere bakmalı ve fotoğraf derneklerinden destek almalı. Elimizde internet gibi bir hazine var; bundan mümkün olduğunca faydalanmalıyız.

Fotoğraf konusunda geleceği nasıl görüyorsunuz? Örneğin; dijital fotoğraf teknolojisi, fotoğraf tarihinde neleri değiştirecek sizce?

Her yenilik belli kesimlerde tepki görür veya destek alır. Renkli fotoğraf gündeme geldiğinde siyah-beyaz yanlıları ve karşıtları diye gruplar oluşmuştu. Ancak bunlar zaman içinde unutuldu gitti. Şimdi de böyle belli bir karşıtlık var dijital teknoloji için. Ancak, unutmayalım ki fotoğraf bir teknoloji ve biliyoruz ki teknoloji hayatımızı kolaylaştırır. Tabii ki son gelişmeler gösterdi ki; daha çok ilerleme olacak ve fotoğraf bizim hayal edemeyeceğimiz noktalara varacak. Önemli olan bize dijital fotoğrafın faydası nedir? İşte buna bakmak gerekli. □

Ödemiş'te Yıldız Oteli, Keçeci(Zâde) Hanı ve Çevresi

Emin BAŞARANBİLEK
Arkeolog

Osmanlı'nın Son Dönemi ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ödemiş

Kuzeyinde Bozdağlar, güneyinde Aydın Dağları ile çevrelenen, ortasından boydan boya Küçük Menderes Nehri'nin kattığı Küçük Menderes Havzası, ilkçağlardan beri insan yerleşimlerinin görüldüğü bereketli bir havzadır.

Bugün dağ eteklerinde yer alan kentler / beldeler üst üste kültür katmanları ile zengin tarihsel mirasımızı oluşturur.

Türk varlığının 1307 yıllarından başlayarak yörede oluşan egemenliği, kendine özgü konak mimarisinin ve kent dokusunun yaratılmasını ve günümüze değin yaşamasını sağlamıştır. Bu doku ve mimarlık örnekleri Birgi, Konaklı, Bademli, Ovakent, Lübbey Kışlağı başta olmak üzere Tire, Bayındır, Kiraz ve Beydağ'da da günümüze ulaşmıştır.

Bu kent ve beldelerin yanında Ödemiş çok yeni bir kenttir. Diğerleri yamaç yerleşimleri olmasına karşın, Ödemiş ovanın tam ortasında yer alır.

1650 Yıllarında boyalık tımarı olan Ödemiş¹; havzanın merkezinde ve ulaşımın kolay olması nedeniyle 18. yüzyıldan itibaren gelişerek tarımsal ticaretin ve üretimin artmasıyla hızla büyümüş, 1889'da hizmete açılan demiryoluyla İzmir bağlantısı hızlanmış ve kentin ekonomik hareketliliği çeşitlenerek bereketli ovanın merkezi olmuştur. İlk kurulduğu yer olan bugünkü Eski İstasyon ve Büyük Cami arasında kalan Emmioğlu, Hacı İmam (Umurbey), Meşrutiyet mahalleleri kentin çekirdeğini oluşturur. (Nüfusun artmasıyla yeni mahalleler eklenmiş ve bugün Ödemiş 65.000 nüfuslu büyük bir kent olmuştur).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ödemiş'in nüfusu 16.000'dir. Bu küçük nüfusa karşın Osmanlı Dönemi'nden kalma Zülamoğlu Hanı, Keçecizade Hanı, Hacı Kadir Ağa Hanı, Şerif Ağa Hanı, Karaahmetoğlu Hanı, Tuzcu Hanı, Hacı Nuri Hanı, Başoğlu Hanı (Müstecirinin adıyla

da anılır: Musa'nın Hanı), Garibin Nuri'nin Hanı, Nalbant Musa'nın Hanı, Kartırcızade Hanı, Hafız Mehmet'in Hanı gibi birçok hanın bulunması; Ödemiş'in köyleriyle, beldeleriyle, Tire, Bayındır, Kasaba (Turgutlu), Nazilli, Buldan, Yarangüme (Tavas), Akseki, Aydın, Denizli ve İzmir ile olan ticari bağının yoğunluğunu gösterir. (Bu hanlardan bir kısmı yıpranmış ve neredeyse tümü 1950'den sonra ranta yönelik kentleşme anlayışıyla yıkılmış ve Ödemiş'in tarihsel kimliği yok edilmiştir).

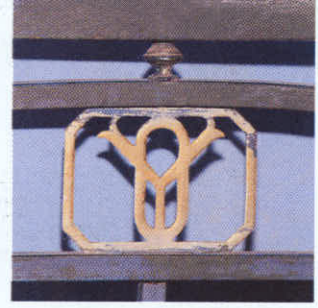
Bugün olduğu gibi eskiden de cumartesileri Ödemiş'in pazarıydı. Köylerden, kentlerden gelen Küçük Menderes halkı; deve, katır, at ve eşek yükleriyle gece-den bu hanlara iner; incir, üzüm, zeytin, kestane, ceviz, nar, elma, patates gibi havzada yetişen yaklaşık 30-40 çeşit meyve ve sebze pazara getirip satar; öğleye kadar açık olan resmi dairelerde işlerini görür; gereksinim duyduğu karpit, gazyağı, iplik, bez, tuz, ayakkabı gibi ne varsa satın alıp geri dönerdi.

İzmir'den gelen incir, zeytin, tütün, kendir-organ tüccarları, Akseki ve Buldan'dan katır yükleriyle gelen yırtımcılar (bez ve kumaş tacirleri), Yarangüme'den gelen yapı ustaları bu hanların müdavimleriydi.

Piyananın açılmasıyla havutları bayraklar, defne dalları ve çiçeklerle süslenen 100-150 deveye incir çuvalları yüklenir, davul-zurna eşliğinde şenliklerle bu büyük kervan yolcu edilir; deve katarları İzmir'e vardığında incir çuvalları Hacı Hasan Oteli'ne indirilirdi.

Kızılçavlılu Mehmet Bey ile Rüştü Bey'in (Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun kardeşi), Yanbastı Rafet Bey'in, Paşa'nın Mehmet Bey'in zeytinyağı fabrikaları; Gazi'nin Süleyman'ın (Sivri) Tombaklı'daki kösele üreten tabakhane-si; Küçük Mehmet, Bokcanlar, Sadık Badem gibi ayakkabıcıların bulunduğu arastası; Pakkanlılar'ın ve Şentürkler'in demir dökümhaneleri; Demirci Ali Usta

ve Demirci Hamdi Usta'ların tekerlek ve araba yapım atelyeleri; Behçet Kayalı Usta'nın deve havudu yapım evi; Saraç Mehmet'in (Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun babası) ve yetiştirdiği ustaların açtığı saraçhaneleri; Keçecizade Ali Rıza'nın yaygı ve kepenek üreten keçe işlikleri; Hasan Kahrat'ın bayram ve misafir şeker üreten şekerçi mağazaları; Tahir ve Şevket Beylerin işlettiği leblebici dükkanları; Limyeli Ali Bey'in kuyumcu dükkanları; Şevket (Ödemiş) Beyler'in helvacı dükkanları; Dervişler'in tuhafiyeler mağazaları; aktarları, mutafırları, demircileri, nalbantları, urgancıları, yemencileri ile Ödemiş; tarım ve hayvancılıkla geçinen bütün Küçük Menderes Havzası halkının gereksinimlerini karşılıyordu.

fotografılar: Vedat Açıkalın

Yıldız Oteli

Cumhuriyetin ilk yıllarında, “on yılda her savaştan açık alınla çıkma” heyecanı taşıyan Ödemiş Belediye Başkanı Dr. Mustafa Bengisu'nun çağdaş, planlı bir kent yaratmak için İzmir Nafia Müdürlüğü'nde (Mühendis) Macar Scarpa ile buluşması ve anlaşması bu tarımsal ve ticari yoğunluğun o yıllarda planlanmasını da sağladı ve Ödemiş; Paris hallerinin küçük benzerleri olan Et Hali, Peynir Hali, Ekin Hali, Patates Hali, Kendir Hali gibi hallere (halk ağzıyla pazarlara) kavuştu. Böylece tarıma dayalı ticari faaliyetler düzen kazandı ².

Yıldız Oteli

İşte bu ekonomik hareketlilik içinde yırı-tımcılık yapan Aksekili Hacı Hüseyin (Serter) Efendi katırlara yüklediği kumaşlarla Ödemiş'e geliyor, Hacı Kadir Ağa Hanı'na iniyor ve ticaretini de buradan yönetiyordu. Hacı Kadir Ağa'nın ısrar ve yardımlarıyla bereketli bulunduğu Ödemiş'e yerleşti ve evini buraya taşıdı. Handan hana geçen yaşamı onu birikimli bir tüccara dönüştürünce, gün görmüş – umur görmüş Aksekili Hacı Hüseyin Efendi; yarısı yıkılmış Keçecizade Hanı'nı satın alarak, Cumhuriyet'in de verdiği coşkuyla, İzmir'de gördüğü gibi modern; tüccarın, eşrafın, erkanın kalabileceği bir otel yaptırmaya karar verdi: Yıldız Oteli. (Ödemiş Belediyesinde ve ailesinde hiçbir belge ve bilgi bulunamayan bu otelin mimarının bir Musevi olduğu söyleniyor; mutlaka Sanayi-i Nefise Mektebi Alfi'sinden olmalı.)

Otel; Eski İstasyonu Büyük Cami'ye bağlayan yolun üzerinde, ticaret merkezindedir. Kentin imar planında 158 ada,

8 parselde yer alan 653 m². lik bir alanı kapsıyor; neredeyse adanın üçte biri.

Cephesi, birkaç yıl önce bilinçsizce yıkılan bir kültür mirasımız olan Hacı Nuri Hanı'na bakıyordu; şimdi kütle halinde sokağı mas eden ve yıkılan hanın yerine yapılan kat otoparkına bakıyor.

Bu tarihi otelin giriş kapısı üzerine bakıldığında Cumhuriyet'in kazanımlarını da görmek olası: 1 Ocak 1926'da Uluslararası Milâdi Takvim kabul edilmiş, ama yazı devrimine henüz 20 ay var (1 Kasım 1928); bu nedenle girişteki süsleme madalyonun üzerinde kabartma olarak otelin yapım tarihi Arap rakamlarıyla yazılı, yani 1927. Demek ki bu otel Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi'nin Ödemiş'teki ilk sivil örneği.

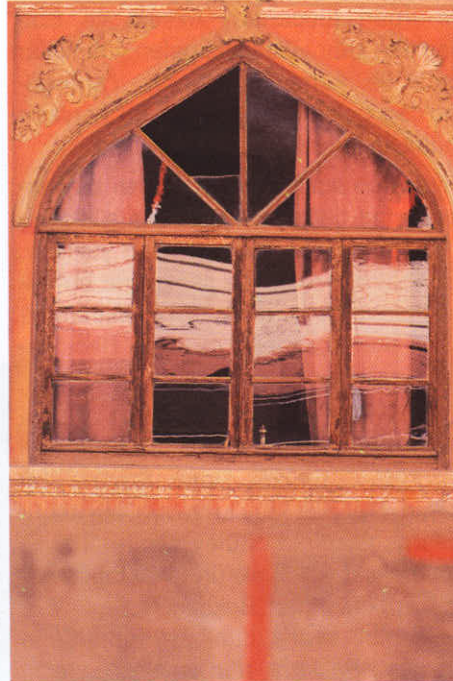
Prof. Dr. Metin Sözen, Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi adlı kitabında; “Doğal olarak, mimarlık bir anlamda geçirdiğimiz toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelerin bir göstergesidir. Yeterince açıklanabilmesi de, sayılan etkenlerin bilinmesiyle mümkündür” der ³. Bu nedenle Yıldız Oteli, Osmanlılıktan çağdaş uygarlığa, Cumhuriyet'e geçişin, handan otele, yer yatağından karyolaya geçişin Ödemiş'teki ilk örneğidir. Sayın Sözen'in aynı kitapta belirttiği gibi 1908 II. Meşrutiyet sonrası siyasal, kültürel alanda yapılan girişimler kendini göstermiş, Neo – Klasik Üslup olarak da adlandırılan Birinci Ulusal Mimarlık Akımı gerçeklik kazanmıştır. Yıldız Oteli, bu akımın Ödemiş'te yansımasını sağlayan ilk örnektir.

Bu oteli incelemeyen önce Sayın Sözen'den bir alıntı yapmak isterim:

fotoğraflar: Vedat Açıkalın

Yıldız Oteli - Çeşitli Görünüşler

"Cephelerde sık kullanılan bir diğer özellik de çıkmalardır. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlerin, bu dönemde yapılmış büyük işhanlarında, alttaki dükkanlardan sonra yapı –gele- nelsel mimarlık örneklerinde olduğu gibi– taşırılmakta, değişik biçimli konsollarla desteklenmekte, yapının olduğundan daha hareketli görünmesine çalışılmaktadır. Köşe arsalarında ise, köşeler yuvarlatılarak, zemin katından sonra dışarı taşırılmakta, çoğu kez bu görünüş bir kubbeye bitirilmektedir.

Bu çok genel özelliklerin dışında, ana cepheler ayrıntılı incelendiği zaman, sayısız düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Ancak kullanılan öğeler belirli- dir. Yalnız bunların koşullara göre dü- zenlenmesinde ayırım ortaya çıkmakta- dır. Hepsinde ana ilke; işleve göre çö- züm, cephelerden sonra gelmektedir. Bununla plan çözümünde yenilik geti- rilmediği söylenemez. Bu tür yargılar ayrıntılı çalışmalar yapıldıkça de- ğişmektedir." 4

Yıldız Oteli yapılan bu saptama ve de- ğerlendirmeye tıpatıp uymaktadır. Ze- min katta bulunan kahvehane ve dü- kanlar üzerinde yapı taşırılmış, ana ve yan cephede boydan boya uzanan çık- ma, konsollarla desteklenmiştir. Bütün bu çıkma üzerinde oluşturulan açık-ka- palı balkon dizisiyle –5 açık 5 kapalı– ana ve yan cephe hareketlendirilmiş, kö- şesi ise yuvarlatılarak denk düşen saça- ğı kesilmiştir. Yan cephede çıkmanın bi- raz daha kısa ve konsolların daha küçük olması dar sokağa uyum sağlamıştır. Demir korkuluklu açık balkonların pen- cere düzeni dikdörtgendir ve balkon ka- pıları vardır; kapalı balkonlarda ise (ne- redeyse genişletilmiş Tudor kemerini andıran) sivri kemerli pencereler balkon cephesini kaplar. Köşede yer alan iki ka- palı balkon haricinde diğerlerinin açık balkonlara bakan, dikdörtgen düzenli, demir parmaklıklı pencereleri vardır. Ka- palı balkonların cepheye bakan iki yan- larında silmelerle geçilen düz, gizli sütun / kolon görünüşleri gene silmelerle sa- çağa bağlanır ve bu iki cephede de sü- rer. Konsol aralarında çıkmaya bitişik olarak yapılan bitkisel kabartma beze- meler pencere ve balkon kapıları üzerin- de başka bir biçimde tekrarlanır. Bunlar, kolonlar üzerinde yer alan çelenk ka- bartmalarıyla yapıyı iyice hareketlendirir. Vişne çürüğü renginde olan yapının üzerindeki bu bezemeler (benim çocuk- luğumda altın yaldızlı idi ve yıldız gibi parlıyordu) gümüş soba yaldızıyla bo- yanmıştır. Görüldüğü gibi cepheler "ay- rıntılılarına kadar düşünülerek" çözü- müştür.

Bu yapı, Sayın Sözen'in "yerleşme ve planın, gerekli işleve göre çözümü, cep- helerden sonra gelmektedir" yargısını değiştiren bir nitelik taşır. Bir kere bu otel, Keçecizade Hanı'nın yıkılan ya da yanan –öyle düşünüyorum– kısmına ya- pılmış, hanın kalan kısmına da işlev ve- rilmiştir. Bu durumu, zamanın tutumlu olma zorunluluğuna ve eski mekanı ye- niden kazanma isteğine bağlasak bile, getirilen çözüm; hem işlevsel, hem este- tik, hem de kültürel bağlamda çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkar. Bu bakı- mından mimarının kültürel ve sanatsal biriki- mini iyi ve yerinde kullandığını söyleye- biliriz. Bu yapıyı, Osmanlı ve Cumhuri- yet mimarisini birbirine meczeden, işlev- sel birlikteliği çözülmüş ilk örnek olarak tanımlayabiliriz.

Yerleşme ve planına gelince: Ana cep- henin solunda bulunan demir ana kapı- dan girince geniş bir giriş holü vardır. Bu hol iç avluya açılan bir kapıyla son bulur. Holün zemini ve iç avlunun Osmanlı taş- lığına kadar olan bölümü mozaik karo ile kaplıdır. Sağda iç avluya bakan köşede yönetim odası, sol köşede hizmetli oda- sı bulunmaktadır. Giriş holünde solda, ortada üst kata çıkan merdiven vardır. Birinci kat zemini volta döşemedir, üstü ahşap kaplamadır. Çıkmalarda düzleştiril- miş olan volta döşemenin altı çıplak bırakılmıştır. Merdivenden birinci kata çıkıldığında (U) planlı geniş bir koridor etrafında otel odaları bulunur. Oda ta- banları da ahşap kaplamadır. Koridor, ana cephe tarafında fenerli çatı ile ay- dınlanır. Odaların tavanları çita çatıklı, kıtıklı alçı sıvalıdır. Koridorun iç avluya bakan köşesinde alaturka tuvaletler ve banyolar vardır. Merdivene göre soldaki koridora sonradan bazı eklenti odalar yapılmıştır.

Bu kargir Neo-klasik yapı, yani Yıldız Oteli (zamanının lüks ve iyi bir oteli ol- ması nedeniyle semte adını verdiği gö- zönünde tutulursa) bugünkü makûs tali- hini yenmek zorundadır. Konsollu ayna- ları, simgeli karyoları, aynalı dolapları ile günümüze kalmış bu otelin tümüyle değerlendirilmesi ve gelecek kuşaklara korunarak aktarılması Ödemişliler'in de borcu olmalıdır.

Keçeci(Zâde) Hanı

Yazının başlarında da belirttiğim gibi Yıl- dız Oteli, Keçecizâde Hanı'ndan arta ka- lan boş kısma yapılmıştır. Acaba, bugün bekar odaları olarak kullanılan, ayakta kalan kısmına bakarak hanın tümünü düşleyebilir miyiz?

Yıldız Oteli'nin ana kapısından girip, ko- ridordan iç avluya geldiğimizde karşımi-

Keçeci(Zâde) Hanı Avlusundan Görünüşler

za etkileyici bir han çıkar. Ne yazık ki bu, hanın yalnızca ayakta kalabilen kısmıdır. 1927 yılında açılan Yıldız Oteli yapılırken bu yapıya müdahale edilmemesi, otelle birlikte kullanılması, bugüne değin değişim ve onarım görmemesi 19.yüzyıldan kalma bu Osmanlı hanının özgünlüğünü korumasını sağlamıştır.

O halde, bugün ayakta kalan kısımlarını okuyarak bu hanla ilgili bazı çıkarımlarda bulunabilir, fikirler yürütebiliriz:

Bağdâdi bir yapı olan Keçeci ya da Keçecizade Hanı (Ödemiş'in yerli sülalelerinden Keçeciler'le bağlantısı araştırılacaktır), sanırım orta avlusu çevresinde

açık revaklı zemin katı ve açık sofalı üst katıyla dikdörtgen planlı bir yapıydı. Bugünkü otel girişi tarafında ana cephesi ve ana girişi olmalıydı. (Karşısındaki Hacı Nuri Hanı'nın ana girişi ve ana cephesi de Hacı Sadık Çarşısı'na bakıyordu). Ana cephede ve Otel Sokağı tarafında, zeminde kapıları ve camekanları sokağa açılan dükkan ve işlikleri; üst katta pencereleri sokağa açılan çıkmalı odaları vardı ve üst katı sokağa taşırılmıştı. Ayrıca Otel Sokağı'na açılan bir yan girişi de vardı; bunu avluda revaklı zeminin önündeki orta akaçlı taş döşemeden ve sonradan kapatılmış demir kepenkli duvardan çıkarabiliyoruz. (Otel Sokağı'nda, bu yan girişin karşısında, Çiftçi Koruma'ya ait yeni yapılan apartmanın olduğu yerde de, ana girişi bu sokağa açılan adını anımsayamadığım bir han vardı.)

Yan girişin taşıdığından arsanın çıkıntılı kısmına gelindiğinde hayvan ahırları, yem depoları ve seyis barınakları olmalıydı.

Avluda halen var olan kuyu da o zamandan kalmaydı.

Orta avludan var olan hana bakıldığında; ahşap revaklı zemin katında tek kapılı, tek pencereli odaları görürüz. Bu düzen açık sofalı üst katta yinelenmiştir. Üst kat sofası, ahşap sütunları ve çapraz çatıklı ahşap korkuluklarıyla çepeçevre uzanıyor olmalıydı. Yapının avluya bakan iç köşelerinde, bugün olduğu gibi ahşap merdivenlerle sofadan sofaya geçişi sağlayan çapraz çatıklı korkulukları olan köprücükler vardı. Sofada çatıyı taşıyan ahşap sütunlar, gene ahşap çatıklı yalancı başlıklarla hareketlendirilmiş kemerler oluşturuyordu. Saçakları, yükü ahşap sütunlara aktaran ahşap payandalarla berkitilmişti.

Avludaki mozaik karo kaplamaya, uzanan seki duvarına ve hanın üst katında otel yapılırken takıldığını sandığım torna işi korkuluklara baktığımızda, Yıldız Oteli yapılırken hanın nereden kesildiği ve otele bağlandığı anlaşılıyor; bunu Otel Sokağı'nda da izlemek olası.

Yıldız Oteli, Keçecizade Hanı'yla birlikte İzmir I. No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca tescil edilmiş. Bu iki yapı; mal sahiplerinin, belediyenin, kamunun, sivil toplum örgütlerinin* ve Ödemişliler'in ilgisini bekliyor.

Yıldız Oteli Çevresi

Bugün, Yıldız Oteli'nin bulunduğu 158 ada, dört tarafı sokaklarla çevrili, kare planlı küçük bir adadır. Otelin cephesinde bulunan Hacı Sadık Çarşısı, Büyük Cami'ye ve Mercan Sokak'la Eski İstas-

yon depolarına ulaşan hareketli bir çarşıdır. Yanında bulunan Otel Sokağı, adı 2. Otel sokağı olarak değiştirilen Zühtü Bey Sokağı ile birleşerek Yeni Cami Meydanı'na çıkar. Diğer yanında ise, bugün yerinde İnönü İlköğretim Okulu'nun bulunduğu eski Emmioğlu Konakları'na çıkan Hakkı Paşa Sokağı vardır.

Bu dört sokağın özelliği Ödemiş'in eski ticaret ve konut yapılarının kesiştiği bir mekânda olmalarıdır.

Yer yer yeni yapılan apartmanlarla, iş yerleriyle ve kat otoparkı ile bozulmuş da olsa, eski kent dokusunu gene de koruyan bir özelliğe sahiptir. Burada bulunan eski evlerin neredeyse tümü ayakta kalmaya atelyesi olarak kullanılmaktadır. (Ayakkabıcı esnafının yaptırdığı ve çok yakında açılacağı söylenen Ayakkabıcılar Sitesi'ne taşınması durumunda bu evler yeniden eski durumuna getirilmelidir.)

Öneriler

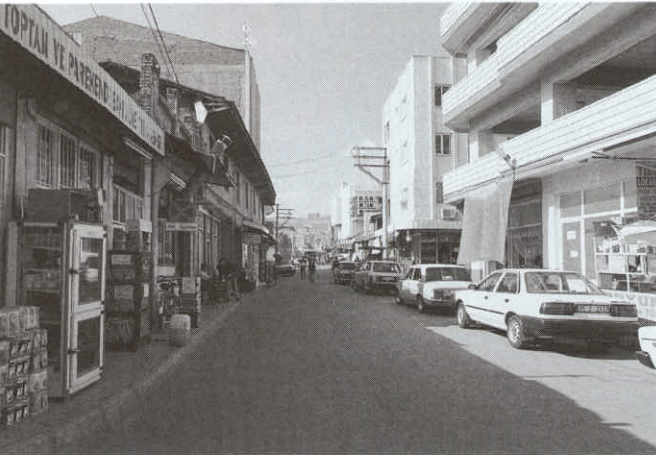
Eğer Yıldız Oteli'nin, bulunduğu adanın, çevreleyen sokakların ve yapıların restorasyonu, iyileştirilmesi ve işlevlendirilmesi düşünüüyorsa; bu işe Yıldız Oteli ve eklentisi olan Keçecizade Hanı'ndan başlanmalıdır. Bu otelin restorasyonu ve iyileştirilmesi salt mal sahiplerinin ya da belediyenin üstesinden gelebileceği bir iş değildir. Kamunun da desteğiyle bu tarihi çevreleyen sokakları, yapıları da içeren bir koruma, iyileştirme, işlevlendirme programını yedeğinde getirecektir.

Cumhuriyetimizin ilk planlı kentlerinden biri olan Ödemiş'te başlatılacak bu devrim, bugün boşalmakta olan eski mahallelere, eski sokaklara örnek olacaktır. Kanımca bu örnek yapılacak çalışmaların önünü de açacak ve Ödemiş zengin tarihsel ve kültürel kimliğine yeniden kavuşacaktır. □

Kaynakça:

- 1- YAVUZ B.G., *Ödemiş'in Tarihi*, Ödemiş 1998, s.55 ve s.159
- 2- BENGİSU K., *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, İzmir 1993, s. 81
- 3- SÖZEN M., *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*, Ankara 1996, s.1
- 4- a.g.e., s. 18

(*) Bu konuda ÇEKÜL Vakfı, 30.12.1999 tarihinde İzmir Valiliği'ne bir rapor sunmuştur.

Yıldız Oteli çevresinden çeşitli görünüm

fotografilar: Vedat Açıklık

Minik Bölgeleme

Rahmi PINAR

Prof. Dr., D.E.Ü. Mühendislik Fakültesi
Jeofizik Mühendisliği Bölümü

Ülkemiz topraklarının %92'si, nüfusun %95'i deprem tehlikesi altında olan ülkemizde, deprem bölgelerinin belirlenmesi için Türkiye'nin Deprem Bölgeleri haritası, 18.04.1996 tarihinde, "İmar İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü" tarafından hazırlanmıştır. İnşaat Mühendisleri Odası'nca hazırlanan yapı yönetmeliklerinde bu haritaya uygun olarak birtakım kısıtlamalara gidilmiş ve bazı yer parametrelerinin (titreşim dönemi, risk katsayısı, ivme, vd.) alınması gereken sınır değerleri belirlenmiştir. Ancak yerel bakışla; oluşan bir depremin, kent her yerinde aynı yıkımı yapmaması, kent ölçeğinde minik bölgelere ayrılarak, daha ayrıntılı incelenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Örneğin İzmir 1. dereceden deprem bölgesinin içinde olmasına karşın, yakın çevrede oluşacak bir deprem, kentin çeşitli kesimlerinde farklı yıkımlara yol açacaktır. Bu açıdan bakıldığında, yeni imara açılacak alanlarda, yeraltının diğer tüm özelliklerinin ve bu ortamların deprem sırasındaki davranışlarının bilinmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Öyleyse, depremin yıkım üzerindeki etkisi yeraltı koşullarına bağlı olarak değişecektir. Depremin etkisini etkileyecek ana parametreler:

- 1- Depremin magnitüdü.
- 2- Odak ile yerleşim yeri arasındaki uzaklık.
- 3- Odak ve yerleşim yeri arasında yer alan birimlerin fiziksel özellikleri ve bu ortamda deprem dalgalarının karşılaşılabilecekleri serbest yüzeylerdeki kırılma, yansıma, girişim, vd.
- 4- Faylanma türü.
- 5- Yeraltı koşullarıdır (Bölüm 4).

Minik Bölgelemede Etkili Yer Özellikleri

Yeni yerleşim alanları seçimi ve yapı projelendirmesi aşamasında, kent planlamacılarının yanıtlanmasını istediği sorular aşağıda verilmektedir.

- a) Kent ne tarafa genişleyecek?
- b) Yapılar birleşik mi yoksa ayrı mı olacak?
- c) Yapı yüksekliği ne olacak?

Zafer AKÇİĞ

Prof. Dr., D.E.Ü. Mühendislik Fakültesi
Jeofizik Mühendisliği Bölümü

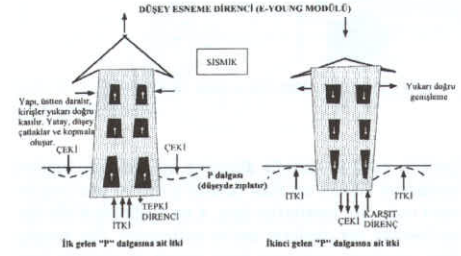
Bu soruları yanıtlamak için durağan (statik) ve hareketli (dinamik) ortamlardaki yer davranışlarının bilinmesi gerekir. Bu aşamada, jeofizik biliminin katkısının nerelerde olacağı yanıtlanması gereken bir konudur.

Yerden alınan her türlü gizli (sinyal) değerlendirilmesi ve yorumu jeofizik biliminin konusudur. Bu açıdan bakıldığında, klasik yöntemleri (özdirenç, sismik, gravite, elektromanyetik, radar, vd.) kullanılan jeofizik, kendisi için yeni olan, SPT, DPT, CPT, pressiometre, mekanik sondaj, vd. yöntem verilerini de kullanarak, yeraltını değerlendirecek ve yorumlayacaktır. İşin de gerçeği, durağan ve hareketli ortamların değerlendirilme ve yorumlanması, birbirlerinden ayrı düşünülemez. Gerek zemin projelendirmelerinde ve gerekse de minik bölgelemede, arazi koşullarına bağlı olarak, söz konusu yöntemlerin tümü veya bir kısmı kullanılır.

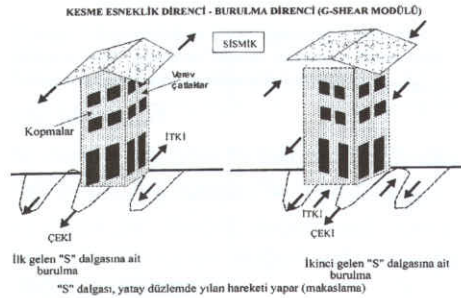
Deprem Sırasında, Deprem Dalgaları - Yer - Yapı - Jeofizik İlişkisi

Deprem sırasında oluşan fiziksel olaylar ve yer-yapı arasındaki ilişkinin iyi anlaşılması gerekir. Bunun için, deprem sırasında oluşan dalga türleri ve yapıyı etkileme biçimleri incelenmeli ve hangi Jeofizik yöntemlerle, sorunun araştırılacağı bilinmelidir (Şekil 1-4).

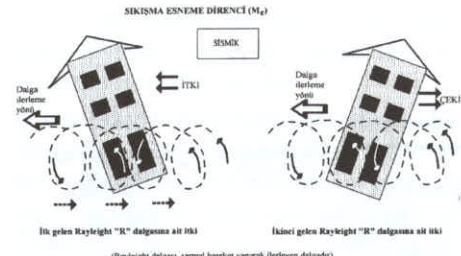
Depremde, ilk gelen dalga "P" dalgasıdır. Gelen dalganın tümseği, yapıyı yukarı doğru kaldırır, çukuru ise aşağı doğru çeker. Bu hareket, bir süre sürer. Böylece yapı düşey yönde zıplama hareketi yapar. Yapıda ise, kirişlerde ötelenme ve düşeyde ise yamulma olayı görülür (Şekil 1). Zemin ve yapı bu güce karşı "E" (eksenel elastik direnç-Young modülü) ile karşı koyar. İkinci aşamada, yapıya "S" dalgaları ulaşır. Yılan hareketi yapan bu dalgalar yapıya çarptığında, yapıyı sağa, sola yatırır (Şekil 2). Bu sırada, bina duvarlarında verev çatlaklar oluşur. Kolon ve kiriş başlıkları koparak yapı yıkılır. Yapı ve zemin bu güce, "G" (kesme esneklik direnci-Shear modülü) ile karşı koymaya çalışır. En son ise "R" (Rayleigh dalgası, sarmal hareket yapar)

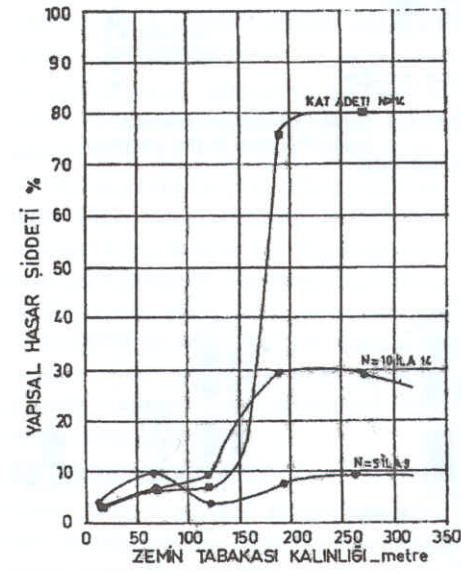
Şekil 1- "P" dalgası düşey esneme direnci (E-Young modülü) arasındaki ilişki (Ercan, 2000)

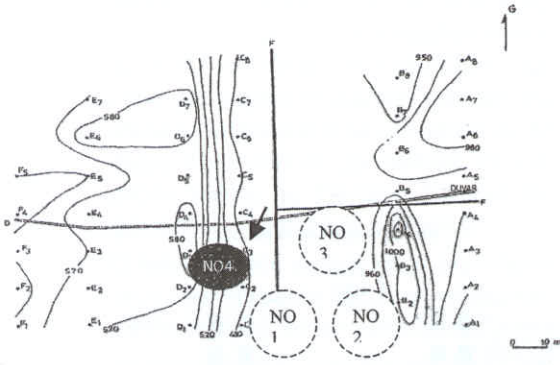
Şekil 2- "S" dalgası kesme esneme direnci (G-Shear modülü) arasındaki ilişki (Ercan, 2000)

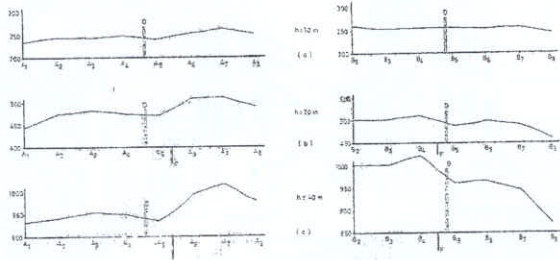
Şekil 3- "R" Rayleigh dalgası zemin-yapı arasındaki ilişki (Ercan, 2000)

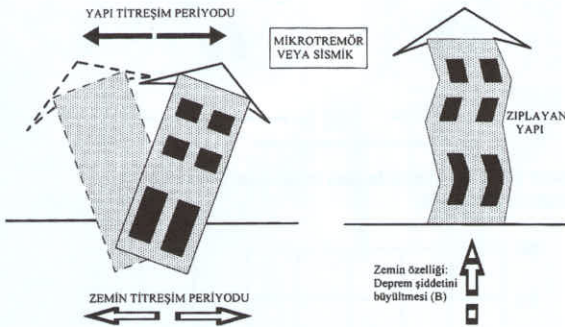
Şekil 4- 1967 Caracas depremi, yapı hasar şiddeti ve zemin katman kalınlığı arasındaki ilişki (Seed and Alonso, 1974'ten)

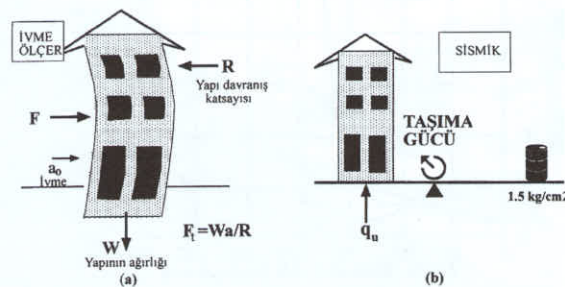
Şekil 5- h=40 m derinlik düzeyine ait öz direnç dağılım haritası ve alanda var olan (kesikli çizgi) ve yeni yapılacak 4 nolu küre tanklar (içi dolu, 4 no lu küre için aha önce önerilen yer, fayların kesim noktasıdır). Söz konusu küre, araştırma sonucuna bağlı olarak ok yönünde kaydırılmıştır.

Şekil 6- A1-A8 ve B1-B8 profillerinin h=10,20,40 m derinlik düzeylerinin görünür öz direnç değişimleri

Şekil 7- a. Zemin - yapı titreşim periyodu
b. Zemin büyütmesi ve yapı zıplaması (Ercan, 2000)

Şekil 8- a. Yatay kuvvet ve yapı ilişkisi
b. Zemin taşıma gücü (Ercan, 2000).

(Rayleigh) dalgaları gelir. Bu dalgalar, 3 boyutlu sarmal hareketi yaparak ilerler. Yapıyı ileri ve geri sallar (Şekil 3). Daha önce yıpranan yapı yıkılır. Yapı ve zemin buna "E" ve "k" (eksenel elastik direnç ve sıkışmazlık esneklik direnci-Bulk modülü) ile karşı koyar. "E-G-k" modülleri Jeofizik yöntemlerle, deprem olmadan önce, dinamik ortam çalışmalarından elde edilir.

Minik Bölgelemede Saptanması Gereken Bilgiler

Minik bölgelemede çalışmalarında aşağıdaki konu başlıklarına ait araştırmaların yapılması gerekir.

- 1- Yer altı su düzeyi.
- 2- Ortam alüvyon ise, alüvyonun kalınlığı.
- 3- Taban topoğrafyası (temel kaya derinliği 0-50 m. arasında ise mutlaka saptanmalı).
- 4- Gömülü fay sistemleri.
- 5- Yer egemen titreşim dönemi
- 6- Ana kayadaki en büyük yatay ivme.
- 7- Ortamı oluşturan katmanların deprem genliğini büyütme katsayısı.
- 8- Yer oturması.
- 9- Ortamın sıvılaşması.
- 10- Odak mekanizma dağılımları ve yapı yerleşimleri.
- 11- Risk çalışmaları ve yapı ekonomik ömrü.

Yeraltı Su Düzeyi

Statik düzey 10-15 metreden derinse, hasar üzerinde pek etkisi yoktur. Eğer seviye 4-10 m arasında ise şiddet 0.5 birim, 0-4 m arasında ise 1 birim artar. Suyun biriktiği çukur yerler, bataklık ortamlar ve su içeriğinin çok olduğu bölgelerde, şiddet 4 birim daha artabilir. Yeraltı su düzeyi, zemin sondajları veya sismik yöntemlerle (Poisson oranından) saptanır. Poisson oranı, ortamın su içeriğine bağlı olarak, 0-0.5 arasında değişir. Oran 0 ise susuz, 0.5 ise suya iyice doygundur. Oranın 0.25 olması durumunda, bu değere Poisson katılığı denir. ML, SP, SM türü birimler (kohezyonsuz, gevşek/orta sıkı kum, siltli kum) suya doygun ise, bilindiği gibi sıvılaşma riski yüksektir. Su düzeyinin sıfır olması durumunda efektif basınç ve bağlı olarak oturmalar artar. Böyle bir durumda yeraltı su düzeyi, çeşitli yöntemler kullanılarak düşürülmelidir (Bowles, 1997).

Alüvyon Kalınlığı

Alüvyon ve dolgu ortamların kalınlıkları arttıkça maksimum yer ivmesi ve zemin egemen titreşim dönemi artar. Özellikle zemin egemen titreşim dönemi ile binaların dönemi (yüksekliğe bağlı olarak) arasında yakın bir ilişki vardır. Mutlaka alanın zemin egemen titreşim dönemi bulunarak kat yükseklikleri ile binaların

ayrık veya bitişik yapılması koşulları ortaya konulmalıdır. Ortam kalınlığı ve yapısal hasar şiddeti arasındaki ilişki Şekil 4'de verilmektedir. Alüvyon kalınlığının 150 m yi geçmesi durumunda, 14 kattan büyük yapılardaki yıkım etkisi 14 katın altında olanların yıkım etkisinden 2.5 kez, 9 katın altında olanların yıkım etkisinden ise 8 kez çoktur.

Taban Topoğrafyası

0-50 m arasında ana kaya olma olasılığı varsa, ana kaya üst topoğrafyasının saptanması gereklidir. Özellikle, ana kaya üzerindeki ortam yumuşak ve suya doygun birimlerden oluşuyorsa, temel kaya topoğrafyası kesinlikle belirlenmelidir. Çünkü bu tip alanlarda gerekli önlemler alınmazsa, depreme gerek kalmaksızın, yapılar eğim doğrultusunda kayabilir. Topoğrafyada eğimin yüksek olduğu kesimler, eğer derinlikleri de fazla değilse, yapım sırasında ya bu bölgelerden uzaklaşmalı veya temel sistemi değiştirilmelidir. Böyle ortamlarda, üstteki katman çok gevşek ise belki kazıklı temel sistemlerine dönülmelidir. Ancak, kazık projelendirmesi için bile, ana kayanın üst yüzey dağılımının iyi bilinmesi gereklidir.

Gömülü Fay Sistemleri

Fay düzlemine yakın alanlarda, yer ivmelerinin genlikleri, deprem magnitudünden çok, faylanmanın konumu (fayın cinsi, yüzeye yakınlığı, atımı) ile ilgilidir. Bilindiği gibi, faydan uzaklaştıkça, birimlerin özellikleri nedeniyle, yerin titreşimlerinin sönümlenmesi değişir. Görünen faylar jeolojik gözlemlerle, görünmeyen gömülü olan fay ve fay sistemleri ise jeofizik (elektrik, sismik) ölçümlerle saptanır. Böylece inşaat alanı, ada, pafta ve parsel bazında en baştan, sınırlanır.

Şekil 5'de Aliağa yöresinde, içine gaz basılan küre tank yerleşim yerleri görülmektedir. Alana yeni bir küre olarak 4 no.'lu küre (içi dolu) yapılacaktır. Alandaki h=40 m. derinliğine ait öz direnç dağılım haritası, Şekil 5'de verilmektedir. Şekil 6'da ise A1-A8 ve B1-B8 kesitlerinin 10-20-40 m derinlik seviyelerine ait öz direnç değişimleri ve modelleme çalışmaları sonucu belirlenen fayların geometrisi verilmiştir. Şekil 5 incelendiğinde, D-B gidişli (daha eski) bir fayın, K-G gidişli diğer bir fay tarafından kesildiği görülmektedir. 4 no.'lu kürenin yapılması için önerilen alanın tam kesişme noktası üzerinde olduğu görülmüş ve küre yapım yeri değiştirilerek bu kritik noktanın uzağına alınmıştır.

Diğer önemli bir nokta ise, 3 no.'lu kürenin D-B doğrultulu faya çok yakın, 1'no. lu kürenin de K-G doğrultulu fayın üzerinde olduğu Jeofizik çalışmalar sonun-

da görülmüştür. Bu kürelerden 3 no.'lu olanın ayaklarında hiçbir oturma olmadığı (daha yaşlı fay), ancak 1 no. lu küre ayaklarının her sene 3-5 cm oturduğu ve bu nedenle tankın tam doldurulamadığı sözlü görüşmelerde öğrenilmiştir. Yapılan basit bir öz direnç çalışması ile gömülü fay sistemleri ortaya konulmuş ve planlanan yeni kürenin yeri değiştirilerek (Şekil 5) yapım için harcanacak paranın boşa gitmesi ve gelecekte oluşacak tehlikeler önlenmiştir.

Yer Egemen Titreşim Dönemi (YETD)

Deprem sırasında oluşan, çeşitli fiziksel özelliklere sahip, harmonik dalgalar katarı, yeri ve üzerindeki yapıları sallar. Yapının salınımı, yerin ve yapının (rijitliği, boyu, vd.) özelliklerine bağlıdır. Bilindiği gibi yumuşak ortamlarda YETD büyük (kalınlık arttıkça da büyüyen), sert ortamlarda ise daha küçüktür. Aynı zamanda, yumuşak ortamlarda, yer büyütmesi ve ivme ile dolayısıyla da yapıya etkiyen yanıl yükler de büyük olur (Şekil 7 ve 8). Diğer önemli bir sorun da, deprem sırasında, oluşan yer titreşim frekansının, yapının titreşim frekansından farklı seçilmesi gerekliliğidir. Aksi durumda her ikisi de rezonans durumuna geçerek tam yıkılmaya uğrarlar. Yumuşak ortamların YETD uzun, sert ortamların ise kısadır. Buna göre, yumuşak ortamlar üzerinde titreşim dönemleri kısa ve rijit yapılar, sert ortamlarda ise titreşim periyotları uzun ve esnek yapılar inşa edilmelidir.

Jeofizik yöntemlerle, yüzeye yakın katmanların titreşim dönemi, (V_s ve H biliniyorsa) sismik yöntem kullanılarak

$$T=4H/V_s \quad (1)$$

elde edilir. Bina yüksekliği ve titreşim dönemine ait bir çok bağıntı vardır. Ancak en genel amaçlı olarak

$$T=0.09H/D0.5 \quad (2)$$

(Celep ve Kumbasar, 1996)

bağıntısı kullanılır. Bu bağıntıda; (H) temelin üstünde kalan yükseklik, (D) deprem doğrultusundaki yapı genişliği, (T) yapının titreşim dönemidir. Bu aşamada dikkat edilecek konu, (1) ve (2) bağıntılarından elde edilecek "T" değerlerinin farklı olması gerekliliğidir. Bilindiği gibi her iki dönemin yakın olması durumunda, yapı ile zemin rezonans durumuna gelir.

Deprem spektrumu yeraltı koşullarından aşırı bir şekilde etkilenir. Bu nedenle, Deprem yönetmeliğinde, ortam birimlerinin gruplandırılmasında, etkin bir biçimde kullanılır. 4 tür yerel ortam birimleri için spektrum eğrileri Şekil 9'da verilmektedir. Bu birimler;

- 1- kaya,
- 2- $h < 70$ m. olan sert birim,
- 3- $h > 80$ m. olan kohezyonsuz birim,
- 4- yumuşak ve orta sertlikte, kil ve kum dolgusunu içeren birimdir.

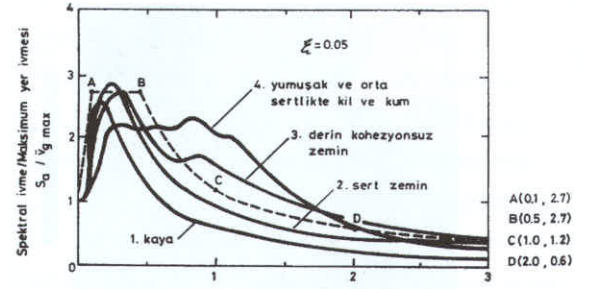
Eğrilerin incelenmesinden, 4. madde dışında, diğer birimlerin 0.5 sn.'nin altında olan dönemde, spektral ivmelerinin büyük genlikli olduğu, 4. birime ait genliğin ise daha düşük olduğu görülmektedir. 3. ve 4 nolu ortamların dönemi yaklaşık 1.5 sn. kadar sürmekte, 1.5 sn. den sonra ise eğriler birbirlerine yaklaşmaktadır. Şekilden, 3 ve 4 no.'lu zeminlerin uzun dönemli titreşim bileşenlerinin yer hareketi ile daha iyi etkileşime girdiği gözlenmektedir. Söz konusu eğriler, A,B,C,D noktalarından geçen bir eğri ile birleştirilerek basitleştirilir. Bu durumda A ve B noktalarına ait dönemler, ilgili birimin spektrum karakteristik dönemlerinin alt ve üst sınırlarıdır. Bu değerler kullanılarak, yasadaki, yer altı birimlerinin sınıflaması yapılır (Çizelge 1). Yeraltı bir bütün olarak alındığında sismik yöntemden elde edilen YETD yetersiz kalacaktır. Bu aşamada doğal yer titreşim dönemi Mikrotremor ile bulunmalıdır.

YETD nin değeri hem yapı yüksekliğinin belirlenmesinde hem de "Deprem yükü azaltma katsayısının hesaplanması" aşamasında önem kazanmaktadır. Bu nedenle, "T" arazide yerinde, belirlenmelidir. Aksi durumda doğrudan yönetmeliklerde verilen değerlerin kullanılması yanılırlara yol açacaktır. "T", bir çok koşullara bağlı olarak (V_s yayılımı, ortam cinsi, ortam kalınlığı, vd.) değişecektir. "T", yerinde belirlendikten sonra, (2) bağıntısından binaya ait "T" kabaca saptanır (zemin ve binaya ait dönemler farklı olmalıdır). Söz konusu binaya ait dönem (T), T_A ve T_B ile karşılaştırılarak spektrum katsayısı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 1999, Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmeliğinden bulunabilir.

Elde edilen "T" ve T_A değerlerinden yararlanarak "Deprem yükü azaltma katsayısı (R_a)", yine aynı yönetmeliğin 6.3 a ve 6.3 b denkleminde elde edilir. Eğer $T_A = T$ ise $R_a = R$ alınır. R , taşıyıcı sistem davranış katsayısıdır. Bu katsayı, aynı yönetmelikte Çizelge 6.8 de verilmektedir.

Bir çok araştırmacıların YETD'ne yönelik elde ettiği sonuçlar, aşağıda kısaca verilmektedir.

a) Sert zeminlerde, YETD civarında, yerin ivmesi en büyüğe ulaşır. Yumuşak birimlerde ise, ivmeler, sert birimlere oranla daha küçüktür. Ancak daha uzun bir dönem içinde yer alır. Bu nedenle yumuşak birim üzerindeki her türlü yapı

Şekil 9- Değişik yerel zemin koşulları için ortalama ivme spektrumları

Tablo 12.2'ye göre Yerel Zemin sınıfı	T_A (saniye)	T_B (saniye)
Z1	0.10	0.30
Z2	0.15	0.40
Z3	0.15	0.60
Z4	0.20	0.90

Çizelge 1-Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 1999, Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik Tablo 6.4 Spektrum karakteristik periyotları T_A, T_B)

risk altındadır

b) Zemin sönümü arttıkça, düşük dönemlerde, hız spektrumu aşırı büyür.

c) Belirli bir dönem değerinden sonra, hız spektrumunun değeri yataylaşarak doğruya yaklaşır.

d) Kısa dönemli deprem dalgaları çabuk söner, uzun dönemli dalgalar daha uzaklara ulaşır.

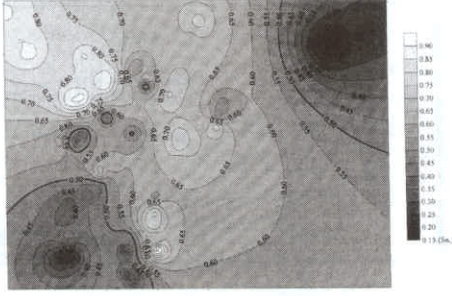
e) Katman elastik özellikleri nasıl değişirse değişsin, yüzeyde, katmanlara ait bir rezonans olayı görülür.

f) Genliklerin büyümesi için uzun bir dalga katarı olması gerekmez. Dönemleri, yüzey katmanı dönemine yakın 2, veya 3 dalganın genliklerinin bir uyum içinde üst üste binmesi (senkronizasyon) genlikleri birdenbire çok büyütür. Bu nedenle, üst katmanın döneminin bulunması çok önem kazanır. Böylece, yapının hangi katman üstüne yapılması sorunu önceden çözülür.

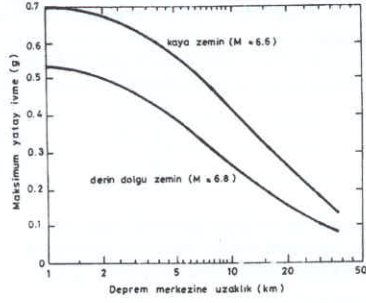
Ömerli-İstanbul yöresinde yapılan bir minik bölgeleme çalışmasında, sismik yöntemden yararlanarak elde edilen YETD'ne ait harita Şekil 10'da verilmektedir. Şekil incelendiğinde, açık renkler yüksek, koyu renkler ise düşük salınımlı ortamları simgeler. Spektrum karakteristik dönemleri, etkin ivme, yer büyütme-ri kullanılarak yapı ile yer arasındaki uyumlu kat yüksekliği elde edilerek, alandaki, uygun kat yükseklikleri dağılımları elde edilir.

En Büyük Yatay İvme

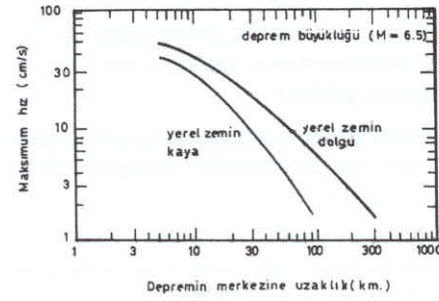
Kaya ve kalın alüvyon ortamlarda, deprem merkezine olan uzaklık ve en büyük yatay ivme (g cinsinden) arasındaki ilişki Şekil 11'de verilmektedir. Şekil incelendiğinde, en büyük ivmenin kaya bi-

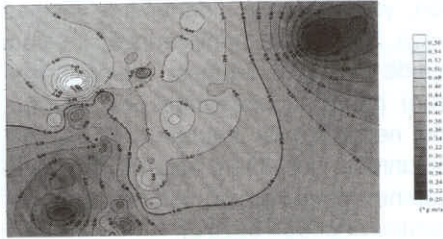
Şekil 10- Değişik yerel zemin koşulları için ortalama ivme spektrumları

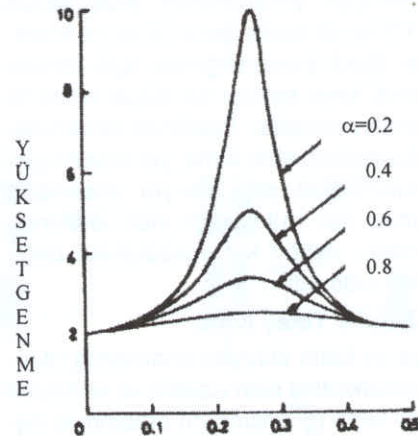
Şekil 11- En büyük deprem ivmesinin zemin koşulları ve odak uzaklığına bağlı olarak değişimi

Şekil 12- En büyük hızın odak uzaklığına bağlı olarak değişimi

Şekil 13- Ömerli yöresine ait etkin ivme dağılımı

Şekil 14- İki katmanlı bir ortamda yüzey dalgası nedeniyle, yüzeyde titreşim genliğinin büyümesi

rimde olduğu görülmektedir. Beklenenin tersine olan bu durum, ayrıntılı çalışmalarda, eğer en büyük ivmenin 0.1g'den küçük ise bu durum tersine dönmekte ve (Şekil 11 de $0 < g < 0.1g$), kalın alüvyondaki en büyük ivme, kaya ortamdaki en büyük ivmeden daha büyük olarak ortaya çıkmaktadır (Celep Z. ve Kumbasar N., 1996). Yine zemine bağlı olarak (alüvyon, sert zemin), iç merkezden olan uzaklık ve hız arasındaki ilişki Şekil 12'de verilmektedir. Şekilden görüldüğü gibi, alüvyondaki hız kaya ortamlardaki hız oranla, yaklaşık, 2 kat daha büyüktür. Özellikle, uzak depremlerdeki hız büyümesi, alüvyon ortamlarda daha çoktur.

Bulunması gereken diğer parametreler, ivme ölçerlerle, yatay ivme, köşe spektrum değerleri (TA, TB) ve zemin büyütme değerlerinin saptanmasıdır. Böylece (6) bağıntısı kullanılarak, "R" (yapı önem katsayısı) ve $F=a.W/R$ bağıntısı kullanılarak ta yapıyı vurabilecek deprem kuvveti hesaplanır (Şekil 8).

Minik bölgeleme çalışmalarında, öncelikle, deprem odak dağılımları ve en büyük manyitüdüleri kullanılarak, çeşitli yer altı birimlerinde oluşacak en büyük hız ve yatay ivmeler hesaplanarak başlangıçta bir bölgelemeye gidilmelidir. En büyük zemin ivmelerinin uzaklıkla değişimlerine ait kullanılan bir çok deneysel bağıntı vardır. Bunlardan birkaç tanesi, Çizelge 2'de verilmektedir.

Aşılma olasılıkları ve azalım ilişkileri kullanılarak ana kayadaki en büyük ivmeler elde edilir. Daha sonra ortamın büyütme ilişkileri kullanılarak etkin ivmeler elde edilir. Azalım ilişkileri için Spudich ve

diğ. (1996), Boore ve diğ. (1994), kullanılabilir. Ömerli yöresindeki alanda, elde edilen etkin ivme dağılımları Şekil 13'de verilmektedir.

Yerin Büyütmesi

Büyütme, deprem sırasında, yerin ve dolayısıyla yapının, depremi hangi şiddette duyacağına bir ölçüsüdür. Kayalık ortamlarda sönme olurken, yumuşak yerlerde ise büyütme oluşur. Genelde, yumuşak yerlerde büyütme katsayısı en az 1.5-2 kattır.

Şekil 14'de görüldüğü gibi, yüzeydeki katman, deprem dalgası döneminin $4h/V_s$ değerine eşit olmasıyla, aşırı bir biçimde yükselmektedir (Ohsaki, Y., 1986). $4h/V_s$ terimi, tek başına yüzey katmanının doğal egemen dönemini simgeler ve YETD olarak alınır. Böylece, büyütme, yüzey katmanının özel bir dönemle gelen dalganın titreşmesiyle rezonans durumu olarak açıklanabilir. Şekil 14'de, "a" parametresinin azalmasıyla, rezonans noktasında genlikler artmaktadır. Bunun küçük değer alması ise yüzey katmanının daha yumuşak birimlerden oluştuğu anlamına gelmektedir. Aynı şekilden, üst katmanın kalınlığının artması oranında, YETD de artar. "a" parametresi küçüldükçe, yüzey katmanına ait büyütme daha belirginleşir. Burada,

$$a=r2V2/r1V1 \quad (7) \text{ dir.}$$

Yer büyütme ilişkileri ve dinamik ortamlardaki V_s dalga hızı arasındaki ilişki bir çok araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Midorikawa (1987) ve Borcherdt vd. (1991) tarafından, deprem dalgalarından kayma dalgası ortalama hızı kullanılarak, yüzeyden belirli bir derinlikteki

BAĞINTI	NOT	YAZAR
$\text{Log } a_0 = -2.1 + 0.81M - 0.027M^2$		Gutenberg, 1956
$\text{Log } a_0 = -b + 0.81M - 0.027M^2$ $b = -1.59 + 2.47 \text{Log}(\rho V_s) - 0.41 \text{Log}^2(\rho V_s)$ $a = a_0 / [1 + (D/h)^2]$	B= 2.0 (kaya), 1.2 (yumuşak zemin) $\rho = \gamma/g$ $\gamma = \text{ton/m}^3$ $V_s = \text{m/sn}$	Blume, 1956
$\text{Log } a = \text{Log}(5/T^{0.5}) + 0.61M - \text{Plog}R + Q$ $P = 1.66 + 3.6/R$, $Q = 0.167 - 1.83/R$	T: ZETD	Kanai, 1969
$\text{Log } v = 0.61M - \text{Log}R - 0.631 - 1.83/R$ $a = 20v$ $a = 6.77 e^{1.64M} (1.1e^{1.1M} + D^2)$	Nükleer santraller için önerilmiştir.	Kanai, 1966
$a = 1230 e^{0.8M} / (R+25)^2$ $a = 1080 e^{0.5M} / (R+25)^{1.32}$		Milne-Davenport, 1969 Donovan, 1973
$a = 4.68 g 10^{M-5} / (h+7.2 \cdot 10^{M-5})^P$ $\text{Ln}P = 0.26(D/h)^{1.5}$ $a = 2.8(e^{0.9Ms} e^{-0.025R} - 1)$		Krishna, 1977 Aydan, 1996
D : iç merkez uzaklığı, km (<10 km) R : dış merkez uzaklığı, km h : odak derinliği, km	a : en büyük ivme, cm/sn ² v : en büyük hız, cm/sn g : yer çekimi ivmesi, cm/sn ²	

Çizelge 2- En büyük ivmenin uzaklıkla değişimine ait bazı bağıntılar (çizelgenin bir bölümü Tezcan ve diğ., 1979 den alınmıştır)

büyütme düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermişlerdir. Söz konusu ortalama V_s ile büyütme faktörleri Çizelge 3'te verilmektedir

Yine, çeşitli araştırmacılar tarafından ise, çeşitli yer altı birimleri için büyütme faktörleri ise Çizelge 4'de verilmektedir.

Ömerli yöresinde, katmanlara ait ağırlıklı ortalamalar kullanılarak yer büyütme-leri hesaplanmış ve yer büyütme dağılımı Şekil 15'de verilmiştir.

Oturma

Üzerine yük uygulanan tüm malzemelerde şekil değiştirme görülür. Bu nedenle, yapının altındaki ortamda da şekil bozukluğu (oturma) görülmesi olağandır. Yapıların zarar görmesinin başında, bu sorun gelir. Özellikle farklı fiziksel özellikli yer ortam birimleri üzerine oturan yapılarda farklı oturmalar görülecektir. Bu hiç istenmeyen bir durumdur.

Yük ortadan kalktıktan sonra, malzeme eski şeklini alamıyorsa, plastik, eski konumuna dönebiliyorsa elastik şekil değiştirmeleri denilir. Zeminlerde oluşan şekil değişikliği ise genellikle plastiktir.

Oturmalar, zamana bağlı olarak incelendiğinde 2 grupta toplanır. Bunlar konsolidasyon oturması ve ani oturmadır:

Konsolidasyon Oturması

Kohezyonlu (killi) birimlerde görülür. Sabit yük altında killi birimlerin uzun süreli sıkışarak şekil değiştirmesidir. Yapı tamamlandıktan sonra uzun bir süre sürebileceği için tehlikelidir. Ortamda killeşme oranı azalır, dane çapları büyüdükçe, konsolidasyon oturması hem daha az olur, hem de daha kısa sürede tamamlanır.

Ani Oturma

Kohezyonsuz (kumlu-siltli) ortamlarda görülür. Yük uygulandığı anda oluşur. Daha sonra doğal dengeye ulaşır. Kumların sıkılığına bağlıdır. Sıklık arttıkça (boşluk oranı azaldıkça) efektif düşey gerilme dolayısıyla oturma oranı azalır. Deprem sırasında yan yana bulunan binalardaki farklı hasarların bir nedeni budur. Çünkü, doğal dengenin bozulmasıyla kumlu-siltli ortamlarda değişik sorunlar oluşacak ve ortamlarda ani oturmalar görülecektir.

Minik bölgeleme çalışmalarında, özellikle, yeraltında farklı bir biçimde kum, kil, çakıl bir araya gelmiş ise, mutlaka yer altı modelleri hazırlanarak (özdirenç veya sismik) sismik oturmalar hesaplanmalıdır.

Ortam Sıvılaşması

Sıvılaşma, depremde en çok yıkım etkisini oluşturan, beklenmeyen ve kontrol edilmeyen bir olaydır. Sıvılaşma, suya doygun, kumlu, siltli birimlerin, deprem

dalgalarının art arda gelen (tekrarlı) titreşimleri nedeniyle sıkışması ve hacmini küçültmesi sonucunda oluşur. Deprem dalgalarının partikül hareketi nedeniyle, boşluk suyu basıncının artarak, efektif yanal gerilmenin sıfıra düşmesi sonucu, birimlerin sıvı konumuna geçmesi olarak tanımlanır. Bu durumda, yeryüzündeki yapılar batar, yüzer veya dengeleri bozulur. Kohezyonsuz ortamlarda başlayan sıvılaşma, altta, killi ortamlar varsa ve dayanımları çok düşük (su içeriği fazla, cıvık kıvamlı) ise, altta da gömülme olarak devam edebilir. Bu nedenle sıvılaşan birimlerin altındaki ortamın özelliği de en az üstteki birimler kadar önemlidir. Minik bölgelemede bu sorun mutlaka aydınlatılmalıdır. Ulusay R. vd. (2000) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye'de, sıvılaşma yaratan depremlerin magnitüdü (M_s) ve sıvılaşan alanların odağa (R) uzaklıkları ile ilişki Şekil 16'da verilmektedir. Buna göre, Türkiye depremlerinde sıvılaşma risk sınırları saptanmıştır.

Sıvılaşma konusunda bir çok araştırma yapılarak kıstaslar oluşturulmuştur. Dobry vd. (1981) tarafından "eşik ivme kıstası", Seed vd.(1981) tarafından "periyodik kayma gerilmesi kıstası", Iwasaki vd. (1984) tarafından "sıvılaşma endeksi kıstası" kavramları ortaya atılmıştır. Bu çalışmada, bu konulara girilmeyecektir. Tümünün ortak tarafı, kıstasların 1'den küçük olması durumunda sıvılaşma riskinin var olmasıdır. Ülkemizde ise bu konu ile uğraşan araştırmacılar vardır. Bunlardan, Erguvanlı (1980), Ansal (1982), Ansal ve Ögünç (1981), Yılmaz (1993) sayılabilir.

Odak Mekanizma Dağılımları ve Yapı Yerleşimleri

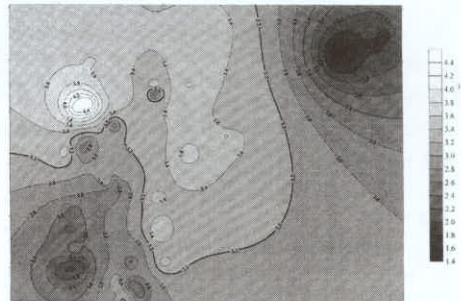
Deprem sırasında, yıkıma etki eden bir diğer faktör de deprem odağı ile yapı yerleşiminin yönlenmesidir. 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında, Adapazarı'nda, cami minarelerinin devrilme yönleri ile ilgili olarak yapılan araştırmaya göre (Motosaka M., ve diğ., 2000) Deprem hareket yönüne paralel ve dik doğrultulardaki hasarlar incelenmiştir. Bu incelemeye göre, deprem hareket yönüne paralel caddedeki hasar, dik yöndekine oranla daha çoktur. Bu oran, %60 (deprem hareket yönüne paralel cadde) ve %6 (deprem hareket yönüne dik cadde) dir. Bu çalışmaya göre, kent yerleşim planı (sokak ve caddeler) ve yapı konumlarının saptanması sırasında, kente yakın odak dağılımlarının bilinmesi, en büyük manyitüdü deprem ve oluşacak ivmelerin hesaplanarak yerleşim planının oluşturulması gerekliliği vardır.

ARAŞTIRMACILAR	BAĞINTILAR
Midorikawa (1987)	$A = 68V_s^{-0.6}$ ($V_s < 1100$ m/sn) $A = 1$ ($V_s > 1100$ m/sn)
Borcherdt vd. (1991)	AHSA = $700/V_s$ (zayıf hareketlerde) AHSA = $600/V_s$ (kuvvetli hareketlerde)
A: Zemindeki en büyük hız için bağlı büyütme faktörü AHSA: 0.4-2.0 sn dönemleri arasındaki ortalama yatay spektral büyütme V_s : 30 m derinlik için ortalama hız	

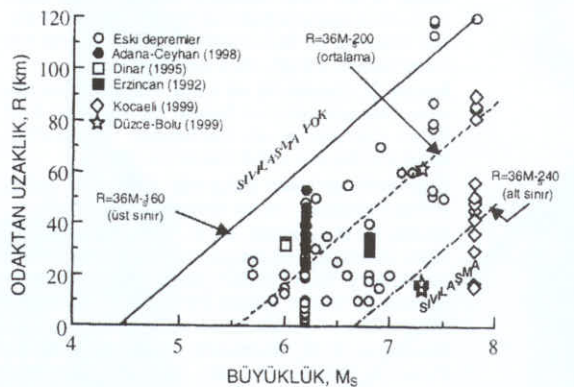
Çizelge 3- Zemin büyütme oranları ile V_s arasındaki ilişkiler

YER ALTI YAPISI	BAĞIL BÜYÜTME FAKTÖRÜ
Borcherdt & Gibbs (1976)	
Körfez çamuru	11.2
Alüvyon	3.9
Granit	1.0
Shima (1978)	
Turba	1.6
Humuslu zemin	1.4
Kil	1.3
Kum	0.9
Midorikawa (1987)	
Halosen	3.0
Pleistosen	2.1
Volkanik kökenli kaya	1.6

Çizelge 4- Çeşitli yer altı yapılarına ait büyütme faktörleri

Şekil 15- Katmanların ağırlıklı ortalamaları kullanılarak elde edilen yer büyütme dağılımları

Şekil 16- Türkiye'deki deprem magnitüdüleri ve sıvılaşan alanların odağa olan uzaklıkları arasındaki ilişki (Ulusay vd., 2000)

Risk Çalışmaları ve Yapı Ekonomik Ömrü

Yapıların yapılma aşamasında, ekonomik ömrü süresince, ne magnitudlü bir deprem ile karşılaşma olasılığının araştırılmasıdır. Örneğin her hangi bir yapının ekonomik ömrü 60 sene ise, bu süre içinde, belirli bir magnitud ve üzerinde olacak depremlerin istatistiksel analizidir. Bu amaçla kullanılan bir çok matematiksel model dağılımları vardır (Poisson, Gumbel uç değerler, üstel, Markov, vd.).

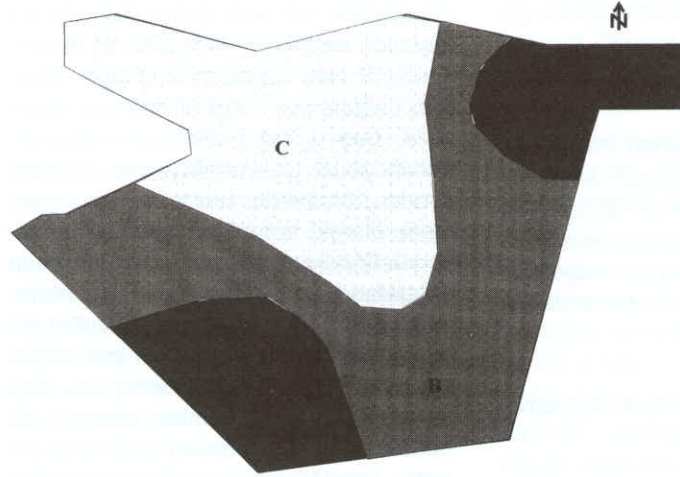
Sonuçlar

Buraya değin anlatılan yaklaşımlar kullanılarak, Ömerli-İstanbul yöresinde gerçekleştirilmiş bir çalışmanın sonuçları Şekil 17 ve Çizelge 5'de verilmiştir. Şekil incelendiğinde; etkin ivme, dönem (YETD) ve kayma dalgası hız (VS) değerlerinden yararlanılarak (Çizelge 5), alan özellikleri açısından 3 bölgeye ayrılmıştır. Gerçekleştirilen sınıflama içeriğinde hangi bölgede kaç katlı binanın hangi koşullarda yapılacağı belirlenmiştir. Bu veriler göz önünde bulundurularak alanda güvenli bir şekilde depreme dayanıklı yapılaşma gerçekleştirilebilir.

Minik bölgelemede, yukarıda sunulan konuların tümü önemlidir. Deprem etkinliği açısından zengin olan ülkemizde ne yazık ki, kent planları hazırlanırken bu konu üzerinde hiç durulmamakta veya "formaliteler yerini bulsun" amaçlı projeler hazırlanmaktadır. Bu tip çalışmaların acısını ülkemiz insanları çekmektedir. Oysa, günümüzde, jeofizik çalışmalarla sorun, kökünden çözülmektedir. Yeni yerleşim alanlarının planlanması aşamasında, yukarıda belirtilen tüm çalışmalar eksiksiz olarak yapılmalıdır. □

Kaynakça:

- Ansal, A. M.**, 1982. Kumların Tekrarlı Yükler Altında Gerilme - Şekil Değiştirme Davranışları. Zemin Mekaniği ve Temel Mühendisliği Türk Milli Komitesi Bülteni, Zemin, Cilt 3 sayı 1, 7-18
- Ansal, A. M., Ögünç, G.**, 1981. Dinamik Üç Eksenli Sıvılaşma Deneyleri ve Tekrar Sıvılaşma. DAE bülteni sayı 35, 61 - 82
- Ansal, A. M.**, 1982. Kumların Tekrarlı Yükler Altında Gerilme-Şekil Değiştirme Davranışları. 7-18 Zemin Mekaniği ve Temel Mühendisliği Türk Milli Komitesi Bülteni, zemin, cilt 3 sayı 1.
- Aydan, Ö., Sezaki, M. ve Yarar, R.**, 1996. The Seismic Characteristics of Turkish Earthquakes. 11th World Conference on Earthquake Engineering, Acapulco, Mexico, CS-2, paper no. 1025.
- Bayındırık ve İskan Bakanlığı.** 1999. Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik.
- Boore, D. M., Joyner, W. B., and Fumal, T. E.**, 1994. Estimation of Response Spectra and Peak Acceleration from Western North American Earthquakes: As Interim Report, Part 2, U. S. Geological Survey Open-File Report, 94-127.
- Borcherdt, R. D., Wentworth, C. M., Janssen, A., Fumal, T., Gibbs, J. F.**, 1991. Methodology for Predictive GIS Mapping of Special Study Zones for Strong Ground Shaking in the San Francisco Bay Region. Proc. 4th Inter. Conf. On Seismic Zonation, 3, 545-552

Şekil 17- . Ömerli-İstanbul minik bölgeleme haritası

BÖLGE	ETKİN İVME	PERİOD (T sn)	KAT ADEDİ	V _s (m/sn)
A	a < 0.3g	T < 0.5	6 kat ve üstü yapılabilir 1-5 kat tehlikeli	V _s > 300
		T > 0.5	1-5 kat yapılabilir 6 kat ve üstü tehlikeli	
B	0.3g < a < 0.4g	T < 0.5	1-5 kat tehlikeli	300 < V _s < 400
		T > 0.5	6 kat ve üstü parsel bazında zemin etüdü sonucu yapılabilir	
C	a > 0.4g	T < 0.5	6 kat ve üstü tehlikeli	V _s < 200
		T > 0.5	1-5 kat parsel bazında zemin etüdü sonucu yapılabilir	

Çizelge 5- . Minik bölgeleme

- Borcherdt, R. D., Gibbs, J. F.**, 1976. Effect of Local Geological Conditions in the San Francisco Bay Region. On ground Motions and the Intensities of the 1906 Earthquake. Bull. Seism. Soc. Am., 66, 467-500.
- Bowles, E. J.**, 1997. Foundation Analysis and Design. McGraw-Hill
- Celep, Z., Kumbasar, N.**, 1996. Yapı Dinamiği ve Deprem Mühendisliğine Giriş.
- Dobry, R., Stokoe, K. H., Ladd, R. S., and Yound, T. L.**, 1981. Liquefaction Susceptibility from S-wave Velocity. Preprint 81-554, ASCE National Convention, St. Lois, Missouri, USA, october 27.
- Ercan, A.**, 2000. Türkiye'de ve İstanbul'da Sarsıntı Bölgeleştirmesi (yer seçimi). 45-51, Kuzey Marmara'da Deprem ve Jeofizik Toplantısı, TMMOB Jeofizik Mühendisleri Odası.
- Ercan, A.**, 2000. Batı Marmara ve Kuzey Ege Depremleri Jeofizik Toplantısı, TMMOB Jeofizik Mühendisleri Odası.
- Erguvanli, A.**, 1980. Depremler sırasında sıvılaşma ve nedenleri hakkında düşünceler. DA Bülteni 28, 15-79.
- Midorikawa, S.**, 1987. Prediction of Isoseismal Map in Kanto Plain due to Hypothetical Earthquake. Journal of Structural Dynamics. 33B, 43-48.
- Motosaka, M., Niousha, A., Sömer, A., Nishiya-ma, M., Kosa, K.**, 2000. 17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depremi ve Adapazarı'ndaki Yapısal Hasarlar Arasındaki İlişkiler. 267-275, BadSem 2000, İzmir.

- Ohsaki, Y.**, 1986. Deprem Hasarı Üzerine Yerel Zemin Koşullarının Etkisi. DA Bülteni 52, 61-125.
- Seed, H. B., and Idriss, I. M.**, 1981. Evaluation of Liquefaction Potential of Sand Deposits Based on Observations of Performance in Previous Earthquakes. Preprint 81-554, ASCE National Convention, St. Lois, Missouri, USA, october 27.
- Seed, B. H., Alonso, J. L.**, 1974. 1967 Caracas Depreminde, Yapı - Zemin Müşterek Davranışının Deprem Hasarına Etkisi., DA Bülteni no 4, 58-65
- Shima, E.**, 1978. Seismic Microzonation Map of Tokyo. Proc. Second Inter. Conf.on microzonation. 1, 433-443.
- Spudich, P., Fletcher, J., Hellweg, M., Boatwright, J., Sullivan, C., Joyner, W., Hanks, T., Boore, D., McGarr, A., Baker, L., and Lindh, A.**, 1996. Earthquake Ground Motions in Extensional Tectonic Regimes, U. S. Geological Survey Open-File Report, 96-292.
- Tezcan, S., Acar, Y., Çivi, A.**, 1979. İstanbul İçin Deprem Riski Analizi. DA Bülteni 26, 5- 33.
- Ulusay, R., Aydan, Ö., Kumsar, H., Sönmez, Tunçay, E.**, 2000. Türkiye'de Son Depremlerde Gözlenen Sıvılaşma Olgusu ve Batı Anadolu'da Sıvılaşma Potansiyeline Genel Bir Bakış. Bad- Sem 2000, 323-336.
- Yılmaz, H. R.**, 1993. Sıvılaşma Tahkik Yöntemleri Üzerine Bir inceleme. İzmir ve Çevresinin Jeoteknik Sorunları Sempozyumu, 22 - 24 Aralık, 117.